

MEZINÁRODNÍ VZTAHY / CZECH JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS

Vydává Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i.

Redakční rada: Pavel Barša, Jozef Bátora, Vít Beneš, Oldřich Bureš, Ondřej Císař, Jan Drahoukoupil, Petr Drulák, Tim Haughton, Ondřej Horký-Hlucháň, Jan Hřích, Vincenc Kopeček, Zuzana Lehmannová, Dan Marek, Markéta Pitrová, Jan Růžička, Šárka Waisová, Tomáš Weiss, Štěpánka Zemanová, Jiří Zemánek

Předseda: Jan Karlas

Šéfredaktor: Tomáš Dopita, dopita@iir.cz

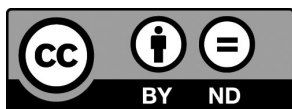
Zástupce šéfredaktora: Jan Kovář, kovar@iir.cz

Editorka recenzí: Míla O'Sullivan, osullivan@iir.cz

Koordinátor odborných akcí: Jan Daniel, daniel@iir.cz

Redakce: Daniela Iwashita

Články uveřejněné v tomto časopise jsou abstrahovány či indexovány v následujících databázích: Scopus, ERIH PLUS, Central and Eastern European Online Library (C.E.E.O.L.), Political Science Complete (EBSCO), CSA Worldwide Political Science Abstracts (ProQuest), International Bibliography of the Social Sciences (ProQuest), International Political Science Abstracts / Documentation Politique Internationale (SAGE), Česká národní bibliografie (Národní knihovna ČR), World Affairs Online (Fachinformationsverbund Internationale Beziehungen und Länderkunde) a Directory of Open Access Journals (DOAJ).

Toto dílo podléhá licenci *Creative Commons Uvedte původ – Nezpracovávejte* 4.0. Licenční podmínky jsou dostupné na adrese <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>.

Adresa redakce: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon šéfredaktora: 251 108 140, telefon redakce: 251 108 141, fax: 251 108 222, internetová adresa: mv.iir.cz

Předplatné a objednávky vyřizuje redakce. Odbytové oddělení – telefon: 251 108 107, e-mailová adresa: eshop@iir.cz

Tiskne Petr Dvořák – Tiskárna, Dobříš.

Časopis vychází čtyřikrát ročně. Cena výtisku 95 Kč, roční předplatné 285 Kč, roční předplatné pro Slovenskou republiku 18,92 €.

Vydává Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i., www.iir.cz

VÝZKUMNÉ ČLÁNKY

Aleš Karmazin

Čína a suverenita: pojetí suverenity v čínském odborném prostředí 5

Maria Avanesova, Vladimír Naxera

„Za ochranu křesťanství?“

Postoje ruské pravoslavné církve vůči Západu a její místo v zahraniční politice

Ruské federace 20

David Babák, Markéta Pitrová

Hodnocení regulace lobbingu u EK a EP podle projektu Mezinárodních standardů

nevládních organizací 43

RECENZE

Jiří Gruša: *Eseje a studie o diplomacii a politice.*

1. vydání. Brno: Barrister & Principal, 2017, 588 stran,

ISBN: 978-80-7485-133-9 (signatura knihovny ÚMV 62 037).

(Martin Pellach) 63Šárka Kolmašová: *Proměny konceptu humanitární intervence: od Rwandy po Libyi.*

1. vydání. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2016, 300 stran,

ISBN 978-80-87558-25-6 (signatura knihovny ÚMV 61 507 PK, 61 507a, 61 507b).

(Michaela Ducháčková) 67Stein Ringen: *Národ ďáblů: Proč si necháváme vládnout?*

1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2017, 230 stran,

ISBN 978-80-210-8506-0.

(Marián Sekerák) 71Anna Michalski, Zhongqi Pan: *Unlikely Partners? China, the European Union and the Forging of a Strategic Partnership.*

1. vydání. Singapore: Palgrave Macmillan, 2017, 203 stran,

ISBN 978-981-10-3140-3.

(Martin Lavička) 74Michael Brtnický: *Evropská unie a prostor arabského Středomoří: Blízký partner, nebo nebezpečná periferie?*

1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2016, 275 stran,

ISBN 978-80-7325-406-3 (signatura knihovny ÚMV 61 775).

(Radka Havlová) 78

KNIHOVNA Ústavu mezinárodních vztahů 82

RESUMÉ v českém jazyce 85

Čína a suverenita: pojetí suverenity v čínském odborném prostředí

ALEŠ KARMAZIN

China and Sovereignty: Approaches to Sovereignty in the Chinese Expert Environment

Abstract: Sovereignty is a key issue in the foreign policy of the People's Republic of China. In the paper, I focus on the understanding of this key notion and phenomenon by Chinese experts. The main research question of the paper is how the Chinese expert (academic) sphere approaches sovereignty and how the notion of sovereignty is conceptually or theoretically developed within the Chinese sphere. In the paper, I show that one dominant model, which is identical with the so-called conservative (absolutist, Westphalian) understanding of sovereignty, can be identified. However, in some specific cases, Chinese authors demonstrate a relatively high degree of creativity and, hence, move beyond the conservative understanding of sovereignty. These cases are related to China's relations to Taiwan and Hong Kong, connections between sovereignty and human rights, and the concept of inter-temporal law.

Key words: China, sovereignty, theory of International Relations, Hong Kong, human rights, law, expert knowledge.

Tento text se zabývá chápáním státní suverenity v odborné literatuře vznikající v Čínské lidové republice (dále ČLR či Čína). Z teoretického pohledu jde o téma, na němž je možné pozorovat, jak je jeden ze základních konceptů a praktických principů politiky pocházejících ze západní politické tradice přijat v nezápadním prostředí s vlastní bohatou a poměrně odlišnou filozofickou tradicí. Navíc přibližně od konce první dekády 21. století v hlavním proudu disciplíny mezinárodních vztahů (MV) výrazně roste snaha o hledání nezápadních teorií mezinárodních vztahů a nezápadních pohledů na klíčové koncepty MV, což se podle některých autorů mělo stát jedním z hlavních úkolů disciplíny pro nadcházející roky (Acharya – Buzan 2010). Na praktické úrovni pak tento výzkum dovoluje sledovat, jak se v nedemokratickém prostředí s částečně regulovanou veřejnou diskusí odborná sféra vyrovnává s tématem suverenity, které je pro čínský režim jedním z nejcitlivějších. Pro ČLR je suverenita jedním ze základních stavebních principů její zahraniční politiky. Analýza uvažování čínských odborníků o suverenitě ukazuje jednu z důležitých dimenzí, jak konkrétně se v Číně o suverenitě přemýšlí. Cílem tohoto článku je vydat se zde naznačeným směrem a prozkoumat, jak byla suverenita uchopena a teoreticky či konceptuálně rozvíjena v čínském odborném diskurzu v letech 2003–2017.¹

Této otázce se v západním akademickém prostředí systematickým způsobem věnovalo jen minimum autorů (nejvýraznější výjimkou je Tok 2013: k. 3; v menší míře Callahan 2004, 2013; Nielsen – Kristensen 2014; Shan 2008; Zhao 1997). Kromě snahy prozkoumat dané téma je cílem porozumět tomu, *jaké hlavní způsoby překonání (kreativního posunu*

či přetvoření) tradičního vestfálského modelu suverenity lze v odborných čínských textech nalézt a na jakých teoretických krocích stavějí. Tato otázka do značné míry vychází z širšího politického kontextu. Čína je běžně považována, a i sama sebe považuje, za zastávce konzervativního, absolutního či vestfálského přístupu k suverenitě. Její oficiální politika zdůrazňuje zásadní význam suverenity, o níž často mluví jako o nedělitelné a neporušitelné. Proto se jeví jako zvláště zajímavé a důležité sledovat, jaké koncepce suverenity mimo takové pojetí je čínské odborné prostředí schopno produkovat.

V rámci článku poukazují na dominantní přítomnost konzervativního náhledu na suverenitu v čínské odborné produkci. Jako konzervativní zde chápu přístup, který operuje s předpokladem zásadního odlišení mezi vnitřním (domácím) a vnějším (mezinárodním) prostředím (viz také klasické definice suverenity u Hinsleyho /1986/ a Jamese /1986/), což je typické pro modernistické přemýšlení o suverenitě (Walker 2010). Klíčovou charakteristikou takto pojaté suverenity je, že v rámci domácího prostředí existuje jediná finální politická autorita, která následně vstupuje do kontaktu s obdobnými formálně rovnými autoritami v mezinárodním prostředí (Hinsley 1986). Definičními rysy, které má takto vymezený suverénní stát splňovat, jsou kromě existence zmíněné autority také vazba na výlučně vymezené území (teritoriální exkluzivita států vůči sobě) a přítomnost obyvatelstva (srovnej Weber 1995: k. 1). Z uvedeného mimo jiné plyne, že podle takového pohledu nemůže do vymezeného prostoru, který kontroluje domácí autorita, zasahovat autorita jiná (srovnej Krasner 1999: k. 1). Historické počátky suverenity bývají v tomto pohledu spojovány s ukončením třicetileté války v roce 1648 a vestfálským mírem, který podle standardního výkladu zakládá uvedené principy moderní státnosti. Zatímco v rámci mezinárodních vztahů jako akademické disciplíny byl takový pohled na suverenitu vystaven vlně kritické analýzy z různých směrů (přinejmenším) od devadesátých let 20. století (například Branch 2013; Keene 2002; Krasner 1999; Osiander 2001; Reus-Smit 1999; Teschke 2003; Walker 1993; Weber 1995), je otázkou, nakolik kriticky k takovému pohledu na suverenitu přistupuje čínská odborná produkce a v jakých směrech ho je schopna rozvíjet, překonávat či se od něj odchylovat. V textu ukazují, že postoje v čínské odborné produkci se poměrně výrazně prolínají s čínským oficiálním diskurzem o suverenitě a dominantní model suverenity v odborných textech je prakticky totožný s oficiálním čínským diskurzem. I přesto odborné texty ve specifických případech vykazují poměrně značný stupeň kreativity a vymykají se naznačenému konzervativnímu modelu. To se projevuje zejména v případech vymezování suverenity ve vztahu k Hongkongu, Macau a Tchaj-wanu, v rozvíjení vztahu mezi suverenitou a lidskými právy a v uchopení konceptu (doktríny) intertemporálního práva. Tato teze je založena na zběžném seznámení s více než 800 odbornými články a detailní analýzou 150 z nich.

Struktura článku je následující. Další část specifikuje analytický postup. Na ni navazuje představení základního kontextu, který je důležitý pro pochopení prostředí, v němž jsou odborné texty produkovány. Následuje klíčová pasáž článku. Poukazuje na zmíněnou dominanci konzervativního modelu a zároveň na tři oblasti diskuse o suverenitě, v nichž lze nalézt přístupy vymykající se konzervativnímu modelu.

ANALYTICKÝ POSTUP

Jak bylo uvedeno v úvodu, cílem článku je porozumět tomu, jaké hlavní způsoby překonání (kreativního posunu či přetvoření) tradičního vestfálského modelu suverenity lze v odborných čínských textech nalézt a na jakých teoretických krocích staví. Snahou zde není nalézt pouze ty pohledy, které by konzervativní postoj překonávaly představením komplexních, ucelených a celkově odlišných pojetí suverenity, ale i ty, které jsou omezenější či specifičtější v tom, jak suverenitu rozvíjejí. Primárně se přitom zaměřuji na období od roku 2003 do roku 2017. Věnuji se tedy toho času nejaktuálnějším pohledům na suverenitu (článek byl připravován v průběhu roku 2017 a na začátku roku 2018). Toto

období se navíc shoduje s dobou, kdy prezidentský úřad zastával Chu Ťin-tchao (Hu Jintao),² tedy 2003–2013, a následně s prvním prezidentským obdobím Si Ťin-pchinga (Xi Jinpinga), tedy 2013–2017.

Pro dosažení tohoto cíle se zaměřuji na články v čínských odborných časopisech, které zde budou reprezentovat čínský odborný diskurz. Mezi odborné časopisy řadím kromě těch akademických (vydávaných předními i regionálními univerzitami, výzkumnými institucemi či odbornými společnostmi) též časopisy, které jsou napojeny určitým způsobem na čínský stát nebo Čínskou komunistickou stranu (například jsou vydávány stranickými školami), či časopisy vydávané dalšími profesními svazy či spolky. Takový postup umožňuje zachytit širší výsek čínské diskuse o suverenitě než jen ryze akademickou debatu. Jeden z důvodů pro takový postup má i praktický charakter. Centrální čínská databáze (www.cnki.net) řadí tyto texty do stejné kategorie bez možnosti jasného rozlišení mezi typy časopisů.³

Při práci s články jsem postupoval ve dvou krocích. Zprv jsem nejdříve v rámci sledovaného období shromáždil všechny články z odborných časopisů publikovaných v ČLR, které mají jako klíčové slovo uveden výraz suverenita (*zhuquan*). Články byly hledány ve zmíněné centrální čínské databázi www.cnki.net. Na základě klíčových slov a abstraktů jsem se základním způsobem seznámil se všemi články a jejich tématy.⁴ Zadruhé jsem z uvedeného souboru metodou náhodného výběru vybral vzorek o velikosti 150 textů pro podrobnější analýzu.⁵ Seznam těchto 150 článků je publikován jako elektronická příloha tohoto výzkumného článku na webových stránkách časopisu *Mezinárodní vztahy*. Podrobně jsem se však věnoval i některým dalším článkům nad rámec tohoto vzorku, pokud to bylo důležité pro sledování specifických směrů uvažování o suverenitě, zejména těch méně častých a méně zastoupených v rámci vzorku, avšak rozvíjejících specifický pohled na suverenitu (například téma intertemporálního práva, na něž upozorním níže). Pro četbu článků v čínštině (moderní mandarínská čínština se zjednodušenými znaky, takzvaná *putonghua*) jsem kromě vlastních znalostí částečně používal i elektronické nástroje usnadňující překlad (zejména překladač Google).

V rámci podrobnější analýzy vybraného vzorku jsem se snažil identifikovat hlavní modely suverenity, které jsou v textech přítomny. Pod pojmem „model suverenity“ si lze představit relativně ucelenou koncepci konceptu (srovnej Gaus 2000: k. 2–3) suverenity, kterou však do určité míry ideálně typizují (Cahnman 1995: k. 2). Pojetí suverenity v textech, které řadím pod jeden model, nemusí být rozpracováno zcela stejně, ale pokud sdílí zásadní konceptuální rysy klíčové pro definovaný (a ideálně typizovaný) model, řadím je společně do takového modelu.

Charakteristikami, na jejichž základě jsou tyto oblasti a modely zařazeny do diskuse, jsou jejich teoretická odlišnost od hlavního modelu a zároveň přítomnost napříč různými texty. Musí tedy být rozvíjeny v diskusi mezi více autory a zároveň musí přesahovat a posouvat teoretické (konceptuální) chápání suverenity proti dominantnímu modelu určitým distinktivním směrem či ho alespoň specificky doplňovat. Konkrétněji řečeno: pracují jinak s charakteristikami, které v textu vymezují jako zásadní pro konzervativní model, či zavádějí jiné dimenze chápání suverenity. Tímto krokem se snažím poukázat na to, jaké další důležité koncepce suverenity se v čínském odborném prostředí akumulovaly. Přestože některé z nich pohlížejí na suverenitu poměrně originálně, kreativně a novátorsky, kritériem není naprostá unikátnost koncepcí, které by měly inovativní charakter v globálním měřítku.

STÁT, SUVERENITA A ODBORNÉ PROSTŘEDÍ V ČÍNĚ

Cílem této části je podat čtenáři základní kontext, který je užitečné zohlednit při interpretaci chápání suverenity v odborné produkci v Číně. Nejprve se věnuji vztahu mezi státem a akademickým prostředím v ČLR. Následně představím oficiální diskurz suverenity v rámci čínské zahraniční politiky.

Specifika akademického a intelektuálního prostředí v Číně

Učenci byli v čínské kulturní a politické tradici vždy úzce spjati se státním aparátem, respektive se na něm v historii podíleli. Někdy se hovoří o podobném „speciálním“ vztahu i mezi současným čínským režimem a akademiky, avšak tento vztah je v současnosti nutno vnímat jako poměrně spletitý (Goldman – Gu 2004). Níže se pokusím naznačit celkem šest zásadních vazeb, které v rámci tohoto vztahu patrně existují. Ačkoliv jsou tyto vazby zásadní při interpretaci čínské odborné produkce, je vhodné zdůraznit, že tento text nemá být studií o sociologii vědění a ani se nesnaží o odhalení mechanismů, které ovlivňují odbornou produkci v ČLR. Systematičtější uchopení těchto otázek tak přesahuje cíle i možnosti tohoto textu.

Zaprvé si čínský politický režim udržuje mechanismy kontroly univerzit a odborného prostředí zejména ve vztahu k diskusi politicky citlivých otázek (Tamtéž). Zadruhé má odborné prostředí přesto schopnost produkovat dynamicky se rozvíjející a názorově pluralitní debaty (Callahan 2013; Zhao 1997). V rámci těchto debat však musí akademici mnohdy postupovat obezřetně, ačkoliv nakonec mohou vznést i opatrnou či nepřímou kritiku stávajících politik (srovnej Zhao 1997). Zatřetí lze předpokládat, že posuny v politickém diskurzu budou mít vliv na podobu odborného diskurzu (srovnej Callahan 2013). Začtvrté je odborné prostředí v ČLR ovlivněno přítomností stranického a ideologického vzdělávání. Zapáté se politická regulace odborné diskuse může projevit i na mikroúrovni, například v rámci recenzního řízení.⁶ Zohlednění podobných mechanismů je však již zcela nad rámec možností tohoto textu. Zašesté se akademici mnohdy nemusí pouze snažit o únik z režimních mantinelů. Jak ukazuje Gloria Daviesová (2007), čínští intelektuálové často navazují na dřívější tradici čínských učenců v podobě patriotického strachování o osud země, čímž mohou přispívat k politizaci odborné diskuse. Lze předpokládat, že zmíněné faktory budou hrát silnější roli v případě otázek, které jsou citlivé z hlediska směřování čínského státu a režimu, přičemž téma suverenity patří mezi ty nejcitlivější.

Čínská politika a suverenita

Čína je obvykle považována za zastávce konzervativního, absolutního či vestfálského pojetí suverenity. Tento pohled je podepřen oficiálním diskurzem čínského státu a jeho zahraniční politiky, v němž jsme pravidelně informováni, že Čína považuje suverenitu za nedělitelnou a nenarušitelnou, že odmítá intervence do vnitřních záležitostí suverénních států bez souhlasu vlády daného státu a také že se snaží o ochranu své suverenity a teritoriální integrity. Společně s těmito obecnými prohlášeními nás oficiální čínský politický diskurz upozorňuje na témata, která z hlediska ochrany čínské suverenity považuje za nejzásadnější – teritoriální konflikty, a to zejména v nejbližším okolí Číny, a suverénní integritu čínského státu (například State Council of PRC 2011, 2012, 2014) či otázku lidských práv, která je v čínské politické diskusi, a především v zahraničněpolitickém diskurzu ČLR, velmi silně propojována s otázkou suverenity. Oficiální čínský postoj se je snaží vyloužit téměř až jako určitý prvek suverenity a tak se vymezit vůči kritice ze strany západních států vůči ČLR a případné snaze těchto států zasahovat do čínské politiky (například State Council of PRC 2011; Weatherley 2014). Takto konzervativně a do značné míry také defenzivně pojaté chápání suverenity tvoří základ oficiálního čínského diskurzu. Je však vhodné upozornit na to, že vzhledem ke zvyšující se roli čínské zahraniční politiky v řadě tematických i geografických oblastí musela ČLR v určitých případech přistoupit na flexibilnější pojetí suverenity (srovnej Carlson 2005; Chen 2009).

Podobným způsobem hodnotí čínský přístup k suverenitě i západní akademická literatura, která na Čínu často nahlíží jako na obhájce absolutní suverenity. Tento pohled přetrvává a patrně se odvozuje od prvních západních prací, které se explicitně zabývaly pojetím suverenity v čínské oficiální politice (Cohen 1973; Ogden 1974, 1977). Ke stejnému závěru následně dochází řada novější studií ze západní akademické produkce (Dreyer 2008; Gill – Reilly 2000; Guang 2005; Shan 2008; Smith 1994). V návaznosti na tuto literaturu

tak mohl Samuel Kim konstatovat, že „*státní suverenita je nezákladnější a nejvíce internalizovaný princip čínské zahraniční politiky*“ (Kim 1998: 21). Mimo tento proud se však v poslední době objevují studie, které problematizují spojitost čínské zahraniční politiky s vestfálským ideálem suverenity. Chen (2015) říká, že zahraniční politika ČLR dokázala být ve vztahu k suverenitě od roku 1949 v určitých fázích poměrně flexibilní (částečně podobně Carlson 2005). Diskurzivní bohatost a různorodost v rámci vztahu čínského státu k nejbližším geografickým oblastem (Hongkong, Tchaj-wan, nejbližší sousedé) pramení z oficiálních i neoficiálních zdrojů ukazuje Callahan (2004). Na Callahana nepřímo navazuje Tok (2013), který se podobně jako on věnuje vztahům mezi Čínou a Hongkongem a Tchaj-wanem. Tok ukazuje, že vymezení čínské státnosti je v daném případě konceptuálně poměrně inovativní, neboť pracuje s rozlišením mezi suverenitou *de facto* a *de jure*.

CHÁPÁNÍ SUVERENITY V ČÍNSKÉM ODBORNÉM DISKURZU: DOMINANCE KONZERVATIVNÍHO PŘÍSTUPU A TŘI KREATIVNÍ INOVACE

Současní čínští akademici ve svém myšlení o suverenitě čerpají mnohem více ze západních než čínských klasiků, přestože odkazy na druhé jmenované se také objevují. Mezi nejčastěji zmiňované patří klasici západní politické a sociální teorie Bodin, Grotius, Hobbes, Locke či Rousseau a také přední představitelé právního pozitivismu Austin, Bentham či Oppenheim. Současní západní autoři jsou zmiňováni mnohem méně. Jedním z nejčastěji rozebíraných současných západních autorů je Robert Jackson (například Yang 2015), jenž patří v debatě o lidských právech a suverenitě k předním zastáncům pluralistického, „antikosmoplitního“, proudu, který zdůrazňuje kulturní odlišnosti a důležitost uchování suverenity pro ochranu těchto odlišností (Jackson 2000). Západní autoři představující opačný názor v dané debatě jsou však ve sledovaných textech zmiňováni jen minimálně. Analyzované texty se téměř vůbec nevěnují takzvané čínské škole mezinárodních vztahů (částečnou výjimkou je Liu 2016), která se snaží o aktualizaci odkazu tradiční čínské filozofie a na jejím základě o vytvoření specificky čínského teoretického přístupu k (mezinárodní) politice (pro kritickou diskusi viz například Nielsen – Kristensen 2014). Mezi její zastánce lze zařadit přední postavy čínské sociální vědy, jako jsou Yan Xuetong (Yan – Bell – Sun 2011), Qin Yaqing (2018), Zhao Tingyang (například 2006, 2009). Pokud jsou již využívány čínské zdroje jako podklad pro teoretickou diskusi, jde nejčastěji o reference na filozofický odkaz předních politických vůdců Číny (například He 2010; Luo – Li 2004: 30–31; Zhou – Lei 2007: 13), přičemž jejich myšlenky nebývají nijak zásadně problematizovány, ale jsou skutečně brány jako filozofická inspirace.

Za velmi častý model suverenity, který studie čínských akademiků analyzují, obhajují či považují za platný z hlediska zachycení podstaty suverenity, lze považovat konzervativní pohled na suverenitu, nastíněný v úvodu článku. Přesné proporční zastoupení tohoto modelu v analyzovaných textech lze určit spíše obtížně, jelikož v řadě textů je pouze naznačen a v jiných se objevuje v částečných variacích či jsou zdůrazněny jen některé z jeho rysů. Přesto lze říci, že konzervativní přístup představuje jednoznačně dominantní pohled na suverenitu v rámci analyzovaných textů. V některých studiích je tento konzervativní pohled propojen s pojetím populární suverenity, podle nějž je přes výše uvedené konečným držitelem suverenity lid, což někdy explicitně aktualizuje čínskou socialistickou politickou tradici (Liu 2003). Z hlediska mezinárodního vymezení tohoto modelu je zdůrazňováno pět principů mírového soužití – vzájemný respekt k teritoriální integritě a suverenitě, neagresivita, nezasahování do vnitřních záležitostí, rovnost a výhodná spolupráce a mírové soužití. Tyto principy Čína od padesátých let 20. století pokládá za důležité zásady vlastní zahraniční politiky i mezinárodního řádu (Richardson 2010). Zároveň bývá odkazováno na Chartu OSN a na ty z jejích principů, které jsou *de facto* totožné s principy mírového soužití (Fan 2000: 11–12; Chen 2010; Liu 2003). Celkově lze říci, že tento model, který v odborné produkci dominuje, do značné míry odpovídá oficiálnímu

čínskému diskurzu, který trvá na nedělitelnosti suverenity a jasném rozlišení mezi domácím a mezinárodním.

Specifickým rysem čínské odborné produkce, který se vyskytuje zejména ve vztahu ke zmíněnému konzervativnímu modelu, je proliferace různých adjektiv ve spojení se suverenitou. Čínské texty tak hovoří o bezpečnostní, ekonomické, ale i kulturní, informační, kybernetické či vzdělávací suverenitě (například Hu 2011; Liu 2017; Wang 2008: 9). Jak tvrdí někteří autoři, suverenita v těchto oblastech je důležitá jako klíčový obranný mechanismus proti západní hegemonii (Zang – He 2016: 31). Tento „adjektivní přístup“ tedy poukazuje na suverenitu jako komplexní fenomén, přičemž je zároveň typické, že všechny dané oblasti podřazuje (absolutní, vestfálské) suverenitě čínského státu. Tak může tento „adjektivní přístup“ sloužit i zájmům režimu, jelikož odpovídá snaze Číny jako nedomokratického státu udržovat kontrolu nad různými oblastmi politického prostředí.

Přes dominanci konzervativního pojetí lze však v čínské odborné produkci vysledovat několik alternativních přístupů k suverenitě. Přestože si u nich lze všimnout kreativního posunu v konceptualizaci suverenity a teoretických kroků, které postupují mimo konzervativní model, jsou zároveň patrné určité limity týkající se překonání tohoto modelu. Tyto limity lze je spatřovat především v tom, že autoři se nesnaží konzervativní pojetí otevřeně vyvrátit či problematizovat, a to i když teoretické kroky, které předestírají, teoreticky implikují zpochybnění takového pojetí.

Jedna země, dva systémy: flexibilita suverenity a státní autority

Specifickou konceptualizací suverenity lze sledovat v textech tematizujících vztahy ČLR k Tchaj-wanu, Hongkongu a Macau.⁷ Jednotícím prvkem je zde snaha čínské vlády začlenit všechny tři oblasti pod kontrolu ČLR v rámci specifického politického uspořádání, které je označováno jako *jedna země, dva systémy*. Zatímco Hongkong a Macao byly začleněny pod čínskou kontrolu v rámci *jedné země, dvou systémů* v roce 1997, respektive 1999, Tchaj-wanu, který si udržuje faktickou nezávislost na ČLR, čínská vláda nabízí dané schéma jako rámec pro budoucí sjednocení. V rámci tohoto schématu mají daná území (Hongkong, Macao, potenciálně Tchaj-wan) výraznou míru autonomie. Ta je natolik vysoká a specifická, že bývá považována až za anomálii v systému moderních národních států (srovnej Krasner 2001). Tento způsob praktické organizace politických záležitostí vytváří výzvu pro diskurz čínského státu, který tvrdí, že (čínská) suverenita je nedělitelná a nepřenositelná, ale i pro ty západní akademiky, podle kterých je Čína zastáncem konzervativního přístupu k suverenitě.

Čínští autoři se s touto výzvou vyrovnávají různými způsoby, které lze rozlišit na dva základní: popření specifčnosti daného vztahu a jeho další rozvinutí. V rámci prvního způsobu je jednoduše uznána suverenita Číny v rámci vztahu k Tchaj-wanu či Hongkongu, případně je poukázáno na prvek autonomie (zejména ve vztahu k Hongkongu), která se však podle daných autorů nijak nevyvíjí usazení v klasickém rámci suverénního státu (například Jiang 2007: 110–111; Liu – Zhang 2011: 7–8; Cheng 2000). Druhý způsob je mnohem kreativnější a spočívá v konceptuálním rozlišení suverenity (*zhuquan*) a práva vládnout (*zhiquan*). Na toto rozlišení upozornil již Tok (2013), který jeho přítomnost v akademických textech sledoval přibližně do roku 2010. V této části navazují na jeho práci a aktualizují jeho poznatky.

Jak ukazuje Tok (2013: 68–69), s konceptuálním rozlišením mezi suverenitou a právem vládnout poprvé v akademické sféře přicházejí Wang a Wang (1985). Oba autoři navázali přímo na tehdejšího vůdce ČLR Teng Siao-pchinga (Deng Xiaoping),⁸ který toto konceptuální rozlišení a především koncept práva vládnout (*zhiquan*) zaštitil a obhajoval v politickém prostředí Číny osmdesátých let 20. století. Jedním ze základních rysů tohoto konceptuálního rozlišení je od samého počátku nepřilíš hluboké teoretické rozvinutí. Chybí skutečně podrobné a ucelené rozpracování těchto pojmů, jejich rozdílů i implikací. Přesto články pracující s jejich odlišením přinášejí kreativní element do vymezení suverenity.

U některých autorů (Mao 2015; Zou – Pan 2010) toto rozlišení vede k uznání toho, že v rámci jednoho státu mohou existovat rozdílné soudní systémy, které pracují *de facto* autonomně. Ačkoliv je pro tyto autory soudní moc důležitou stavební součástí svrchovaného státu, jednota suverenity je pro ně přítomností více soudních systémů nedotčena, jelikož toto rozlišení na více soudních systémů vztahují primárně k otázce vládnutí (práva vládnout), nikoliv suverenity. Podobný pohled rozvíjí Wei (2003) v otázce možné existence více legislativních mocí (obdobně též Han 2017: 5–8; Zhou 1990). Další z autorů se pak věnuje tomu, jak může být uvedené rozlišení napojeno na transnacionální právo ve vztazích Číny a Tchaj-wanu, přičemž uvádí, že dané rozlišení může vést až k ustanovení speciální kategorie „kvazihraničního“ práva (Zhang 2007: 30).

Ačkoliv specifické teoretické implikace pro otázku suverenity jsou nejasné či nekonkluzivní, ve zmíněném kontextu vztahů mezi pevninskou Čínou a Tchaj-wanem rozlišení mezi suverenitou a právem vládnout vede k legitimizaci existence odlišné vlády a celého politického systému i doposud vytvořeného administrativního, institucionálního či právního zázemí tchajwanského politického systému, avšak bez narušení představy Číny jako jednotného státu skládajícího se z pevninské Číny i Tchaj-wanu (zejména Mao 2015: 23–26; Zhang 2007: 30–31). Uvedená diskuse tak směřuje ke koncepci, v níž je suverenity do značné míry flexibilní, funkčně dělitelná podle konkrétních oblastí politiky a vládnutí a zároveň teritoriálně relativizovaná a vícevrstevnatá, jelikož určité teritorium může sdílet některé – tedy nikoliv nutně všechny – prvky suverenity s jiným teritoriem. Ačkoliv to takto nebývá v čínských textech artikulováno explicitně, tento pohled nakonec přináší i možnost, že správa různých teritorií a autorita nad nimi se mohou různými způsoby, hypoteticky i vícenásobně, překrývat. Tímto je implikován systém více či méně se překrývajících autorit a také odpovědnost území vůči více vládnoucím centrům. Takový pohled je v malé míře nastíněn i v dalších čínských textech věnujících se suverenitě v jiných kontextech, avšak právě ve vztahu k principu *jedné země, dvou systémů* je tento pohled nejpodrobnější a nejoriginálnější rozpracován.

Napětí mezi suverenitou a lidskými právy

Dominantním vstupním předpokladem, s nímž čínští autoři v souvislosti s lidskými právy a suverenitou ve většině případů pracují, je jejich vzájemný rozpor. Na tento postoj navazuje častý argument, který je prezentován jako platný fakt, že lidská práva jsou západními státy nadřazována suverenitě (například He – Ding 2009: 390; Hu 2005: 93; Li 2010: 7; Xiao 2013: 42–43; Xu 2014: 5). V této souvislosti čínské akademické články obvykle zastávají pozici, že lidská práva v politice západních států jsou konstruktem s mocenskými implikacemi pro mezinárodní uspořádání, které je charakterizováno západní hegemonií. V návaznosti na to pak bývá humanitární intervence, tedy obrana lidských práv mezinárodním společenstvím, velmi často hodnocena jako „*nástroj některých západních zemí pro realizaci jejich zájmů*“ (Tan 2013: 75) a nástroj pro udržování hegemonie Západu (Chen – Yang 2012: 36; Luo – Liu 2006: 20). Řečeno jinými slovy, vztah mezi suverenitou a lidskými právy bývá v čínských odborných textech většinou nahlížen jako naléhavý politický a teoretický problém. Definicí tohoto problému se zmínění čínští autoři přibližují jeho chápání z pohledu konzervativního pojetí suverenity, které je přítomno i na Západě. Podle tohoto pohledu, který výstižně shrnul Reus-Smit (2001: 519), suverenity garantuje a vytváří nejvyšší státní autoritu, která nepodléhá vlivu jiné vnější autority. Naopak lidská práva vytvářejí limity, jak státní autorita může přistupovat k lidem. V rámci tohoto pohledu jsou takto profilovány suverenity (a také opozice vůči humanitární intervenci) a lidská práva (a také podpora pro humanitární intervenci) jako vzájemně se vylučující opozita (Bellamy 2003: 328).⁹

Řešení napětí mezi lidskými právy a suverenitou je v čínských odborných textech většinou nalezeno v poukázání na dialektičnost tohoto vztahu. Dialektika v přístupu daných článků je inspirována myšlením čínských politických vůdců o lidských právech (Luo – Li 2004;

Zhou – Lei 2007) a zároveň marxistickým pohledem na svět (Ceng 2015; Li 2010; Tan 2013; Xiao 2013), který měl od roku 1949 zásadní vliv na formulování pohledu čínského státu na lidská práva, i když dnes již není zdaleka jediným zdrojem státního postoje k dané problematice (Weatherley 2000). Pojetí suverenity a lidských práv jako protikladů je zdůrazněno téměř ve všech článcích, které se věnují těmto dvěma tématům. Společně s tím lze sledovat, že řada článků rozvíjí postoj, který implikuje překonání opozitního vztahu mezi suverenitou a lidskými právy.

Často bývá poukazováno na to, že mezi suverenitou a lidskými právy existuje určité napětí, ale také úzká propojenost. Oba fenomény vyjadřují určitý stupeň vývoje politiky, jsou vzájemně provázány a často se objevuje názor, že rozvoj jednoho podporuje rozvoj druhého (Xu 2014: 6; Ceng 2015: 131; Chen 2007). Někteří autoři (He 2008) v této souvislosti řeší i otázky velkých teorií MV, což je jinak ve sledovaném souboru textů neobvyklé, a popisují dialektický vztah lidských práv a suverenity jako oscilaci mezi realismem a liberalismem (idealismem). Suverenita a realistický státocentrismus se však v tomto pojetí stává prerekvizitou pro existenci lidských práv a možného pokroku ve světové politice (Luo – Li 2004: 31–32). Prakticky je tento pohled zdůvodňován tak, že státy jsou považovány za nejsilnější aktéry v mezinárodní politice, kteří jako jediní – na rozdíl například od mezinárodních organizací – dokážou smysluplně garantovat lidská práva (He – Ding 2009). Mezi hlubší důvody pak může patřit chápání lidských práv jako naplňování potenciálu jedinců. Takový potenciál je však vždy nutně kontextuální a závisí na podmínkách vytvořených v určitém státu (Ceng 2015: 131; Zhang 2006: 59). Tento potenciál je tedy ve světě různě dostupný kvůli nerovnostem v mezinárodním systému. Rozvíjející se a nezápadní státy, tedy i Čína, tak čelí složitějším podmínkám pro zlepšování úrovně lidských práv. Uvedená argumentace akademických textů tedy evidentně podepírá politiku čínského státu jakožto autoritativního politického režimu, jehož klíčovým cílem je vlastní – především ekonomický – rozvoj a posilování postavení v mezinárodním prostředí.

Provázanost lidských práv a suverenity čínské autory obvykle vede ke zdůraznění suverenity jako nutné podmínky pro rozvoj lidských práv (například Ceng 2015: 130; Xu 2014). To bývá poměrně často podpořeno i argumentací, která poukazuje na střet ideálu a praxe, v němž je ideál ve formě univerzální lidské komunity či humanitární intervence neovládané partikulárními zájmy reálně nedosažitelný (He 2008: 20–22; podobně Ceng 2015; Luo – Liu 2006: 22; Zhang 2006: 60). Přesně z tohoto důvodu pak musí být lidská práva podle daných autorů svěřena pod ochranu jednotlivých států. Na tomto místě lze krátce poznamenat, že přenesení hlavní garance a referenční úrovně z mezinárodní na (vnitro)státní úroveň samozřejmě neřeší otázku „čestných“ a „dobře míněných“ úmyslů politických aktérů ani otázku střetu partikulárních zájmů v politickém rozhodování, jak bývá v čínských odborných textech naznačováno. V daném pojetí tak výrazně posiluje prvek státocentrismu. Přesto i ono umožňuje problematizovat konzervativní chápání suverenity a postavení suverénní (státní) autority. Je tomu tak ve dvou směrech, kterými jsou vztah vzájemného utváření mezi suverenitou a lidskými právy a státní odpovědnost za lidská práva.

Zprvč dialektický pohled nevnáší do vztahu mezi suverenitou a lidskými právy pouze střet obou prvků jako opozit, ale jejich syntézou naznačuje i jejich vzájemnou konstitutivní propojenost a určitou podmíněnost suverenity lidskými právy. Ačkoliv čínští autoři obvykle nevytvářejí silný tlak na dodržování lidskoprávních norem, tematizací této otázky (nikoliv jejím zamítnutím či popřením) přinejmenším nepřímou utvářejí v přemýšlení o suverenitě další referenční bod (jedince a jejich práva) a propojují jej se suverénní autoritou. Z tohoto pohledu pak nelze suverenitu ani lidská práva vnímat jako protiklady, jak narativy spojené s konzervativním modelem často tvrdí (viz výše). Z druhé, ačkoliv motivací řady čínských autorů je zpochybnit humanitární intervenci či obecněji intervenci do domácího prostředí za účelem ochrany lidských práv, jejich postulát o odpovědnosti států za lidská práva (byť třeba podle individuálních možností jednotlivých států) znovu umožňuje zpochybnit státní autoritu či kvalitu její vlády. Je tomu tak na základě prvku

lidských práv, s nímž konzervativní pojetí suverenity nepočítá či ho považuje přinejlepším za druhořadý. Tedy vzájemnou propojeností obou zmíněných prvků lze obhajovat lidská práva jako důležitou kategorii, za niž státní autorita odpovídá (Chen 2007). V podobném smyslu se pak někteří autoři přibližují k pojetí jedinců jako občanů nadaných právy (Wang – Tu 2006; Zhou 2015), což je typičtější spíše pro liberálnědemokratické státy. Tímto, byť spíše nepřímou, čínští autoři denaturalizují nezpochybnitelnost suverénní autority, na níž je postaven konzervativní model. Již tedy neplatí, že suverenita je skutečně absolutní, jak se o ní v souvislosti s konzervativním pojetím někdy mluví. Pokud je konzervativní pojetí suverenity státocentrické, pak rozebíraný dialektický pohled směřuje k státocentristu podmíněnému.

Koncept intertemporálního mezinárodního práva

Jádrem této části je originální, i když nepříliš často analyzovaný koncept (či doktrína) intertemporálního (mezinárodního) práva, který bývá v čínských textech použit zejména pro určení suverenity především ve vztahu k teritoriálním konfliktům o ostrovy mezi Čínou a sousedními státy (Li – Ma 2013; Liu 2009; Yang 2003). Je nutno upozornit na to, že myšlenka intertemporálního práva není výhradně čínská. Odvíjí se od římského práva a vyskytuje se s určitými obměnami i v právním uvažování a rozhodování i na Západě (Elias 1980). Intertemporální právo hlouběji rozvíjí myšlenky přítomné i v jiných právních doktrínách či argumentech a vybízí k přihlédnutí k dřívějšímu stavu, který platil v době, v níž daná právní otázka vznikla. I na Západě je často uplatňováno při řešení různých sporů včetně těch teritoriálních (Boczek 2005: 227; Elias 1980). Přístup čínských autorů k intertemporálnímu právu má přinejmenším jednu podobnost s výše zmíněným přístupem k suverenitě a lidským právům. Ačkoliv se čínští autoři většinou snaží pomocí daných pohledů obhájit suverenitu čínského režimu a jeho zájmy, dané perspektivy otevírají zároveň i cestu, která konzervativní náhled na suverenitu překračuje.

V čínských textech se jedním z cílů intertemporálního práva na základě umenšení role principu právní retroaktivity stává mediace mezi právními, případně politickými systémy v různých obdobích. Autoři, kteří s tímto konceptem pracují (Liu 2009; Yang 2003), ukazují, že zásadní pro posouzení současné státní suverenity nad určitou oblastí, například Jihočínským mořem, je vyložit daný případ podle principů (mezinárodního) práva, které bylo platné v dřívější době. V jistém smyslu tedy otevírají možnost, že by historické právní principy mohly být aplikovány na současnou situaci. Takový postup samozřejmě vyvolává zásadní otázky. Cílem daných textů je vyřešit problém suverenity ve sporných oblastech, avšak do konce 19. století moderní pojem suverenity v Číně znám nebyl a právní systém se velmi lišil od současného. Právě tím se otevírá prostor pro promyšlení suverenity. Schematicky lze rozlišit dvě možnosti, k nimž může aplikace intertemporálního práva vést a které se ve sledovaných textech mohou do určité míry i prolínat (He 2013). Zaprvé může Číně sloužit k teritoriální expanzi a podmanění území, které určitým způsobem spadalo pod čínskou říši v minulosti, na základě toho, že podřadí dřívější principy či normy pod moderní koncept suverenity a čínskou suverénní autoritu (Li – Ma 2013). Zadruhé umožňuje zvýraznit význam norem, principů či dalších prvků, které se konzervativnímu pojetí suverenity vymykají (He 2013).

I autoři, kteří se jinak zastávají teritoriálních nároků čínského státu, na některých místech uznávají, že dříve neplatil princip teritoriální exkluzivity, což představuje určitou komplikaci pro řešení situace v Jihočínském či Východočínském moři (You – Wang 2017: 85; Yang 2003: 61–62). Obdobně i někteří další připouštějí, že není vždy jednoduché poměřovat dřívější normy, zvyky či principy se současnými kategoriemi včetně suverenity (He 2013). V obecné rovině tedy intertemporální právo umožňuje tematizovat prvky, které se vymykají nejen konzervativnímu pojetí suverenity, ale modernímu pojmu suverenity vůbec. Intertemporální právo tedy nijak přímo nepřeprocovává suverenitu či nezastává ucelenou představu o tom, jak by politická organizace měla vypadat, ale vytváří prostor

pro začlenění jiných principů souběžně s moderní suverenitou. V tomto duchu naznačuje v průběhu svého textu Liu (2009: zejména 92–94) možnost, že pro řešení situace v Jihočínském moři by nemuselo být nutno definitivně rozhodnout o suverenitě nad jednotlivými ostrovy či souostrovími (od čehož se mj. odvíjí i řada dalších klíčových otázek, jako je určení výlučné ekonomické zóny). Mohlo by dojít „pouze“ k uznání čínské kontroly nad danou oblastí na základě historických (kulturních, ekonomických a dalších) vazeb a nároků s možností vytváření společných projektů (zde Liu pravděpodobně myslí například možnost průzkumu či ochrany moře), na nichž by se mohly podílet další státy. Ačkoliv daný autor zastává evidentně pročínskou pozici, svým postojem naznačuje možnost jiného režimu vztahů v Jihočínském moři. V něm sice dominuje Čína, avšak otázky přesné demarkace suverenity a související problémy (především zmíněná otázka výlučných ekonomických zón) jsou odsunuty do pozadí. Vzato do důsledku, takové pojetí nabourává moderní snahu o přesné vymezování hranic a jasné určení teritoriálního dosahu domácí suverénní autority (srovnej Branch 2013).

* * *

V tomto článku jsem se zaměřil na přístupy čínských akademických textů k suverenitě jako na jednu z možných cest, jak blíže pochopit čínský pohled na tuto otázku. Analyzoval jsem, jak čínské odborné texty přistupují k suverenitě a jak ji teoreticky či konceptuálně rozvíjejí. Obecně lze konstatovat, že sledované texty vykazují malou míru konceptualizace a teoretické propracovanosti pojmu suverenity. Suverenita je často brána jako samozřejmý či sebevysvětlující pojem, jehož náplň není nutno podrobněji specifikovat. To je patrně dáno dominancí klasického moderního způsobu přemýšlení o suverenitě a představou, že jde o poměrně zjevný a jasný fenomén, který lze vymezit pomocí několika základních charakteristik. Ačkoliv je mnohdy obtížné definovat západní modernitu a její dosah, v případě čínské akademické produkce o suverenitě existuje jasná vazba k myslitelům, kteří definovali samu (filozofickou) podstatu západní modernity. Čínští akademici při diskusi o suverenitě často čerpají z filozofů jako Bodin, Hobbes či Rousseau a zároveň svým definičním vymezením suverenity evokují klasické práce západních politických věd o suverenitě z období během studené války (například Hinsley), které v zásadě pokračují v modernistické tradici Bodina či Hobbese. Suverenita v čínském akademickém pojetí se tak do značné míry jeví jako pojem totožný s tím, který známe na Západě. Vliv tradiční čínské filozofie na uvažování současných čínských akademiků o suverenitě se projevuje spíše minimálně. Pokud již čínští akademici odkazují na předchozí čínské myslitele, pak jsou to spíše političtí vůdci ČLR, kteří jsou chápáni jako zdroj filozofické inspirace. V textu jsem ukázal, že dominantní model suverenity v odborných textech je prakticky totožný s konzervativním (vestfálským či absolutním) pohledem na suverenitu. Tento model není teoreticky nijak zvlášť inovativní. Naopak je blízký klasickým definicím suverenity v západní literatuře z období studené války (například slavná Hinsleyho definice). Jeho základními definičními charakteristikami jsou území, autorita a obyvatelstvo, přičemž autorita představuje nejvyšší sílu v rámci domácího prostředí, v němž není přítomna žádná vyšší či konkurenční autorita, a zároveň vstupuje do kontaktu s dalšími autoritami v mezinárodním prostředí.

Navzdory dominanci konzervativního přemýšlení o suverenitě odborné texty ve specifických případech vykazují značný stupeň kreativní práce s vestfálským modelem, který nejenže v akademických textech dominuje, ale je i klíčovým prvkem diskurzu čínského státu v jeho zahraniční politice. Z hlediska uspořádání *jedné země, dvou systémů*, které se dotýká vztahu Hongkongu, Macaa a Tchaj-wanu k pevninské Číně, se mimo texty plně zastávající dominantní konzervativní model objevuje i kreativní rozlišení na suverenitu (*zhuquan*) a právo vládnout (*zhiquan*). Jak dokládám výše, takové rozlišení otevírá konceptuální prostor pro pojetí, v němž suverenita může být funkčně dělena či sdílena.

V případě lidských práv čínští autoři velmi často zastávají názor, že vztah mezi suverenitou a lidskými právy je dialektický, a tak jde o vzájemně se podporující a konstituující pojmy (přestože pro čínské autory je v posledku většinou nadřazeným pojmem suverenita). Kreativní posuny v pojetí suverenity lze spatřovat i v některých případech, které se týkají témat proměňujících se globálních pravidel politické organizace, globalizace a mezinárodního práva. Čínské uchopení konceptu intertemporálního práva otevírá prostor heterogenitě politických principů, které mohou existovat v závislosti na moderním pojmu suverenity, ale i společně s ním.

Pro čínskou odbornou literaturu je typické, že autoři nezpochybňují suverénní nároky Číny ani konzervativně definovanou suverenitu čínské státnosti. Je pozoruhodné, že to platí i v případech, kdy je suverenita uchopena flexibilněji, což umožňuje přehodnotit některé klíčové dimenze definující suverenitu, jako je například vztah mezi vnitřním a vnějším či postavení domácí vrcholné autority. Dialektika lidských práv ukazuje suverenitu a lidská práva jako vzájemně se formující a podmiňující, což přinejmenším částečně umožňuje překlenout rozdílnost mezi domácím prostředím a autoritou a mezinárodní společností. Rozlišení na suverenitu a právo vládnout v případě *jedné země, dvou systémů* zakládá možnost koexistence několika různých vládnoucích autorit a společně s tím problematizuje rozlišení mezi suverenitou jedné a druhé entity, jelikož suverenita může být funkčně sdílena. Ačkoliv je v případě diskuse o intertemporálním právu typickou snahou čínských autorů podpořit nároky a zájmy čínského státu ve sporných oblastech, jako je Jihočínské či Východočínské moře, některé z argumentů v rámci dané diskuse naznačují takové uspořádání vztahů, v němž má být uznána čínská kontrola a možnost vlády nad spornými oblastmi, ale také se rezignuje na přesné vymezení suverenity, a tedy *de facto* i na jasné vymezení vnitřního prostoru oproti vnějšmu.

Zajímavé je, že divergence od konzervativního modelu se vyskytují v případech, které se dotýkají – z pohledu čínského politického režimu – velmi citlivých otázek a ústředních zájmů. Ve vztahu k lidským právům i konceptuálnímu rozlišení suverenity a práva vládnout v otázkách jedné země do značné míry odborné texty využívají ke svým teoretickým inovacím prostoru, který byl otevřen v rámci čínské politické scény. Jak bylo naznačeno, dialektika lidských práv je klíčovým bodem režimu při přemýšlení o těchto otázkách a právo vládnout politicky zviditelnil Teng Siao-pching. Rozkrývat podrobněji otázku vztahu politického a odborného prostředí přesahuje cíl této práce, avšak zdá se, že odborné texty v některých případech využívají prostor otevřený politickým diskurzem či jednáním k zavádění uče či méně odlišných pohledů na suverenitu a do určité míry také k jejímu kreativnímu uchopení. Ukazuje se tak, že (přinejmenším) v odborném diskurzu nelze čínský přístup k suverenitě vystihnout jeho kompletním ztotožněním s vestfálským (absolutním, konzervativním) pojetím suverenity (jak se často tvrdí), ačkoliv takový model převažuje.

¹ Za čínské či domácí autory považuji ty, kteří působí v akademickém, výzkumném či vzdělávacím prostředí v ČLR a publikují v čínských časopisech. Autory, kteří jsou sice etnickými Číňany či přímo mají čínskou národnost, avšak dlouhodobě působí na západních univerzitách či jiných výzkumných institucích a publikují primárně v západních časopisech, považuji za zástupce západní akademické sféry.

² V článku používám mezinárodně běžnou transkripci čínských znaků *pinyin*. Českou transkripci uvádím u několika jmen, která se častěji vykytují v českém tisku či literatuře. I u nich pak doplňuji transkripci *pinyin*.

³ Navíc provést rozlišení časopisů na ryze akademické a ty spadající do širší odborné debaty by v praxi mohlo být v řadě případů obtížné.

⁴ V období od jara 2016 do ledna 2018 šlo takto najít 827 textů, s nimiž jsem základním způsobem pracoval. Je však třeba upozornit na to, že přinejmenším od května 2018 lze v dané databázi na základě stejného způsobu hledání v rámci téhož období (2003–2017) nalézt již více textů. Došlo pravděpodobně k zařazení dalších časopisů do databáze. Ty však nebyly nijak zohledněny.

⁵ Každému z textů, které byly pro sledované období nalezeny, bylo přiděleno pořadové číslo. Následně byl v programu Excel pomocí funkce náhodného výběru čísel (pro určité číselné rozmezí) vybrán požadovaný počet čísel. Prakticky sběr článků i jejich náhodný výběr do vzorku proběhl ve dvou fázích. Nejprve na jaře 2016

pro období 2006–2015, kdy bylo vybráno 100 článků jako součást vzorku, a následně v lednu 2018 pro období 2003–2005 a 2016–2017, kdy bylo vybráno 50 článků jako součást vzorku. Velikost vzorku odpovídá tomu, aby každý rok, který spadá do časového zaměření textu, byl *průměrně* zastoupen 10 články. Jelikož však výběr nebyl strukturován podle jednotlivých let, mohl být v rámci jednoho roku vybrán jiný počet článků průměrný.

⁶ Za upozornění na tento aspekt děkuji jednomu z anonymních recenzentů.

⁷ Macao je však z hlediska zájmu čínských autorů ve sledovaném období poměrně marginálním výzkumným tématem.

⁸ Za zdůraznění tohoto faktu bych chtěl poděkovat jednomu z anonymních recenzentů.

⁹ Bellamy (2003) ukazuje, že toto až téměř zjednodušující pojetí je přítomno i v některých teoretických směrech rozvíjených na Západě. Je tomu tak přesto, že jinak tyto směry mají poměrně sofistikované pojetí suverenity.

Literatura

- Acharya, Amitav – Buzan, Barry (eds., 2010): *Non-Western International Relations Theory: Perspectives on and beyond Asia*. London: Routledge.
- Bellamy, Alex J. (2003): Humanitarian Responsibilities and Interventionist Claims in International Society. *Review of International Studies*, Vol. 29, No. 3, s. 321–340.
- Boczek, Boleslaw A. (2005): *International Law: A Dictionary*. Lanham, Toronto, Oxford: Scarecrow Press.
- Branch, Jordan (2013): *The Cartographic State: Maps, Territory, and the Origins of Sovereignty*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cahnman, Werner (1995): *Weber and Toennies: Comparative Sociology in Historical Perspective*. New Brunswick – London: Transaction Publishers.
- Callahan, William (2004): *Contingent States: Greater China and Transnational Relations*. Minneapolis – London: University of Minnesota Press.
- Callahan, William (2013): *China Dreams: 20 Visions of the Future*. Oxford: Oxford University Press.
- Carlson, Allen (2005): *Unifying China, Integrating with the World*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Cohen, Jerome Alan (1973): *China and Intervention: Theory and Practice*. Cambridge, MA: Harvard University.
- Davies, Gloria (2007): *Worrying about China: The Language of Chinese Critical Inquiry*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Dreyer, June Teufel (2008): China's Views of Sovereignty and Methods of Access Control Testimony before the U.S.-China Economic and Security Review Commission. *Strategy Center*, 27. 2. 2008, <http://www.strategycenter.net/research/pubID.183/pub_detail.asp>.
- Elias, T. O. (1980): The Doctrine of Intertemporal Law. *The American Journal of International Law*, Vol. 74, No. 2, s. 285–307.
- Gaus, Gerald (2000): *Political Concepts and Political Theories*. Boulder: Westview Press.
- Gill, Bates – Reilly, James (2000): Sovereignty, Intervention and Peacekeeping: The View from Beijing. *Survival*, Vol. 42, No. 3, s. 41–59.
- Goldman, Merle – Gu, Edward (eds., 2004): *Chinese Intellectuals between State and Market*. London – New York: Routledge.
- Guang, Lei (2005): Realpolitik Nationalism: International Sources of Chinese Nationalism. *Modern China*, Vol. 31, No. 4, s. 487–514.
- Hinsley, Francis Harry (1986): *Sovereignty*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chen, Jing (2009): Explaining the Change in China's Attitude toward UN Peacekeeping. *Journal of Contemporary China*, Vol. 18, No. 58, s. 157–173.
- Chen, Yudan (2015): Chinese Notions of Sovereignty: A Historical Perspective. In: Gaskarth, Jamie (ed.): *China, India and the Future of International Society*. London, New York: Rowman Littlefield.
- James, Alan (1986): *Sovereign Statehood: The Basis of International Society*. London: Allen & Unwin.
- Jackson, Robert (2000): *The Global Covenant: Human Conduct in a World of States*. Oxford: Oxford University Press.
- Keene, Edward (2002): *Beyond the Anarchical Society: Grotius, Colonialism and Order in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kim, Samuel S. (1998): Chinese Foreign Policy in Theory and Practice. In: Kim, Samuel S. (ed.): *China and the World: The Chinese Foreign Policy Faces the New Millennium*. Boulder: Westview.
- Krasner, Stephen (1999): *Sovereignty: Organized Hypocrisy*. Princeton: Princeton University Press.
- Krasner, Stephen (ed., 2001): *Problematic Sovereignty: Contested Rules and Political Possibilities*. New York: Columbia University Press.
- Nielsen, Ras Tin – Kristensen, Peter Marcus (2014): “You Need to Do Something that the Westerners Cannot Understand”: The innovation of a Chinese school of IR. In: Horsburgh, Nicola – Nordin, Astrid – Breslin, Shaun (eds.) *Chinese Politics and International Relations: Innovation and Invention*. London: Routledge, s. 97–118.
- Ogden, Suzanne (1974): Sovereignty and International Law: The Perspective of the People's Republic of China. *New York University Journal of International Law and Politics*, Vol. 7, No. 1), s. 1–33.

- Ogden, Suzanne (1977): The Approach of the Chinese Communists to the Study of International Law, State Sovereignty and the International System. *The China Quarterly*, Vol. 70, s. 315–337.
- Osiander, Andreas (2001): Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Myth. *International Organization*, Vol. 55, No. 2, s. 251–287.
- Qin, Yaqing (2018): *A Relational Theory of World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Reus-Smit, Christian (1999): *The Moral Purpose of State. Culture, Social Identity, and Institutional Rationality in International Relations*. Princeton: Princeton University Press.
- Reus-Smit, Christian (2001): Human Rights and the Social Construction of Sovereignty. *Review of International Studies*, Vol. 27, No. 4, s. 519–538.
- Richardson, Sophie (2010): *China, Cambodia, and the Five Principles of Peaceful Coexistence*. New York: Columbia University Press.
- Shan, Wenhua (2008): Redefining the Chinese Concept of Sovereignty. In: Wang Gungwu – Zheng Yongnian (eds.): *China and the New International Order*. London – New York: Routledge.
- Smith, Esmond (1994): China's Aspiration in the Spratly Islands. *Contemporary Southeast Asia*, Vol. 16, No. 3, s. 274–294.
- Teschke, Benno (2003): *The Myth of 1648: Class, Geopolitics, and the Making of Modern International Relations*. London: Verso.
- Tok, Sow Keat (2013): *Managing China's Sovereignty in Taiwan and Hong Kong*. Basingstoke – New York: Palgrave Macmillan.
- Walker, R. B. J. (1993): *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Walker, R. B. J. (2010): *After the Globe, Before the World*. London – New York: Routledge.
- Weatherley, Robert (2000): Human rights in China: Between Marx and Confucius. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, Vol. 3, No. 4, s. 101–125.
- Weatherley, Robert (2014): *Making China Strong: The Role of Nationalism in Chinese Thinking on Democracy and Human Rights*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Weber, Cynthia (1995): *Simulating Sovereignty: Intervention, the State, and Symbolic Exchange*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Yan, Xuetong – Bell, Daniel A. – Sun, Zhe (eds., 2011): *Ancient Chinese Thought, Modern Chinese Power*. Princeton: Princeton University Press.
- Zhao, Suisheng (1997): Chinese Intellectuals' Quest for National Greatness and Nationalistic Writing in the 1990s. *The China Quarterly*, Vol. 152, s. 725–745.
- Zhao, Tingyang (2006): Rethinking Empire from a Chinese Concept „All-under-Heaven“ (Tian-xia). *Social Identities*, Vol. 12, No. 1, s. 29–41.
- Zhao, Tingyang (2009): A Political World Philosophy in terms of All-under-heaven (Tian-xia). *Diogenes*, Vol. 56, No. 1, s. 5–18.

Dokumenty

- Ceng, Huan (2015): Shi lun renquan yu guojia zhuquan de bianzheng tongyi guanxi [K dialektické jednotě lidských práv a státní suverenity]. *Fazhi yu shehui* [Právní systém a společnost], No. 5, s. 130–131.
- Fan, Guoxing (2000): Renquan, zhuquan, baquan [Lidská práva, suverenita, hegemonie]. *Guoji wenti yanjiu* [Mezinárodní studia], No. 2, s. 9–14.
- Han, Dayuan (2017): Lun xianfa zai Xianggang tiebie xingzhengqu jibenfa zhi ding guocheng zhong de zuoyong [Role ústavy v přípravě Základního práva Hongkongu]. *Xiandai faxue* [Moderní právní věda], Vol. 39, No. 5, s. 3–10.
- He, Lansheng (2010): Deng Xiaoping wajiaozhan lue zhong wei hu guojia liyi de sixiang lun xi [Analýza myšlení Teng Siao-pchinga o diplomaticko-strategické ochraně národních zájmů]. *Sixiang lilun jiaoyu dao kan* [Časopis ideologického a teoretického vzdělávání], No. 3, s. 15–20.
- He, Mu (2013): Guoji shijian zhong de shi ji fa wenti [Otázka intertemporálního práva v mezinárodní praxi]. *Xinjiang shehui kexue* [Sociální vědy v Sin-t'iang], No. 6, s. 98–104.
- He, Yangyang – Ding, Rui (2009): Qian xi renquan yu zhuquan zhi guanxi [Vztah mezi lidskými právy a suverenitou]. *Fazhi yu shehui* [Právní systém a společnost], No. 9, s. 390.
- He, Zhipeng (2008): Chaoyue guojia jian zhengzhi [Překonávání státní politiky]. *Falu kexue (Xibei zhengfa daxue xuebao)* [Časopis pro právní vědu (Časopis Severozápadní univerzity politikologie a práva)], No. 6, s. 17–24.
- Hu, Rukui (2005): Cong guojifa kan „rendao zhuyi ganyu“ [Pohled mezinárodního práva na humanitární intervenci]. *Xinan shifan daxue xuebao: Renwen shehui kexue ban* [Časopis Jihozápadní čínské univerzity: Edice humanitních a sociálních věd], Vol. 31, No. 5, s. 92–95.
- Hu, Shaoming (2011): Jiaoyu zhuquan yanjiu de ruogan wenti [Otázky ve studiu vzdělávací suverenity]. *Jiaoyu pinglun* [Vzdělávací revue], No. 1, s. 3–6.
- Chen, Suo (2010): Guanyu guojia chengren lilun de renshi [Teorie národního uznání]. *Jishu yu shichang* [Technologie a trh], Vol. 17, No. 12, s. 77.
- Chen, Yue – Yang, Yang (2012): Lun rendao zhuyi ganyu de shizhi yu tezheng [Podstata a charakteristiky humanitární intervence]. *Xina daxue xuebao (shehui kexue ban)* [Časopis Jihozápadní univerzity (sociálněvědní edice)], Vol. 38, No. 5, s. 35–40.

- Chen, Zhiying (2007): Zhuquan yuanze yu renquan yuanze [Princip suverenity a princip lidských práv]. *Shehui kexuejia* [Sociální vědec], No. 5, s. 97–99.
- Cheng, Linsheng (2000): Cong zhengzhi xue jiaodu tan „yige zhonggui yuanze“ [„Princip jedné Číny“ z politické perspektivy]. *Taiwan yanjiu* [Tchajwanská studia], No. 5, s. 56–59.
- Jiang, Míngan (2007): „Fan fenlie guojia fa“ de zhengdang xing yu he xian xing [Legitimita a ústavnost protisecesionistického zákona]. *Beijing daxue xuebao (zhexue shehui kexue ban)* [Časopis Pekingské univerzity (Filozofie a sociální vědy)], Vol. 44, No. 3, s. 110–119.
- Li, Jinjin (2010): Qian tan zhuquan yu renquan de guanxi [Vztah mezi suverenitou a lidskými právy]. *Gaige yu kaifang* [Reformy a otevírání se], No. 14, s. 7–8.
- Li, Zhiwen – Ma, Jinxing (2013): Cong shi ji fa yuanze jixi xianzhan qude daoyu xingwei de xiaoli [Studie vlivu kontroly ostrovů z perspektivy intertemporálního práva]. *Faxue zazhi* [Časopis pro právní vědy], No. 12, s. 24–31.
- Liu, Dan (2009): Shiji guojifa yu woguo haiyang lingtu zhengduan zhi kaoliang [Intertemporální právo a námořní teritoriální spory Číny]. *Jinling falu pinglun* [Jinlinská právní revue], No. 2, s. 89–96.
- Liu, Danchen (2016): Zhongguo de „tianxia guan“ yu xifang de shijie zhixu guan [Pohled na svět ve staré Číně a pohled na svět na Západě]. *Wuhan daxue xuebao (renwen kexue ban)* [Časopis Wuhanské univerzity (Humanitní vědy)], Vol. 69, No. 5, s. 78–85.
- Liu, Dexi (2003): Zhongguo gongchandang de guojia zhuquan lilun ji qi shijian [Teorie a praxe státní suverenity Komunistické strany Číny]. *Zhonggong zhongyang dangxiao xuebao* [Časopis Stranické školy ústřední komise], Vol. 7, No. 3, s. 89–93.
- Liu, Jinfang (2017): Weihu wangluo kongjian zhuquan [Udržování kybernetické suverenity]. *Wangluo kongjian anquan* [Kybernetická bezpečnost], Vol. 2, No. 3, s. 7–10.
- Liu, Jianfeng – Zhang, Huai (2011): Zhuquan yu renquan guanxi de renshi wuqu ji lifa hengping: Dui Xianggang jibenfa di 23 tiaio lifa kunjing de sikao [Kognitivní neporozumění vztahu mezi suverenitou, lidskými právy a legislativní rovností: Reflexe legislativního dilematu v souvislosti s článkem 23 Základního práva Hongkongu]. *Heilongjiang sheng zhengfa guanli ganbu xueyuan xuebao* [Časopis Heilongjiangské školy politiky a práva], No. 3, s. 5–8.
- Liu, Yangjie (2006): Nanhai zhuquan diyuan zhengzhi jingji touxi [Geopoliticko-ekonomická perspektiva k suverenitě v Jihočínském moři]. *Renwen dili* [Sociální geografie], No. 4, s. 123–126.
- Luo, Guan – Liu, Bo (2006): Shi xi rendao zhuyi ganshe de liangnan kunjing [Dilemata humanitární intervence]. *Guoji guanxi xueyuan xuebao* [Časopis Fakulty mezinárodních vztahů], No. 6, s. 19–22.
- Luo, Jun – Li, Youmin (2004): Jiang Zemin renquan yu zhuquan bianzheng guan jixi [Analýza dialektického pohledu Jiang Zemina na lidská práva a suverenitu]. *Sichuan xingzheng xueyuan xuebao* [Časopis Sečuánské administrativní vysoké školy], No. 4, s. 30–32.
- Mao, Qimeng (2015): Liang'an guanxi yanjiu yu jing zhong de „zhiquan“ shiyi [Interpretace „práva vládnout“ v kontextu vztahů napříč Tchajwanským průlivem]. *Taiwan yanjiu jikan* [Časopis tchajwanských studií], No. 3, s. 22–30.
- State Council of PRC (2011): China's Peaceful Development. State Council Information Office, The People's Republic of China, <http://english.gov.cn/archive/white_paper/2014/09/09/content_281474986284646.htm>.
- State Council of PRC (2012): Diaoyu Dao, an Inherent Territory of China. State Council Information Office, The People's Republic of China, <http://english.gov.cn/archive/white_paper/2014/08/23/content_281474983043212.htm>.
- State Council of PRC (2014): The Practice of the „One Country, Two Systems“ Policy in the Hong Kong Special Administrative Region. State Council Information Office, The People's Republic of China, <http://english.gov.cn/archive/white_paper/2014/08/23/content_281474982986578.htm>.
- Tan, Jihua (2013): Lunli shijiao xia de guoji rendao zhuyi ganshe chutan [Mezinárodní humanitární intervence etickou perspektivou]. *Lunli xue yanjiu* [Studie z etiky], No. 6, s. 74–78.
- Wang, Bangzuo – Wang, Huning (1985): Ceng „yiguoliangzhi“ kan zhuquan yu zhiquan de guanxi [Vztah mezi suverenitou a vládnutím z perspektivy „jedné země, dvou systémů“]. *Zhengzhi xue yanjiu* [Politický výzkum], No. 2, s. 12–15.
- Wang, Fuxiao (2008): Luoshi he wanshan woguo xin anquan guan de duice fenxi [Analýza opatření pro přijímání a zdokonalení nového bezpečnostního konceptu v Číně]. *Xinjiang zhiye daxue xuebao* [Časopis Sinťangské profesní univerzity], Vol. 16, No. 5, s. 8–10.
- Wang, Xigen – Tu, Shaobin (2006): Renquan fazhi shaoqianqiu hua fali fenxi [Právní analýza globalizace lidských práv a vlády práva]. *Falu kexue (xibeizhengfa daxue xuebao)* [Časopis právní vědy (Časopis Severozápadní univerzity politických věd a práva)], No. 3, s. 13–21.
- Wei, Hong (2003): Jian lun lifa quan yu zhuquan he zhiquan de guanxi [Ke vztahu mezi legislativní mocí, suverenitou a právem k vládnutí]. *Zhangbai xuekan* [Časopis Zhangbaiské univerzity], No. 2, s. 26–32.
- Xiao, Xinfu (2013): Lun dangdai zhongguo makesi zhuyi renquan guan [Současný čínský marxistický pohled na lidská práva]. *Hubei di er shufan xueyuan xuebao* [Časopis Vysoké pedagogické školy v Hubei], Vol. 30, No. 1, s. 42–45.
- Xu, Yuhan (2014): Lun zhuquan de zuixian fazhan ji qi yu renquan de guanxi [O nejnovějším vývoji vztahu suverenity a lidských práv]. *Fazhi yu shehui* [Právní systém a společnost], No. 1, s. 5–6.

- Yang, Cuibai (2003): Shiji guojifa yu zhongguo dui nansha qundao xiangyou wu ke zhengbian de zhuquan [Intertemporální právo a neoddiskutovatelná suverenity Číny nad Spratlyovými ostrovy]. *Zhongguo bianjiang shi di yanjiu* [China's Borderland History and Geography Studies], Vol. 13, No. 1, s. 59–64.
- Yang, Fan (2015): Lun Jiekexun de dangdai zhuquan guan [O Jacksonově pohledu na současnou suverenitu]. *Falu kexue (xibei zhengfa daxue xuebao)* [Časopis právní vědy (Časopis Severozápadní univerzity politických věd a práva)], No. 2, s. 30–43.
- You, Zaoqun – Wang, Jianting (2017): Cong shi ji fa de jiaodu kan nanhai zhongcai an [Posouzení arbitráže o Jihočínském moři z pohledu intertemporálního práva]. *Yatai anquan yu haiyang yanjiu* [Bezpečnost Asie-Pacifiku a námořní studia], No. 6, s. 82–90.
- Zang, Guoqing – He, Yi (2016): Minzu guojia de guannian [Koncepce národního státu v Číně]. *Zhejiang shehui kexue* [Zhejiangské sociální vědy], No. 7, s. 22–35.
- Zhang, Li (2006): Tan guojia zhuquan yu guoji renquan baohu [Diskuse o státní suverenitě a mezinárodní ochraně lidských práv]. *Shanxi jingji guanli ganbu xueyuan xuebao* [Časopis Institutu pro ekonomiku a management Univerzity v Šan-si], Vol. 14, No. 1, s. 58–61.
- Zhang, Min (2007): Taiwan diqu de chao guojie falu xueshuo guankui [Doktrína transstátního práva na Tchaj-wanu]. *Henan guangbo dianshi daxue xuebao* [Časopis Henanské televizní a rozhlasové univerzity], Vol. 20, No. 4, s. 29–31.
- Zhou, Junhu – Lei, Yang (2007): Jiang Zemin shengcun quan sixiang chutan [Ťiang Ce-minovy myšlenky o právu na život]. *Jingji yu shehui fazhan* [Ekonomický a sociální rozvoj], Vol. 5, No. 2, s. 13–15.
- Zhou, Zhijie (2015): Renquan, zhuquan yu heping quan de pingheng yu mohe [Lidská práva, suverenity a právo na mír a jejich rovnováha a fungování]. *Renquan* [Lidská práva], No. 5, s. 75–83.
- Zhou, Zhonghai (1990): Lun lingtu zhuquan wenti shang „xingzheng guanxia“ de yiyi [K významu „administrativní jurisdikce“ v teritoriální suverenitě]. *Zhengfa luntan* [Fórum politologie a práva], No. 1, s. 50–55.
- Zou, Pingxue – Pan, Yapeng (2010): Gangao tequ zhongshen quan de xianfa xue sikao [Ústavní reflexe moci speciální administrativních celků Hongkongu a Macaa k finální adjudikaci]. *Jiangsu xingzheng xueyuan xuebao* [Časopis Správní fakulty v Jiangu], No. 1, s. 119–125.

Poznámka

Rád bych poděkoval anonymním recenzentům a rovněž dr. Vítu Benešovi a dr. Tomáši Dopitovi za řadu připomínek a komentářů, které vedly ke zkvalitnění a lepšímu zacílení tohoto textu.

Tato studie je výstupem z grantu GAUK č. 344215, který je financován Grantovou agenturou Univerzity Karlovy.

„Za ochranu křesťanství?“ Postoje ruské pravoslavné církve vůči Západu a její místo v zahraniční politice Ruské federace

MARIA AVANESOVA, VLADIMÍR NAXERA

“For the Protection of Christianity?”

Stances of the Russian Orthodox Church Toward the West and the Church’s Place in the Foreign Policy of the Russian Federation

Abstract: Over the course of Russia’s post-Soviet development, the Russian Orthodox Church has become a significant actor in social and political relations in Russia. This text deals with the ways in which the Russian Orthodox Church’s relationship toward the West has developed and how the Church features in the state’s official policy toward the West. This paper, which is based mainly on an analysis of primary sources (state and Church documents, media), is structured chronologically. Important landmarks in it include Vladimir Putin’s entrance into the position of president and Kirill’s entrance into the position of the Moscow patriarch. The study shows that, at present, the state and the Church rhetoric are almost identical and both focus on the defense of Russian foreign policy visions and plans.

Keywords: Russia, patriarch, Russian Orthodox Church, Russian foreign policy, Russian civilization.

Na zahraniční politice státu, jeho veřejné diplomacii a budování mediálního obrazu v zahraničí se podílejí různí aktéři, kteří jsou státní i nestátní povahy, respektive nabývají různé právní subjektivity. Stejně tak se může řada aktérů podílet na formulaci cílů zahraniční politiky státu. Mezi tyto aktéry mohou patřit i církevní instituce a organizace, které povětšinou představují aktéra stojícího mimo stát a jeho instituce, nicméně často působí v těsném provázání. Výborným příkladem je Ruská pravoslavná církev (dále v textu RPC) a její specifické postavení v sociálním a politickém systému Ruské federace (Papkova 2013) v průběhu postsovětského období, stejně tak její vliv na oficiální i neoficiální normy (Stoeckl 2016).

Cílem tohoto článku je analyzovat a interpretovat to, jakým způsobem se vyvíjel vztah RPC vůči Západu a jak církev figurovala a figuruje v oficiální západní politice státu primárně od nástupu Vladimíra Putina do prezidentské funkce. Západní vektor ruské politiky, který je předmětem tohoto textu, nebyl vybrán náhodou – již při letmém pohledu na světové dění je patrný význam Západu pro Rusko a budování jeho pozice v mezinárodním prostředí (Leichtova 2014). Západ není důležitý pouze pro ruský stát, ale též pro církev –

již od počátku devadesátých let se církev podílela na budování nové ruské „národní myšlenky“, hlásající odlišnost ruské a západní civilizace, kultury a společnosti. Západ tak představuje zajímavý referenční bod, který výrazně figuruje v rámci rétorických i prakticky politických strategií církevních i státních institucí a představitelů.

Ruská politika (vnitřní i zahraniční) je častým předmětem společenskovedního výzkumu, nicméně (nejen v českém prostředí) většina publikací opomíjí právě církevní prvek, vliv pravoslavní a také vliv RPC jako aktéra zahraniční politiky. Přínosem studie je tedy doplnění jednoho významného aspektu ruského zahraničněpolitického jednání. Ruští odborníci a církevní představitelé mají na otázku postavení RPC v zahraniční politice Ruska velice protichůdné názory. Například předseda Mezinárodního fondu jednoty pravoslavných národů Valerij Alexeev (2016), který má blízko k vedení RPC, v rozhovoru uvedl, že RPC se nepodílí na zahraniční politice Ruska a že stát se zajímá o názor RPC pouze v některých případech (například v otázkách týkajících se Balkánu). Podobný názor má i pracovník Ruského ústavu strategického výzkumu Andrej Serebrič (2016), který ovšem uvedl, že i když RPC nemá takovou sílu, aby ovlivnila rozhodnutí ministerstva zahraničních věcí, je vlivným aktérem, který může působit na veřejné mínění. Právě to může využít stát ve svůj prospěch. Naopak o spolupráci RPC a státu v oblasti zahraniční politiky a o RPC jakožto nástroji ruské *soft power* mluví například Nikolaj Baranov (2016). Významný ruský pravoslavný duchovní otec Alexandr Šumskij uvádí (2016), že RPC je dnes jedním z nejdůležitějších pomocníků státu v zahraniční politice. Olga Cerpickaja (2016) a Olga Sibireva (2016) zmiňují, že RPC je využívána státem jako legitimizační nástroj. Ovšem podle názoru Romana Lunkina (2016a) jakékoli využití RPC státem nebo jejich otevřená spolupráce v diskutabilních situacích ruské zahraniční politiky zhoršuje pozici církve. Tyto protichůdné postoje a názory na církevně-státní vztahy v oblasti ruské zahraniční politiky ukazují, nakolik zajímavý terén pro výzkum dané téma nabízí.

Literatura o zahraničněpolitických aktivitách církve existuje v českém prostředí pouze ve velice omezeném množství. Několik českých textů o RPC sice bylo publikováno (například Avanesova – Naxera 2016a, 2016b; Putna 2015), ale vztahu církve a ruské zahraniční politiky se věnují okrajově nebo vůbec. Určitou výjimku v tomto ohledu představuje nová studie sledující církevní úlohu v rámci ruské *soft power* na příkladu současného dění na Ukrajině (viz Solik – Baar 2017). Vzhledem k tomu, že RPC má přeshraniční charakter, anglicky psané sekundární zdroje, které se týkají role RPC ve vnitřní politice Ruska, ve většině případů zmiňují i činnost RPC za hranicemi federace. Avšak i zde je nutné konstatovat, že knih o RPC od autorů působících na západních univerzitách příliš nenačteme (výjimkami jsou například Papkova 2011a; Knox 2005; Richters 2013; Curanović 2012; Phkhaladze 2012; Leustean 2014), navíc jsou již většinou staršího data. Knih ruských autorů vydaných v angličtině je ještě méně. Totéž *de facto* platí o časopiseckých studiích (výjimky představují například Papkova 2011b; Payne 2010; Stoeckl 2016; Pankhurst – Kilp 2013 a několik dalších). Drobné zmínky o roli RPC v zahraniční politice pak nalezneme v některých publikacích, které se věnují dalším aspektům zahraničněpolitických aktivit Putinova režimu (Trenin 2011 nebo van Herpen 2015).

Navzdory dlouhodobým tvrzením o sekularizaci světa a ústupu důležitosti náboženství z politiky a veřejného života jako takového lze v posledních desetiletích sledovat opačný trend, tedy návrat náboženství jako důležitého politického faktoru (například Nešpor 2005), což se odrazilo i v jeho uchopení politickou vědou, respektive mezinárodními vztahy. Mezinárodní vztahy přitom začínají náboženský faktor reflektovat výrazněji až po událostech 11. září 2001 (Kratochvíl 2011: 20). Spojení tématu náboženství a mezinárodních vztahů nalézáme v několika ohledech – může jít například o vliv Vatikánu v mezinárodním dění (například Sekerák 2014), spojení náboženství a negativních jevů, jakým může být terorismus (například Juergensmeyer 2007), teoretická debata a empirický výzkum se soustředí i na vliv víry na výkon zahraniční politiky politickými představiteli (například Choudhury 2015) nebo na její hodnocení ze strany občanů (například Baumgartner – Francia –

Morris 2008). Až v posledních letech se začaly ve větší míře objevovat studie, které zkoumají vliv nikoli náboženství jakožto principu víry, ale konkrétní církve jakožto instituce na zahraniční politiku státu (například Kratochvíl 2011; Blewett – Hyde-Price – Rees 2011). Toto zpoždění ve výzkumu daného tématu je překvapivé především ve vztahu k dlouhodobé etablovanosti výzkumu vlivu církve a náboženství na vnitřní politiku státu. Petr Kratochvíl (2011: 20–22) upozorňuje na to, že výzkum tohoto tématu je možné vést ve dvou rovinách. První rovina je spojená s pohledem společnosti a politické elity, respektive s jejich hodnocením (ne)žadoucího zapojení církve do formulace (a výkonu) zahraniční politiky státu. Druhá rovina souvisí s pohledem církve a jejími kroky směřujícími k tomu, aby se na formulaci (případně i na výkonu) zahraniční politiky aktivně podílela. Tyto dvě roviny se v demokratickém režimu doplňují – úspěšnost snah církve v tomto ohledu závisí na jejich akceptování ze strany veřejnosti a jí volených politiků.

Obdobná podmínka přitom platí i pro režimy nedemokratické. O současném Rusku není možné hovořit jako o demokratickém režimu, alespoň nikoli v západním liberálnědemokratickém pojetí, k němuž má vlastní ruská cesta „suverénní demokracie“ poměrně daleko. Ambicí tohoto textu není rozebírat a typologizovat Putinův režim, i tak je však možné vzít v potaz literaturu věnovanou strategiím přežití nedemokratických vlád a vládců (srovnej Whitehead 2014). Nedemokratické režimy se u moci udržují celou řadou strategií, přičemž represe je pouze jednou z nich. Navíc se zdá, že význam přímé represe vůči opozici jakožto nástroje udržujícího stabilitu režimu klesá (Bílek 2017). Již starší výzkumy ukázaly, že klíčovou strategií je spolupráce s institucemi, které se alespoň navenek tváří jako demokratické (Gandhi – Przeworski 2007). Vliv institucí na fungování režimu a jeho stabilitu se přitom stává jedním z ústředních témat výzkumu nedemokratických režimů (Pepinsky 2014). Církev mezi těmito institucemi nebývá v komparativních výzkumech současné nedemokracie zmiňována příliš často, ba právě naopak – existuje řada studií, které se věnují církvi jako opozičnímu, respektive demokratizujícímu aktérovi (například Eberts 1998). Případ Ruska a RPC je ovšem poněkud odlišný – nelze totiž hovořit o tom, že by RPC zaujímala vůči Putinovu režimu roli demokratické opozice. Spíše naopak, církev funguje jako stabilní pilíř a aktér ruské nedemokracie (Avanesova – Naxera 2016a).

Náš text, který je pojatý jako interpretativní případová studie (Kořan 2008), navazuje na výše představené teoretické diskuse. Snaží se sledovat podíl RPC na formulaci a výkonu zahraniční politiky, ale i její roli jakožto instituce, respektive aktéra nedemokratického Putinova režimu. Církev totiž slouží jako významný legitimizační prvek současné vlády. A to nejen svým podílem na vnitropolitickém procesu, ale i na politice zahraniční. To je ostatně spojeno s tím, že mnoho aspektů současné zahraniční politiky Ruska lze chápat především jakožto legitimizační nástroj režimu vůči vlastním občanům (Rojek 2015).

Kromě sekundární literatury vychází text z analýzy primárních zdrojů, především oficiálních dokumentů a webových stránek (státních i církevních). Prostudovány byly všechny projevy a oficiální dokumenty, které se týkají tématu. Využity byly následně ty, které obsahovaly relevantní informace. Důležitým zdrojem poznatků byly i provedené rozhovory s významnými ruskými odborníky na Ruskou pravoslavnou církev. Celkem bylo v říjnu 2016 na území Ruské federace uskutečněno sedm rozhovorů se zástupci výzkumníků a akademiků věnujících se RPC, duchovních a představitelů pravoslavných nadací. Výběr respondentů byl veden snahou hovořit především s těmi lidmi, kteří mají interní znalosti zkoumané problematiky. Rozhovory měly polostrukturovanou povahu, jejich délka se pohybovala od třiceti do šedesáti minut a probíhaly v ruském jazyce. Respondenti reprezentují vůči politické činnosti RPC odlišné názory (kritické i souhlasné) čili výběr nebyl néanonymizovat, a je tedy na ně v textu řádně odkazováno. Důležité byly také osobní návštěvy různých pravoslavných nadací a také historického parku *Rossija – moja istorija* (Rusko – moje dějiny) v říjnu 2017. Podobné parky jsou vytvořeny Patriarchální radou

pro kulturu s podporou státních orgánů a otevírají se dnes ve velkých ruských městech. Autorem myšlenky budování těchto parků zodpovědným za realizace daného projektu je Tychon Ševkunov, dnes jeden z nejvlivnějších ruských biskupů, jenž bývá často považován za Putina osobního zpovědníka.

Následující text je rozdělen do tří analytických částí a části závěrečné. První analytická část vyhodnotí roli RPC v západní dimenzi ruské politiky během vlády Borise Jelcina. Druhá část se zaměří na téma duchovní bezpečnosti a ruské civilizace v době Vladimira Putina a patriarchy Alexije II. Třetí analytická část se zabývá protizápadními postoji RPC v době patriarchy Kirilla. Čtvrtá část se zaměřuje na téma ochrany křesťanů v zahraničí, a zejména na Blízkém východě. Závěrečná část pak shrnuje hlavní zjištění článku.

CÍRKEV A ZÁPADNÍ DIMENZE POLITIKY V DOBĚ VLÁDY PREZIDENTA JELCINA

Současné státně-církevní vztahy mají své kořeny v době krátce po rozpadu SSSR. Již na začátku prezidentského období Borise Jelcina bylo vedení Ruska církvi nakloněno. Někteří badatelé (například Ťachta 2001: 157) uvádějí, že již od počátku svého funkčního období považoval Jelcin církev za jednu z korporací, které zdědil z doby SSSR a které měly své korporativní zájmy, jež mohly a musely být zohledněny v politice státu. Rétorika Kremlo se navíc brzy po pádu komunismu začala podobat omluvám církvi za pronásledování během sovětského období (Ťachta 2001: 158). Jak se však ukázalo později, nebyl to jen pocit viny, co nutilo světskou moc pomáhat církvi otevírat nové chrámy, zakládat církevní obce a kláštery. Ruské vedení církvi umožňovalo, aby rostla její autorita a síla, podporovalo ji a využívalo ji jako legitimizační nástroj, což se stalo zřejmým během politické krize v roce 1993 nebo během první čečenské války.

Na druhou stranu v Jelcinově období neměla RPC možnost aktivněji participovat na zahraniční politice Ruska, protože Jelcinův tým neměl žádnou propracovanou strategii (a vlastně mu chybělo i určité pochopení) pro využití církve jakožto vlivné instituce a důležitého symbolu v zahraniční politice (Lunkin 2016b). Kromě toho měli oba aktéři (tedy Jelcin a RPC reprezentovaná patriarchou Alexijem II.) odlišný pohled na zahraničněpolitické směřování Ruska. Zatímco Jelcinův tým se na počátku devadesátých let zaměřil hlavně na navazování vztahů se Západem, představitelé RPC naopak Západu příliš nevěřili a chtěli, aby Rusko věnovalo více pozornosti postsovětskému prostoru a vztahům s dalšími pravoslavnými zeměmi (Rjabych 2001: 128).

Během devadesátých let (zejména po jugoslávské krizi) se i v politických kruzích začaly čím dál tím silněji ozývat antizápadní hlasy, které byly důsledkem nejen rozčarování ze „spolupráce“ se Západem během jugoslávské krize, ale i z neúspěchu reformem Jelcinova týmu, které jsou až dodnes považovány za diskreditaci liberalismu a celkově i myšlenek demokracie (Krasin 2007: 261–262). Rusko začalo hledat vlastní cestu, nový ministr zahraničních věcí Jevgenij Primakov se snažil vyvažovat hegemonii Západu v čele s USA navazováním užší spolupráce mezi Ruskem, Indií a Čínou (Leichtova 2014: 23). Tato politická situace a rostoucí podpora ze strany ruské elity, která viděla v církvi jeden z pilířů nové ideologie, umožnila RPC a jejím představitelům aktivněji prosazovat vlastní zájmy a participovat na omezení činnosti zahraničních misionářů v Rusku.¹ Existence a činnost katolíků, protestantů a jiných západních misionářů na kanonickém území RPC církevní představitelé nejen hodně znepokojovala, ale byla považována za vyloženě destruktivní jev, který „rozděluje společnost“ a „ohrožuje bezpečnost“ z důvodu proselytismu (Filatov 2003).²

Pojem „*duchovní bezpečnost*“ vyjadřuje vnímání role RPC při ochraně národních zájmů a bezpečnosti proti západním vlivům (Human Rights Without Frontiers International correspondent in Russia 2012: 270–272). Někteří badatelé (například Lourenc 2002: 29; Payne 2010: 713) uvádějí, že pojem „*duchovní bezpečnost*“ se naplňuje v ruské koncepci národní bezpečnosti až v roce 2000, ovšem jeho kořeny lze najít i v zákonu o svobodě svědomí a Koncepci národní bezpečnosti z roku 1997.

Návrh zákona o svobodě svědomí, který byl předložen poslancem za komunistickou stranu Viktorem Zorkalcevem (Krasikov 2000: 235), obsahoval znevýhodňující normy ve vztahu ke všem konfesím kromě pravoslavi a byl od počátku vetován prezidentem Jelcinem (Knox 2005: 170–172),³ měl ovšem velkou podporu ze strany představitelů ruské pravoslavné církve a části politické elity a oligarchů (Krasikov 2000: 237), kteří se v tomto případě projeví jako velmi silní a vlivní aktéři. Konečná verze zákona podepsaná prezidentem přidělila pravoslavi výjimečnou roli (Reisinger – Hesli – Erdem 1999: 44), čímž církvi připravila dobré výchozí pozice pro politickou a společenskou činnost v dalším období.

Zatímco zákon o svobodě svědomí byl především vnitřním dokumentem, Koncepce národní bezpečnosti měla ukázat i mezinárodní společnosti, že duchovní oživení Ruska a duchovní bezpečnost se stávají jedněmi z hlavních základů nové ruské cesty. Analýza hrozeb ruské národní bezpečnosti podle textu koncepce ukazovala, že hlavní hrozby pro Rusko nemají vojenský charakter, ale vznikají ve vnitropolitické, ekonomické, sociální, ekologické, informační, ale i v duchovní sféře. Podle uvedené koncepce „[nej]důležitější roli v zachování tradičních kulturních hodnot hraje činnost ruské pravoslavné církve a církvi jiných vyznání“. V dané koncepci je poprvé zdůrazněna negativní role různých náboženských sekt (pod kterými v té době byla v ruském prostředí vnímána činnost především západních misionářů), které podle názoru autorů koncepce „způsobují značné škody duchovnímu životu ruské společnosti, představují přímé ohrožení života a zdraví ruských občanů a jsou často používány jako zástěrka pro nezákonné činnosti“ (Prezident Ruské federace 1997).

Po přijetí koncepce začalo vedení RPC ještě výrazněji kritizovat Západ. Církevní vedení aktivně vystupovalo nejen proti přijetí západních hodnot mimo jiné v oblasti náboženství a kultury, ale i v oblasti sociálních a politických vztahů (Filatov 2003; Fagan 2013: 57–60). Celkem celá západní civilizace byla ve většině projevů církevního vedení považována za nositele materialismu, nedostatku duchovnosti, sobectví, což nemůže být pro Rusa (ve smyslu nejen etnického Rusa, ale i občana Ruské federace) vhodné (Karpifave 2014: 213).

Celkově lze říci, že v posledních letech Jelcinova prezidentství se pozice církve a Kremle ohledně hodnocení Západu a jeho chování víceméně shodovaly a RPC se snažila podporovat kroky ruského vedení. Když ruské úřady začaly aktivně vystupovat proti rozšíření NATO na východ, církev stála na jejich straně, a dokonce svolala konferenci na nenáboženské téma *Jaderné zbraně a národní bezpečnost Ruska*, na níž církevní činitelé varovali, že rozšíření NATO na východ může vést k provokacím a agresí (Smirnov 1997).

VZTAHY SE ZÁPADEM, OTÁZKA DUCHOVNÍ BEZPEČNOSTI A RUSKÉ CIVILIZACE V DOBĚ VLADIMIRA PUTINA A ALEXIJE II.

Během prezidentských voleb v roce 2000 podporovala RPC Putina. Jednak proto, že se v ruské společnosti těšil značné popularitě, jednak se ještě jako premiér a poté úřadující prezident po Jelcinově abdikaci ukázalo, že je církvi nakloněn více než ostatní kandidáti. Z tohoto důvodu se ihned po Jelcinově odstoupení začali Putin s patriarchou často objeovat spolu. Jejich blízkost byla zdůrazněna na všech televizních kanálech (Čapnin 2000: 4). Putin začal být ruskou pravoslavnou církvi zobrazován jako „správný Rus“ (Tamtěž).

V březnu 2000 patriarcha nařídil členům Svatého synodu přizvat pravoslavné k účasti ve volbách. Na webových stránkách *Pravoslaví 2000 (Pravoslavije 2000)*, které církev vlastní, se během předvolební kampaně objevila informace o prezidentských volbách, v níž církev Putina představovala jako nového Michaila Romanova, jako někoho, kdo dokáže Rusko stabilizovat a po období úpadku v devadesátých letech opět pozvednout (Verchovskij 2000).

Po Putinově nástupu začala RPC hrát určitou roli v rámci vykonávání ruské zahraniční politiky (Lunkin 2016b). Nicméně na začátku Putinova prvního volebního období se

politika církve a státu vůči Západu lišila. V ruské zahraniční politice bylo totiž patrné zlepšení vztahů se Západem. Rusko nabídlo USA nečekaně rozsáhlou pomoc po teroristických útocích 11. září a Putin dal po svém nástupu najevo, že je ochoten spolupracovat s evropskými zeměmi, a začal pracovat na mnohvrstevné politice Ruska vůči zemím Evropy (Leichtova 2014: 133).

Církevní rétorika vůči Západu se po Putinově nástupu naopak vyostřila a Západ byl i nadále vnímán jako hlavní nepřítel Ruska. Například v roce 2000 Alexij II. vyzval ruské občany, aby si uvědomili, že Západ vede proti Rusku dobře naplánovanou nekrvavou válku, jejímž cílem je zničit ruský národ (Lenta.ru 2000). Západ byl obviňován z toho, že záměrně vytvořil nespravedlivý světový pořádek a snaží se vnutit jiným státům své principy a hodnoty (Mospat 2001).

Spatný vztah vůči Západu se odrážel i na vztazích mezi RPC a Vatikánem. Bez ohledu na papežův záměr navštívit Rusko, deklarovaný Svatým stolcem již od rozpadu SSSR, byla taková návštěva za Alexije II. nepředstavitelná.⁴ Bez ohledu na to, že se ruský stát snažil zlepšit vztahy se Západem, ve vnitřní politice podporoval RPC v otázkách spojených s činností namířenou proti fungování zahraničních misionářů. Koncepce národní bezpečnosti schválená v roce 2000 dále rozvíjí otázku „duchovní bezpečnosti“, i když se opakuje řada odstavců z koncepcí roku 1997. Ovšem v koncepcích je i jeden velký rozdíl. Jestliže koncepce z roku 1997 jen upozorňuje na „destruktivní roli různých náboženských sekt“ (Prezident Ruské federace (1997), v koncepci z roku 2000 už je nejen zdůrazněn negativní dopad činnosti zahraničních misionářů, ale je zde také uvedeno že „*boj proti negativnímu vlivu zahraničních náboženských organizací a misionářů*“ je považován za prvek zajištění národní bezpečnosti Ruské federace (Prezident Ruské federace 2000).

Jestliže koncepce z roku 1997 fakticky nepřinesla v tomto ohledu výsledky, tato nová vyhláška byla základem pro vytlačení cizích duchovních z Ruska (Filatov 2007: 32).⁵ Ruská pravoslavná církev začíná být vnímána ruskou elitou zčásti i jako instituce, která ovlivňuje ruskou národní bezpečnost (Cerpickaja 2011: 32), což vede k tomu, že krátce po Putinově nástupu dochází k propojení duchovní a národní bezpečnosti (Tamtéž: 58). Duchovní bezpečnost se stala v této době předmětem zájmu státních úředníků, politiků a biskupů RPC na nejvyšší úrovni (Filatov 2007: 32) a stále častěji se o ní debatovalo i v ruských médiích, která tehdy již začínala být čím dál tím více kontrolována Kremlem. Kvůli zajištění duchovní bezpečnosti byly západní církve nuceny ukončit téměř všechny své programy v Rusku a začaly rušit již navázané styky se strukturami RPC na Západě (Mitrochin 2016: 5).

Vztahy mezi Ruskem a Západem se postupně zhoršily i po invazi do Iráku v roce 2003. Církevní představitelé, ostatně stejně jako ruští politici, Irák v době před zahájením intervence navštěvovali (Mospat 2002). Kromě toho těsně před začátkem intervence a hned po ní RPC učinila veřejná prohlášení, v nichž vyjádřila obavy nad tím, že jsou ohroženy životy a bezpečnost občanů Iráku a že je zneužíváno náboženské cítění lidí pro politické cíle a k radikalizaci nálad veřejnosti. V neposlední řadě se církev zajímala o ochranu a zachování památek (Mospat 2003a, 2003b). V tu dobu představitelé RPC napsali dopis generálnímu tajemníkovi OSN Kofimu Annanovi (Mospat 2003c), prezidentu Georgi Bushovi a premiéru Tonymu Blairovi s výzvou podniknout vše, co je možné, pro ukončení vojenské operace v Iráku (Mospat 2003a). Podle některých názorů se představitelé RPC dokonce snažili přesvědčit ruské úřady, aby hrály větší roli jako ochránci křesťanů na Blízkém východě (Curanović 2013).

Odbočíme-li k vnitřní politice, která je ostatně s tou vnější úzce provázaná, ve stejnou dobu se začaly odhalovat i první viditelné neshody směřování RPC a ruské komunistické strany. Její předseda Gennadij Zjuganov a jeho spojenci dříve viděli v RPC spojení v boji proti společné hrozbě – Západu a liberalismu. V Jelcinově období takový postoj komunistů a jejich silné postavení v zemi RPC využívala pro tlak na Jelcinovu administrativu v otázkách příliš demokratických (podle názoru RPC) reforem, během Putinova

mandátu začal vliv komunistů klesat a ti se dostali pod silici církevní kritiku (Verchovskij 2005: 55–57).

Vztahy církve a „liberálních“ stran (jako Svaz pravicových sil nebo Jablko) se také začaly výrazně zhoršovat a došlo i k několika veřejným skandálům, přičemž důvodem pro veřejné spory se nestaly otázky státního a společenského uspořádání nebo v tu dobu již existující nedodržování lidských práv či práv náboženských menšin, ale otázky v oblasti kultury. Texty pravoslavných médií a vystoupení církevních činitelů začínají v té době totiž stále častěji odsuzovat liberály a západní liberalismus jako takový (Filatov 2007: 40). Obecně byla západní civilizace v projevech církevního vedení označována za nositele materialismu, nedostatku duchovnosti a sobectví (Filatov 2007: 23), představitelé církve a ruská inteligence navíc začali hovořit o tom, že Západ vnímá pravoslaví jako hrozbu (například Cerpickaja 2011: 56; Trojickij 2006). Představitelé církve dokonce odkazovali na Brzezińského, který podle jejich názoru ještě v devadesátých letech označil pravoslaví za největší hrozbu pro USA po pádu komunismu (například Iljašenko 2004).

Podobný postoj vůči opozici a Západu umožnil RPC navázat užší spolupráci s ruským ministerstvem zahraničních věcí. Církev a ministerstvo v roce 2003 podepsaly dokument „Pravidla interakce mezi Ruskou pravoslavnou církví a Ministerstvem zahraničních věcí Ruské federace“ (Porjadok vzaimodějstvija Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi i Ministerstva inostrannyh děl Rossijskoj Federacii), který podle zprávy o podepsání stanovoval hlavní oblasti spolupráce mezi ministerstvem a RPC, obsahoval ustanovení o pracovní skupině a definoval zásady jejího fungování (RPC MP 2008). Dokument ovšem není veřejně přístupný. Pracovní skupina byla vytvořena za účelem interakce mezi představiteli RPC a ministerstva a funguje dodnes, ovšem vždy jsou zveřejněny pouze stručné výsledky setkání, které mají všeobecnou povahu a neumožňují analýzu reálné činnosti.

Celkové oboustranné zhoršení vztahů mezi Ruskem a Západem se prohlubovalo a téma lidských práv se stávalo čím dál častějším zdrojem kritiky Ruska ze strany Západu, který nejenže kritizoval ruské vedení za nedodržování lidských práv, ale také ukazoval na utužení režimu po tragédii v Beslanu. Ovšem takový postoj Západu ani nová koncepce „*suverénní demokracie*“ (*suverennaja demokratija*) nezmenšily podporu státu ze strany církve.⁶ Naopak RPC se snažila v rámci svých možností státní vedení podporovat a přijala Deklaraci lidských práv na X. Celosvětovém ruském národním sněmu. V Deklaraci lidských práv se hodně mluví o tom, jak by občanská a lidská práva neměla být chápána. Je zmíněna řada omezení, podle kterých mají být lidská práva podřízena „nejvyšším hodnotám“, mezi nimiž jsou například národní zájmy. Klíčovou myšlenkou deklarace je to, že RPC uznává možnost existence lidských práv a svobod pouze do té míry, pokud nejsou v rozporu s tradičními politickými a sociálními názory RPC (RPC MP 2006).

Taková protizápadní koncepce lidských práv, která v podstatě zbavovala lidi politických a občanských práv, jež by mohla nějak ohrožovat Putinův režim, se „suverénní demokracii“ velice hodila. Prokremelští novináři a politologové diskutovali o tom, že hlavní je morálka a svědomí a lidská práva jsou výmyslem Západu (Filatov 2007: 37). Celkově měla deklarace za cíl ukázat, že západní koncepce lidských práv není jediná (Vermiševa 2007), a jako důsledek po zveřejnění dané deklarace se v projevech církevních představitelů s novou silou začaly objevovat myšlenky o tom, že idea lidských práv byla přinesena z USA a postkřesťanské Evropy a zahubí víru v Boha. Dodržování lidských práv je touto optikou odmítnutím dodržování božích přikázání, což vede k postupné degradaci lidstva a ohrožení samotného života lidí (Filatov 2007: 27–28). Církev začala ostře kritizovat rezoluce Parlamentního shromáždění Rady Evropy. Některé rezoluce (například rezoluce „Ženy a náboženství v Evropě“ a „Homofobie v Evropě“) totiž podle názoru představitelů RPC porušují lidská práva věřících (Portal Credo.ru 2006). Alexij II. v roce 2007 vystoupil v Parlamentním shromáždění Rady Evropy a vyjádřil své znepokojení nad tím, že se Evropa zřekla křesťanských a mravních hodnot pod záminkou ochrany lidských práv. Zdůraznil také nepřipustnost schválení sekulárního světonázoru ke škodě náboženského

přesvědčení a zakotvení monopolu na sekulární světonázor ve společnosti. Vystoupení patriarchy vyvolalo smíšené reakce (Cerpickaja 2011: 170), což poskytlo Rusku možnost znovu kritizovat Západ a upozorňovat na dvojí standardy Západu, který nechce respektovat pocity věřících.

I když docházelo k tomu, že státní činitelé (jako například ruský ministr zahraničních věcí Lavrov) již v tu dobu mluvili o tom, že konkurence v mezinárodních vztazích začíná mít i civilizační rozměr (MID 2006), je zřejmé, že ruskou stranu více znepokojovaly aktivity NATO u ruských hranic. Ani původní zájem Ruska zapojit se do programu evropské bezpečnosti a obranné politiky (*European security and defence policy*) nezastínil negativní postoj k rozšíření NATO v roce 2004, které Rusko považovalo za porušení slibů západních politiků daných po rozpuštění Varšavské smlouvy (Kremlin 2007a).

Rusko se aktivně vyjadřovalo i proti možnému vytvoření systému protiraketové obrany, což bylo vnímáno jako porušení sovětsko-amerických smluv (Karijakin 2014: 203). V roce 2007 začal výrazně kritizovat rozmístění systému americké protiraketové obrany v Česku a Polsku Putin – tento krok považoval za hrozbu bezpečnosti Ruska (Kremlin 2007b). Největší zhoršení vztahů dokládá Putinův mnichovský projev, v němž ruský prezident opětovně zdůraznil, že pro moderní svět nejenže není příjemné, ale dokonce není ani možné unipolární uspořádání, kde jediným pólem moci jsou USA. Podle Putinova vyjádření v Mnichově posílá NATO své hlavní síly k ruským hranicím, zatímco Rusko plní Smlouvu o konvenčních ozbrojených silách v Evropě (Kremlin 2007a).⁷

Otázka rozšiřování NATO se výrazněji projevila i v církevním postoji. Církevní představitelé byli totiž rozšiřováním a americkým systémem protiraketové obrany také výrazně znepokojeni. V červnu roku 2007 na konferenci náboženských vůdců před summitem G8 metropolita Kirill ve svém prohlášení podpořil zahraniční politiku Ruska v otázce rozmístění systému americké protiraketové obrany v Česku a Polsku a hovořil o nutnosti zastavit politiku ústupků ze strany Ruska. Takovou politiku považoval za známku slabosti a svého druhu kapitulaci před centry moci (Mospat 2007).

Ovšem mnichovský projev měl pro RPC jako aktéra hlubší důsledky a umožnil zvýšit vliv RPC na ruskou politiku. Putinův projev byl základním bodem přeměny Ruska, které bylo součástí Západu, ve svrchovaný ostrov (Kolesnikov 2017), který se, podle názoru ruského vedení a ruské společnosti, nacházel v nepřátelském mezinárodním prostředí (Gomart 2008). Taková situace byla pro církev značně výhodná, protože zvyšovala poptávku po ruské (a to *russkoj* i *rossijskoj*) civilizaci. Úvahy o její existenci sahají až do 19. století, k myšlenkám panslavismu. Představitelé církve se snažili aktivně oživit tuto myšlenku již po rozpadu SSSR, ale před mnichovským projevem se o ní diskutovalo spíše v konzervativních či pravoslavných ruských kruzích. Ale v nových politických podmínkách byly veškeré úvahy o dané civilizaci pro stát velmi výhodné, protože umožňovaly vysvětlit odlišnost Ruska od Západu.

Toto vidění vlastního místa v mezinárodním systému proniklo i do populární kultury. Tento trend je patrný například na filmu *Gibel imperii: Vizantijskij urok*, který byl vysílán na kanálu Rossija 1 na začátku roku 2008. Film natočil otec Tychon Ševkunov. Tento film s maximální jasností nastínil hlavní priority pravoslavné civilizace, které lze shrnout do dvou tezí: spasení je ve státnosti a pravoslaví a v souhlasu s politickým kurzem ruského vedení; smrt spočívá v příklonu k Západu, který je vykreslen jako odvěky a nesmířitelný protivník této civilizace (Desnickij 2015: 6).

Jelikož se daná civilizace nacházela v nepřátelském prostředí, bylo potřeba ji chránit. Jestliže od konce devadesátých let byla „duchovní bezpečnost“ argumentem pro omezení činnosti jiných než tradičních ruských náboženství (Filatov 2003), nyní úřady zajištěním „duchovní bezpečnosti“ aktivně vysvětlovaly omezování svobody občanské společnosti (Payne 2010: 716). „Duchovní bezpečnost“, pravoslaví a bezpečnost státu se staly natolik provázanými, že dokonce sám Putin v roce 2007 na své tiskové konferenci prohlásil, že pravoslaví a jaderný štít Ruska jsou těmi složkami, které „posilují ruskou

státnost a tvoří nezbytné předpoklady pro zajištění vnitřní a vnější bezpečnosti státu“ (Kremlin 2007b).

Alexij II. zemřel na konci roku 2008 a podle hodnocení jeho nástupce, současného patriarchy Kirilla, právě zajištění „duchovní bezpečnosti“ a zvýšení zájmu o „ruskou civilizaci“ patřily k hlavním zásluhám Alexije II. při spolupráci se státem (Mospat 2008). Také ministr zahraničí Lavrov ve svém hodnocení Alexije II. uvedl, že patriarcha hrál důležitou roli v posílení postavení a zvýšení mezinárodní prestiže Ruska ve světě (MID 2008). Po své smrti byl Alexij II. tehdejším premiérem Putinem označen za důležitého státního (tedy nikoli církevního) činitele, který se zasloužil o postkomunistickou státnost Ruska (RPC 2008).

PROTIZÁPADNÍ POSTOJE CÍRKVE V DOBĚ PATRIARCHY KIRILLA

Zvolení metropolity smolenského a kaliningradského Kirilla, zkušeného církevního diplomata, který byl již od devadesátých let známý svými velmocenskými a mesiášskými myšlenkami a touhou posílit církevní vliv na společnost a politiku, do funkce patriarchy odpovídalo snahám většiny představitelů církve o aktivnější pronikání RPC do politiky. Jeho zvolení zřejmě vyhovovalo i státním představitelům, kteří sice nehodlali připustit zasahování církve jako nezávislého aktéra do politických otázek, ale kteří zároveň v té době prosazovali roli RPC jako prostředníka v „dialogu civilizací“, přičemž lze tvrdit, že stát „dialog mezi civilizacemi“ považoval spíše za možnost vytvoření multipolárního světa, v němž Rusko bude jedním z mocenských pólů a bude hrát důležitou roli mediátora „civilizačních“ konfliktů. Rusko dokonce podniklo kroky k tomu, aby byla na půdě OSN⁸ vytvořena konzultativní náboženská rada (Interfax-Religija 2007). Pokusy nebyly úspěšné, ovšem podobné myšlenky pronikly i do koncepce zahraniční politiky Ruska z roku 2008.⁹ V její kapitole o „upevnění mezinárodní bezpečnosti“ je uvedeno, že Rusko přispívá k rozvoji dialogu mezi kulturami, civilizacemi a národy, aktivně spolupracuje s RPC a jinými tradičními ruskými konfesemi (Prezident Ruské federace 2008).

I uvnitř státu byl po Kirillově nástupu patrný silící vliv církve na společnost. Církev aktivně proniká do školství (viz například Avanesova – Naxera 2016a) i do masmédií, kde je patriarchovi věnována výrazná pozornost. Informace o jeho cestách, setkáních a komentářích k jakýmkoliv společenským a politickým jevům se zpravidla objevují v hlavních elektronických i tiskových médiích a na televizních kanálech. To je poměrně nový fenomén, díky němuž začala mít církev značný vliv na veřejné mínění (Lunkin 2012: 201). Objevuje se nový pravoslavný kanál Tcargrad a na ruském kanálu Rossiya 24 (analogie ČT 24) začíná být vysílán nový program *Církev a svět (Cerkov i mir)*, kde metropolita Ilarion komentuje politické dění nejen v Rusku, ale i ve světě.

Rusko se mezi lety 2011 a 2012 po volbách do Státní dumy setkala s vlnou nepokojů. Patos projevů většiny církevních činitelů neznamenal nic jiného, než že vysoké církevní hierarchie možné volební podvody zajímají mnohem méně než potřeba ukázat svou loajalitu existující světské moci, jejíž legitimita pro RPC také nebyla podstatná (Solodovnik 2012: 35). Taková činnost vyvolala v letech 2011–2012 velmi rozsáhlé znepokojení z činnosti RPC u řady ruských občanů. Navíc vypukly skandály kvůli patriarchovu drahému bytu a hodinkám. Vrcholem se stalo vystoupení skupiny Pussy Riot v katedrále Krista Spasitele. To všechno patriarcha hodnotil jako velkou kampaň proti církvi (RPC MP 2012a), přičemž církevní představitelé záměrně situaci dramatisovali, nazývali ji „informační strategií proti církvi“ a využívali ji k obvinění Západu z podněcování a podpory této činnosti (Melnikov 2012). Prokremelská média zaujala stejnou pozici a vnímala akci Pussy Riot jako „provokaci Západu“, což přispělo k tomu, že se znovu objevily názory, že Západ považuje pravoslaví za svou hlavní hrozbu.¹⁰ Kromě toho prokremelská masmédiá začala mluvit o tom, že Evropa se vzdaluje od víry. Nelze se proto divit, že vysoce postavení církevní hodnostáři hovoří o tom, že politická tolerance Západ ničí (RPC MP 2012b).

Vlna veřejných protestů byla dobrou příležitostí RPC k lobbování za zákon o zákazu homosexuální propagandy, protože existence homosexuálů je podle názoru RPC v protikladu s ruskými hodnotami a je Rusku „vnucená Západem“. Je potřeba zmínit, že od té doby ruští pravoslavní a prokremelští političtí aktivisté začínají na svých blozích využívat pro Západ nejen pojem „zahnívající Západ“, ale i „Gejropa“, přičemž poslední označení proniká i do všední komunikace v Rusku.¹¹

Proto se nelze divit, že v Rusku se v posledních letech stává trendem představovat konfrontaci Ruska a Západu jako duchovní civilizační konfrontaci, přičemž za viníka je vždy považován „bezbožný“ Západ. Ještě během předvolební kampaně v roce 2012 Putin začal ve svém článku „Rusko: Narodnostní otázka“ používat ve vztahu k Rusku pojem „stát-civilizace“ (Putin 2012a).¹² V dalším ze svých programových textů „Rusko a měnící se svět“ Putin (2012b) ostře kritizoval Západ, z čehož bylo možné soudit, že „stát-civilizace“ má být v protikladu k Západu. Například Putin na fóru ve Valdaji v roce 2013 prohlásil, že Západ jde fakticky cestou odmítnutí svých kořenů a křesťanských hodnot a to vede k politice, která staví naroveň víru v Boha a víru v satana,¹³ a lidé v evropských státech se pak obávají mluvit o své náboženské příslušnosti. Proto podle Putina pokusy o přenesení západních hodnot na ruskou půdu ruský národ nepřijal (Kremlin 2013a). Později Putin uvedl, že mezi Ruskem a Západem nejsou ideologické rozpory, ale rozpory fundamentální, které spočívají v různém souboru hodnot. Jestli základem západního modelu hodnot jsou hodnoty individualistické, které spočívají v uspokojení vlastních zájmů, základem ruského modelu jsou podle Putina snahy o blaho kolektivu, navíc spojené s duchovní stránkou a Bohem (Kremlin 2013b). Následně Putin na setkání s novináři prohlásil, že je pro něho důležité ochránit ruské občany před západními kvazihodnotami. Rusko by se mělo vrátit k tradičním hodnotám a na nich postavit budoucí vývoj (Kremlin 2013c). V roce 2015 na fóru ve Valdaji Putin znovu zopakoval, že základem ruského světónázoru je představa o dobru a zlu, o vyšších silách a božském počátku, což je v protikladu se západními hodnotami, jejichž základem je pragmatismus a dosažení vlastních zájmů. Proto měli podle Putina pravdu ti ruští myslitelé, kteří psali, že příčina nepochopení mezi Ruskem a Západem spočívá hlavně v odlišném světónázoru (Kremlin 2015a). Putin také uvádí, že se stále více lidí ve světě dívá na Rusko jako na orientační bod tradičních hodnot (Kremlin 2017). I další ruští činitelé v té době zastávali podobný názor. Ministr zahraničních věcí Lavrov hovořil o tom, že Evropa odmítá své křesťanské kořeny (MID 2017b), předsedkyně Rady federace Valentina Matvijenko psala o tom, že Západ čím dál tím více ztrácí tradiční i lidské hodnoty, které tvoří duchovní základ soudobé civilizace a dělají člověka člověkem. Jenom díky snahám Putina a RPC v čele s Kirillem Rusko dokáže čelit této hrozbě ztráty hodnot. Pouze spolupráce církve a státu umožní Rusku překonat všechny překážky, což je nesmírně důležité zejména v současné době, kdy Západ vede proti Rusku rozsáhlou informační válku (Matvijenko 2016).

Představitel ruského svazu pravoslavných občanů také v rozhovoru zdůraznil, že lze považovat dnešní konfrontace Ruska a Západu za civilizační, protože Rusko se snaží považovat bezbožný Západ a je státem, který skutečně může říct světu „poslední slovo pravdy“ (Lebeděv 2016a). Podobný názor mají i někteří ruští odborníci, například Andrej Sebrerič (2016), který v rozhovoru uvedl, že se domnívá, že Rusko je proti Západu odlišnou civilizací, a kvůli tomu vede Západ proti Rusku informační a zčásti i hodnotovou válku.

Projevy církevních činitelů jsou podobné. Patriarcha mluví o tom, že ruská civilizace by se měla sjednotit před výzvami nepřátelských civilizací (čímž je myšlena civilizace západní; viz VRNS 2016). Kromě toho podle Kirilla Západ trpí duchovní krizí, mravně upadá (OVCS 2014; RPC MP 2015a) a přestává být ztotožňován s křesťanskou tradicí (Micheev 2015), což vede k tomu, že se snaží vytěsnit křesťanské hodnoty z lidského života a tím usiluje o duchovní odzbrojení lidí (RPC MP 2014). Západ také podle názoru patriarchy pohlíží na zbytek světa povýšeně a vyžaduje, aby tento zbytek žil podle západních pravidel, ve kterých není místo pro náboženskou svobodu (RPC MP 2015a). Protiváhou

Západu je podle patriarchy silné Rusko, které by mělo být zároveň příkladem pro Evropu (RPC MP 2015a), přičemž ke sblížení mezi Ruskem a Západem může dojít jen tehdy, když se Západ vrátí ke svým křesťanským kořenům (RPC MP 2017a). Metropolita Ilarion například uvedl, že ateismus je fakticky oficiální ideologií Západu (RPC MP 2016a). Biskup Kliment, který je jedním z nejmočnějších biskupů v RPC, v roce 2017 prohlásil, že v západních státech křesťany „zahánějí do ghett“ (Ušakova 2017). Již zmíněný duchovní Alexandr Šumskij (2016) se domnívá, že Rusko není jen geopolitickým, ideologickým a ekonomickým protivníkem Západu, ale především duchovním, kvůli tomu, že Rusko staví tradiční hodnoty proti západnímu liberalismu. Podle jeho názoru jsou Západ a Evropa již v agonii, a to kvůli odmítnutí křesťanské identity a zapomnění Boha.

Nepřekvapí proto, že již podle strategie národní bezpečnosti z roku 2015 je za hrozbu státní bezpečnosti považováno ničení tradičních hodnot (Prezident Ruské federace 2015: čl. 43; Østbø 2017). Národní zájem Ruska je naopak spatřován v jejich zachování (Prezident Ruské federace 2015: čl. 30). Je důležité, že daná koncepce, stejně jako předchozí z roku 2008, nemluví o „duchovní bezpečnosti“, nicméně ta zůstává i nadále významná. O tom svědčí antiteroristický balík zákonů „Jarovoj – Ozerova“, který byl přijat v roce 2016. V médiích se hodně mluvilo o změnách, které daný zákon přinese pro ruské mobilní operátory, ovšem zákon vnesl změny i do misionářské činnosti a výrazně ji tím zkomplikoval. V současnosti nebudou zahraniční misionáři fakticky schopni vykonávat svou činnost a každý, kdo bude mluvit o Bohu za hranicemi náboženských budov (včetně internetu) bez speciálního povolení od náboženské organizace, může být pokutován. Státní představitelé argumentovali potřebu této kontroly náboženského života tím, že jen tak je možné zajistit bezpečnost a stabilitu ve společnosti (Lunkin 2016c). Ze všech náboženských organizací působících v Rusku zákon podpořila pouze RPC, jejíž představitelé tento krok státu považovali za správný (BBC 2016).

Nelze se proto divit, že v roce 2016 církev znovu podporovala Jednotné Rusko. Svaz pravoslavných občanů, přidružený k RPC, dokonce ve všech pravoslavných médiích uváděl, pro které kandidáty má hlasovat pravoslavný věřící (Lebeděv 2016b). Nové složení Státní dumy vyhovovalo vedení církve i organizacím církvi blízkým, protože většina poslanců nyní otevřeně projevuje svůj pozitivní vztah vůči RPC a jejímu vedení. Později se objevila informace o tom, že představitel RPC se stal i poradcem mluvčího ruské dumy (Ivanova – Korčenkov 2017: 3).

Ačkoli je spolupráce státu a církve úzká, během roku 2017 se objevovaly spekulace o osobním konfliktu mezi patriarchou a Putinem. Základem těchto spekulací se stalo vídeo, na němž před nástupem do auta patriarchy uchopil Putina za paži, ten se ovšem s viditelnou nevolí ve tváři z tohoto uchopení okamžitě vymanil. Informace o sporu mezi Putinem a Kirillem rozšířily některé ruské a ukrajinské zdroje, ovšem oficiální projevy ruského vedení nebo vedení RPC neumožňují soudit o existenci jakéhokoli konfliktu, protože rétorika obou aktérů je stále totožná. Navíc Putin byl přítomen na biskupském sněmu v roce 2017, na němž poděkoval Kirillovi za to, co dělá pro stát (Kremlin 2017). Kirill popřál Putinovi ke zvolení do úřadu prezidenta, přičemž dle Kirilla „*přesvědčivé vítězství ve volbách v podmínkách otevřeného a spravedlivého hlasování*“ ukazuje semknutí Rusů kolem Putina (RPC MP 2018a).

RUSKO A „OCHRANA KŘESŤANŮ“

Hlavní role ruské civilizace má spočívat v tom, že by měla vystupovat jako ochránce křesťanů na celém světě. Poprvé po rozpadu SSSR pozornost k otázce „záchrany křesťanů“ upoutala akce z roku 2007, když „občané Iráku žijící v Rusku“ zorganizovali v irácké ambasádě v Moskvě demonstraci, na které vyzývali k záchraně křesťanů (RPC MP 2007). Analýza projevů církevních činitelů (na *patriarchia.ru* a *mospat.ru*) však ukazuje, že o nutnosti „záštity křesťanů“ ruští církevní představitelé aktivně začínají mluvit až po nástupu Kirilla v roce 2009.

To, že argument „ochrany křesťanů“ bude využíván v ruské zahraniční politice, se stalo zřejmým v roce 2012 po setkání Putina s představiteli ruských „tradičních náboženství“. „*Silné Rusko je Rusko, které chrání křesťanské menšiny všude ve světě, včetně vyžadování garancí dodržování jejich práv výměnou za politickou či ekonomickou podporu,*“ řekl Putinovi předseda Oddělení vnějších církevních vztahů (OVCS) Ilarion. Na dané tvrzení Putin odpověděl, že to tak bezpochyby i bude (RPC MP 2012c).

Před rokem 2015 ovšem nebyl daný argument v politickém diskurzu příliš používán, případně se vztahoval k Západu, kde se RPC snažila „chránit křesťany“ před sekularismem. Odstoupení Západu „od křesťanství“ umožnilo RPC jako hlavnímu strážci morálky a křesťanských hodnot začít komentovat i změny v zákonodárství států, které nejsou kanonickým územím RPC. Příkladem je prohlášení OVCS o změnách v rodinném zákonodárství Francie a Velké Británie spojených s legalizací homosexuálních vztahů, které podle názoru RPC porušují práva věřících (RPC MP 2013).¹⁴

Téma ochrany křesťanů se stalo podstatným důvodem kritiky Západu nejen ve vztahu k pozici křesťanů v Evropě, ale především na Blízkém východě. Například v dubnu 2015 Putin prohlásil, že Rusko mnohokrát upozorňovalo mezinárodní společenství na to, že se málo angažuje v ochraně křesťanů na Blízkém východě. Rusko také opakovaně kritizovalo, že mezinárodní společenství nemůže ochránit lidi, kteří jeho ochranu potřebují (Kremlin 2015b). Církevní vedení stejně jako Putin již před ruským zásahem v Sýrii ostře kritizovalo západní státy za to, že se v otázce ochrany křesťanů na Blízkém východě řídí dvojnými standardy a nechtějí vidět jejich problémy (RPC MP 2015b), což podle patriarchy vedlo k tomu, že Západ je na rozdíl od Ruska k osudu křesťanů na Blízkém východě lhostejný (RPC MP 2015c). Následně zapojení ruských ozbrojených sil do syrského konfliktu bylo ze strany RPC legitimizováno i jako ochrana křesťanů v této oblasti.

Poté co se ukázalo, že pro ruské vedení bude přínosnější, když bude „válka s terorismem“ úzce propojena s politickým argumentem „ochrany křesťanů“, začal ruský zásah hodnotit i patriarcha. První prohlášení patriarchy k danému tématu bylo zveřejněno podle našeho názoru v době pro ruské vedení velmi příhodné a svérázně legitimizovalo postup Kremlu především v očích ruské veřejnosti, které bylo třeba ruské angažmá vysvětlit. Podle Kirilla Rusko svou operací v „sousední Sýrii“ nejen ochraňuje svou vlast, ale také zachraňuje obyvatele Blízkého východu, mezi kterými je hodně křesťanů (RPC MP 2016b).

Také první setkání hlav ruské a katolické církve po církevním schizmatu v roce 1054, ke kterému došlo v budově mezinárodního letiště v Havaně 12. února 2016, bylo řadou zdrojů vnímáno jako pokračující snaha Ruska ospravedlnit svůj zásah v Sýrii (například Miroff – Murphy 2016; Soldatov 2016). Ruský prezident Putin, většina politiků a ruská veřejnost reagovali na tuto událost s velkým nadšením. Dané setkání bylo vnímáno jako další potvrzení zvláštní ruské cesty (Lunkin 2016b) a vedlo k větší spolupráci mezi katolickou a ruskou pravoslavnou církví v Sýrii a vytvoření společné pracovní skupiny, která se zabývá možnostmi obnovy tamních zničených chrámů (Rossija 24 2017). Ale setkání nepřineslo očekávané zisky ani v oblasti spolupráce mezi RPC a katolickou církví v náboženských otázkách, ani v otázce zlepšení vztahů mezi Ruskem a Západem (Cerpicka-ja 2016).

I po setkání s papežem Kirill opakovaně vyzýval k záchraně křesťanů na Blízkém východě, což považoval za jedinou možnost záchrany Ruska, a zdůraznil, že Rusko je hlavní silou, která brání křesťany (RPC MP 2016c). Vyzval světovou veřejnost, aby přestala ignorovat pronásledování křesťanů v Sýrii, Iráku a Africe (RPC MP 2017b), vyzval křesťany ke světové koalici za záchranu křesťanů (RPC MP 2016d) a kritizoval Západ za to, že nekoordinuje svou činnost v Sýrii s Ruskem (Tamtéž). A lze se domnívat, že mezi církví a státem existuje určitá shoda o ruské operaci v Sýrii (Baranov 2016).

S událostmi na Blízkém východě a snahami Ruska v této souvislosti zlepšit svou image na Západě byla spojována i cesta patriarchy do Velké Británie v říjnu roku 2016. Odborníci

uváděli, že patriarchova cesta měla demonstrovat větší otevřenost Ruska vůči Západu (Lunkin 2016b) a byla snahou využít *soft power* v období, kdy britský parlament ostře kritizoval Moskvu (Ivšina 2016). Ovšem samotný patriarcha řekl, že by nechtěl, aby jeho mise byla vnímána jako politická, protože jeho návštěvy nemohou zlepšit vztahy mezi Ruskem a Velkou Británií (RPC MP 2016e).

Cesta patriarchy nakonec nebyla natolik přínosná, jak se v Moskvě zřejmě očekávalo. Kromě toho, že místo očekávaného otevřeného setkání probíhalo setkání s britskou královnou v uzavřeném režimu (Nězavisimaja gazeta 2016), byly v období, kdy byl patriarcha ve Velké Británii, zablokovány účty televizního kanálu RT. Na otázku novináře, co si o zablokování účtů patriarcha myslí, Kirill s politováním poznamenal, že je špatné, když lidé nemají alternativní názor na události. Ovšem i zde patriarcha mluvil o Sýrii, přičemž ruský boj s terorismem srovnal s bojem s nacismem. Kromě toho prohlásil, že boj s terorismem není jen ruská záležitost, a znovu vyzval všechny státy, aby spolu s Ruskem bojovaly v Sýrii (RPC MP 2016e).

Je důležité říci, že v oficiálních projevech nebo prohlášeních během svých cest mimo postsovětský prostor (cesty do Velké Británie nebo do Francie, kde s francouzským prezidentem prodiskutoval mimo jiné otázky postavení křesťanů na Blízkém východě) – s výjimkou jednoho odstavce ve společné deklaraci s papežem – se patriarcha na rozdíl od domácí scény nesnažil výrazně kritizovat Západ a jeho odstup od křesťanských hodnot. To se výrazně odlišuje od podoby jeho rétoriky na domácí scéně, kde po ukončení cest poskytuje rozhovory, v nichž kritizuje západní zákonodárství za jeho konflikt s „*mravní podstatou člověka*“ (RT 2016). Kromě toho církevní představitelé na domácí scéně nadále ospravedlňují ruskou činnost v Sýrii. Ruská účast v Sýrii dle patriarchy byla mimo jiné spojená s důležitou ideou, záštitou křesťanské menšiny, a „*[d]íky ruské účasti bylo zabráněno genocidě křesťanů*“ (RPC MP 2018b).

Ve zdůvodňování ruského zásahu v Sýrii ochranou křesťanů¹⁵ a obviňování Západu z nečinnosti pokračovala nejen církev, ale i státní instituce. Například ministr zahraničních věcí Lavrov během jedné své tiskové konference uvedl, že Západ pod heslem politické tolerance nechce mluvit o postavení křesťanů na Blízkém východě (MID 2017c). Ale zajistit jejich práva a práva lidí žijících v Sýrii a na celém Blízkém východě je možné především s použitím síly a pomocí syrské vládní armády (MID 2017a). Putin na konci roku 2017 ve svém poselství k biskupskému sněmu řekl, že doufá, že RPC pomůže sjednotit úsilí světového společenství pro kulturní a duchovní oživení Sýrie a humanitární pomoc jejím občanům (Kremlin 2017). Na jaře 2018 mimo jiné Kirill v telefonických rozhovorech s představiteli dalších pravoslavných církví a také s papežem kritizoval současnou situaci v Sýrii a konflikt, který je třeba zastavit. Zmínil násilí a počet obětí a také to, že západní státy Sýrii bombardovaly, proti čemuž Rusko protestovalo. Do otevřené kritiky Západu se však v průběhu rozhovorů nepustil (RPC MP 2018c).

Daná situace poukázala na další důležitý aspekt ruské politiky, a sice na fakt, že lídrem ruské civilizace je Putin, o kterém nejen ruská, ale i západní média (například Solomon 2016; Voshell 2015; Kovalenko – Villiers 2015) začala uvažovat jako o hlavním ochránci křesťanů. Větší pozornost k danému tvrzení upoutal i zveřejněný rozhovor, v němž syrský prezident Asad prohlásil, že Putin je jediný ochránce křesťanské civilizace, na kterého se lze spolehnout (RIA Novosti 2015). Další vlnu pozornosti a hodnocení Putina jako pokračovatele byzantské tradice vyvolala v ruských médiích Putinova cesta na Svatou Horu, kde stanul na místě, na němž dříve stáli pouze imperátoři (Diunov 2016; Trofimov 2016). S takovým vnímáním souhlasilo i církevní vedení, jak dokazuje hodnocení Putina jako ochránce pravoslavných křesťanů metropolitou Ilarionem v Kremlu v září roku 2016. Metropolita uvedl, že by chtěl poděkovat Putinovi jménem všech křesťanů Blízkého východu, kteří jsou vystaveni každodenní genocidě a kteří říkají, že jejich jedinou nadějí jsou Putin a Rusko (RPC MP 2016j). Představitelé církve čím dál tím častěji mluví o Putinovi jako o ochránci křesťanů, ovšem tento obraz ruského prezidenta byl vybudován

světskými mocenskými orgány (Lunkin 2016a). Lze se domnívat, že se takovým způsobem Putin snaží zajistit si své místo v dějinách (Cerpickaja 2016).

* * *

Vztahy mezi církví a státem se v průběhu postsovětského vývoje výrazně proměnily a státní a církevní instituce se postupem času provázaly – výsledkem je v současnosti rozsáhlé zapojení církve do politického života Ruska, přičemž potřebnost tohoto stavu bývá zdůvodňována nutností chránit budoucnost země a ruské civilizace. Zapojení církve do politického dění probíhalo na úrovni vnitřní i vnější politiky – můžeme říci, že církev v současné době vystupuje jako aktér oficiální ruské zahraniční politiky. Tato pozice začala být budována krátce po Putinově nástupu do úřadu ruského prezidenta. Ambice církve v této oblasti posílily především poté, co se patriarchou stal Kirill, který se ani v předchozím období netajil názory na nutnost aktivního působení církve vůči politice a společnosti. Kirillovo zvolení vyhovovalo i státním představitelům, kteří toto angažmá církve vítali, ale na druhou stranu neholdali připustit zasahování církve do politiky v roli jejího nezávislého aktéra, spíše hodlali využít církev jako nástroj a aktéra prosazení státních zájmů.

S tím souvisí jeden z důležitých závěrů našeho výzkumu. Mezi zapojením RPC do zahraniční politiky státu v devadesátých letech a v současnosti nalézáme zásadní rozdíly. V prvních fázích postsovětského období dokázala církev nastolovat autonomně témata spojená s rozdílem mezi Ruskem a Západem a někdy se tak dostávala do konfliktu se státní mocí. Postupně však stát začal tato témata přejímat a stále silněji zapojoval Ruskou pravoslavnou církev do formování vnitřní i zahraniční politiky Ruské federace. Postoj církve je (na rozdíl od postoje státu) již od počátku devadesátých let výrazně protizápadní. Již v této době byly ze strany církve zdůrazňovány rozdíly mezi Ruskem a Západem, přičemž argumentace se neustále prohlubovala, stejně tak jako příkop, který byl mezi obě civilizace rétorikou církve (a později taktéž státu) hlouben. Západní civilizace byla v projevech církevního vedení označována za nositele materialismu, nedostatku duchovnosti a sobectví (Filatov 2007: 23). Z RPC a pravoslaví začala být postupně ze strany státu i církve budována hlavní složka podstaty ruské civilizace v její konfrontaci se Západem. Snahou bylo učinit z církve oporu obnovení patriotického citění Rusů. Nová podoba ruského patriotismu stojí čistě na protizápadních myšlenkách. Postoj, který zahrnuje odmítnutí všeho západního včetně liberálních hodnot (Agadjanian 2017) a prohlašuje ruský lid za nositele jedinečného civilizačního kódu, byl přitom hlavní myšlenkou současného patriarchy Kirilla již na počátku devadesátých let. Úvahy o zvláštní ruské pravoslavné civilizaci, která bojuje v nepřátelském mezinárodním prostředí o své místo, zabírají v současnosti v projevech oficiálních představitelů RPC čím dál větší prostor, což vede k tomu, že na náboženské otázky už téměř žádný nezbývá. Poněkud cynicky řečeno, takové kroky vedení církve jsou pochopitelné, protože náboženské otázky jsou již dávno vyřešené, ale geopolitika a ideologické soupeření jsou tím, co je aktuální a důležité dnes (Desnic-kij 2015: 7).

Pro vedení ruského státu je taková role RPC výhodná, protože zdůraznění myšlenky ruské civilizace pomáhá vysvětlit odlišnost Ruska od Západu, přičemž základem odlišnosti se stává nejen různý soubor hodnot (Stoeckl 2016), ale i různé pojetí „demokracie“, „lidských práv“ a podobně. Poptávka státu po myšlence specifické ruské civilizace rostla ke konci prezidentského období Dmitrije Medveděva. Lídrem takto pojeté civilizace však neměl být Kirill, jako nejvyšší představitel církve, ale Putin, který operoval s mnoha prvky Kirillovy koncepce (Lunkin 2016b).

V Rusku se stává v posledních letech trendem představovat konfrontaci Ruska a Západu právě jako duchovní civilizační konflikt a za viníka této konfrontace je vždy samozřejmě považován „bezbožný“ Západ. Rusko, které musí v tomto civilizačním střetnutí odolat, musí především chránit svoje hodnoty. Právě proto je podle strategie národní

bezpečnosti z roku 2015 za hrozbu státní bezpečnosti považováno i ničení tradičních hodnot (Prezident Ruské federace 2015: čl. 43; Østbø 2017). Národní zájem Ruska je pak logicky spatřován v jejich zachování – v takto pojatém boji za zachování tradičních hodnot může být chápáno tažení proti homosexualitě jako snaha zajistit státní bezpečnost. Existence homosexuálů je podle názoru RPC v protikladu s ruskými hodnotami a je Rusku „vnucena Západem“. S tím souvisí i již výše v textu zmiňovaný a v dnešním Rusku běžně využívaný pojem „Gejropa“. Tato rétorika, směřující k ochraně tradičních hodnot, není vlastní pouze církvi, ale i státním představitelům. Například ministr zahraničních věcí Lavrov opakovaně hovořil o tom, že Západ, který ztrácí své křesťanské kořeny, se vzdaluje od Ruska (například MID 2014, 2017c).

Ruská civilizace byla vedením církve i představiteli státu prohlášena nejen za ochránkyni tradičních hodnot, ale i křesťanů jako takových – křesťanů nejen v Rusku, ale po celém světě. Daná pozice může hrát ve prospěch státu v otázkách zlepšení jeho image u veřejnosti v zahraničí i v domácí politice. Využití církve státem se ukázalo jako účinná strategie pro podporu praxe nedemokratického vládnutí (k debatě srovnej Whitehead 2014). Umožňuje totiž v očích ruských občanů legitimizovat kroky ruského vedení, jež jsou z pohledu mezinárodní veřejnosti diskutabilní.

Ochrana křesťanů představuje pro církve pouze otázku politiky. Církve vyslovuje své znepokojení nad tím, že mezinárodní společenství přehlídí pronásledování křesťanů v Sýrii, kde Rusko vede vojenskou kampaň, a daný argument je vítaný, protože vysvětluje a legitimizuje kroky ruského státu. Z pozice církve, jež kritizuje Západ za to, že nebojuje proti pronásledování křesťanů, je tedy patrná utilitárnost a vazba tohoto jednání na zahraničněpolitické zájmy Ruské federace, v jejichž intencích se pohybuje i veškerá současná církevní rétorika.

¹ Na druhou stranu se vedení ruského státu snažilo pomocí RPC posílit svůj vliv v západních státech. Například Kreml, který se příliš nesnažil navracet církvi její majetek v Rusku, se naopak aktivně snažil pomáhat s navrácením jejího majetku v zahraničí. Tak v roce 1997 Jelcin na jednáních s Kohlem předal dopis od patriarchy, v němž žádal o zrušení platného německého zákona z roku 1938, jenž diskreditoval majetková práva ruské pravoslavné církve v Německu. Jelcin trval na navrácení majetku církve a požádal Kohla, aby byla otázka vyřešena co nejdříve (Makarova 1997: 2).

² Bez ohledu na dokument „Pro Russia“, přijatý katolickou církvi v roce 1992, v němž církve vyzývala své duchovní, aby nevyvíjeli aktivnější činnost na kanonickém teritoriu RPC (Cerpickaja 2011: 149), byla skutečnost jiná. Katolická církev naopak svou činnost v postsovětském prostoru aktivizovala, což podle Cerpické (2011: 97) mělo spíše nenáboženské příčiny: v některých případech to byly důvody politické (například činnost katolíků na Ukrajině) nebo psychologické (což je vysvětlováno osobním chováním misionáře). Ovšem i samotná RPC dělala tožé. Na začátku devadesátých let vytvořila v různých regionech misionářská oddělení, jejichž hlavním úkolem byla aktivní činnost proti nepravoslavným (Filatov 2003).

³ Senát USA „doporučil“ Jelcinovi využít svého práva veta a zákon neschválit. V ruských zdrojích se lze setkat s názorem, že zákon nevyhovoval národním zájmům USA (například Kurajev nedat.), případně s tím, že Clinton volal Jelcinovi a osobně jej prosil, aby tento zákon nebyl schválen (Čaplin 2017). Později se na něj se stejnou prosbou obrátil papež. Oba se obávali toho, že zákon fakticky zakazuje činnost netradičních konfesí na ruském území. Ruští poslanci ovšem takový tlak považovali za „úder do ruské bezpečnosti“. Zástupci ruského ministerstva zahraničí prohlásili, že text zákona je zcela v souladu s demokratickými normami (Ljutikov 1997).

⁴ I „virtuální návštěva“ Ruska, která se měla uskutečnit v roce 2002 v podobě televizního mostu mezi Vatikánem a kostelem v Moskvě, byla výrazně zkomplikována tím, že ruské televizní kanály odmítly tento program vysílat a ruský patriarcha celou záležitost považoval za invazi do Ruska (Lenta.ru 2002a).

⁵ Například v roce 2002 vypukl skandál kvůli neprodouzení víza vlivným katolickým biskupům (Lenta.ru 2002b). Skandál byl výsledkem toho, že papež se rozhodl provést administrativní reformu jednotek katolické církve. Zajímavé je, že ministerstvo zahraničních věcí reagovalo na danou reformu rychleji než RPC (Verchovskij 2003). Samotná církev takový krok katolíků vnímala jako nepřátelský (Mitrofanova 2010: 230) a část ruské veřejnosti považovala rozhodnutí papeže za hrozbu národní bezpečnosti (Newsru.com 2002).

⁶ Církevní představitelé podporovali ruské vedení i ve svých projevech. Například v roce 2006 během velikonocní bohoslužby Alexij II. sdělil Putinovi, že v současné době mají lidé pro život všechno, ale ještě před několika lety tomu tak nebylo (Melikova 2006).

- ⁷ Později v červenci Putin podepsal vyhlášku o „pozastavení platnosti Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě a souvisejících mezinárodních smluv Ruskou federací“ v důsledku výjimečných okolností, které ovlivňují bezpečnost Ruské federace a vyžadují okamžitá opatření (Prezident Ruské federace 2007).
- ⁸ Ruská pravoslavná církev začíná spolupracovat s OSN, OBSE, Radou Evropy a dalšími mezinárodními organizacemi až po nástupu Putina. I když na jednáních mezinárodních summitů participovali i zástupci dalších ruských „tradičních“ náboženství, tedy islámu, judaismu a buddhismu, byli vždy na druhé pozici. Ztělesněním ruské pozice byla vždy RPC (Lunkin 2016b; Curanović 2013).
- ⁹ V koncepcích z roku 2008, 2013 (čl. 32x) a 2016 (čl. 38) je text ohledně daných otázek totožný.
- ¹⁰ Dané prohlášení bylo znovu medializováno během roku 2012. Odkazy na dané tvrzení lze najít ve filmech REN TV *Zagovor protiv ruských a Rossii 1 Provokatory a Provokatory 2*. Taková popularita byla výsledkem punkové modlitby Pussy Riot a skandálů, které byly spojeny s majetkem patriarchy, což bylo vnímáno jako západní provokace (Melnikov 2012). V již zmíněném parku *Rossija – moja istorija* jsou události roku 2012 považovány za činnost západních odpůrců posílení pozice pravoslaví v ruské společnosti.
- ¹¹ V této souvislosti je možné zmínit i události spojené s pronásledováním homosexuálů v Čečensku, které bylo výrazně medializováno v roce 2017. V době nejsilnější mediální debaty o tomto tématu patriarcha v jednom ze svých vyjádření ostře kritizoval západní politiku vůči homosexuálům (RPC MP 2017c). I když explicitně nezmínil čečenské dění, implicitně jeho vyjádření obsahovalo podporu čečenskému vedení. Ihned po tomto vyjádření jedno z procirkevních médií začalo aktivně nabízet možnost, že ruským homosexuálům zaplatí jednosměrnou letenku do země „*podporujících zkaženost a neřest*“ (Cargrad TV 2017).
- ¹² Tento pojem začal využívat i Kirill, ovšem až později než Putin (například VRNS 2013).
- ¹³ Hned po Putinovu projevu začal pravoslavný časopis Foma publikovat tematické rozhovory v rubrice „Mají pravoslavní nenávidět Západ?“. Ruští badatelé v těchto rozhovorech dospěli k závěru, že Rusko není nenávislné vůči Západu, ale proč by Rusko mělo potřebovat Západ, který sám považuje Rusko ne za důležitého hráče, ale za historický omyl (pro více informací viz Foma 2013)?
- ¹⁴ V roce 2016 Evropský parlament schválil usnesení Strategická komunikace EU jako vzdorování propagandě třetích stran, ve kterém je uvedeno, že Rusko využívá náboženské skupiny, neboť se chce představit jako jediný obhájce tradičních křesťanských hodnot (Evropský parlament 2016).
- ¹⁵ „Ochrana křesťanů“ je ovšem jedním z příkladů ruských dvojích standardů. V médiích (například Sudworth 2016) včetně ruských (například Tiščenko 2016) se objevují informace o pronásledování křesťanů v Číně. Ovšem ani v jednom z projevů ruských státních činitelů či ruských církevních představitelů nelze najít žádnou snahu o upoutání pozornosti mezinárodního společenství k otázkám křesťanů v tomto regionu.

Literatura

- Agadjanian, Alexander (2017): Tradition, morality and community: Elaborating Orthodox identity in Putin's Russia. *Religion, State & Society*, Vol. 45, No. 1, s. 39–60.
- Avanesova, Maria – Naxera, Vladimír (2016a): Proměny vztahů ruské pravoslavné církve v době patriarchy Kirilla. *Central European Political Studies Review*, Vol. 18, No. 1, s. 84–100.
- Avanesova, Maria – Naxera, Vladimír (2016b): Ruská pravoslavná církev a její vztahy se státem v době patriarchátu patriarchy Alexije II. *Politické vědy*, Vol. 19, No. 3, s. 8–30.
- Baumgartner, Jodi C. – Francia, Peter, L. – Morris, Jonathan S. (2008): A Clash of Civilizations? The Influence of Religion on Public Opinion of U.S. Foreign Policy in the Middle East. *Political Research Quarterly*, Vol. 61, No. 2, s. 171–179.
- Bílek, Jaroslav (2017): Autoritářské represivní strategie a volební soutěživost. *Sociológia*, Vol. 49, No. 4, s. 343–368.
- Blewett, Timothy – Hyde-Price, Adrian – Rees, Wyn (eds., 2011): *British Foreign Policy and the Anglican Church: Christian Engagement with the Contemporary World*. Aldershot: Ashgate
- Cerpickaja, Olga (2011): *Pravoslavnaja duchovnaja missija i globalnyje modernizacionnyje processy* [Pravoslavná duchovní mise a globální modernizační procesy]. Sankt-Pěťerburg: Izdatělskij dom Sankt-Pěťerburgskogo gosudarstvennogo universiteta.
- Curanović, Alicja (2012): *The Religious Factor in Russia's Foreign Policy*. London: Routledge.
- Desnickij, Andrej (2015): Ruská pravoslavná církev i nacionalizm [Ruská pravoslavná církev a nacionalismus]. *Kontrapunkt*, No. 2, s. 1–12.
- Eberts, Mirella W. (1998): The Roman Catholic Church and Democracy in Poland. *Europe-Asia Studies*, Vol. 50, No. 5, s. 817–842.
- Fagan, Geraldine (2013): *Believing in Russia – Religious Policy after Communism*. London: Routledge.
- Filatov, Sergej (2007): Tradicionnyje religii, „russkaja civilizacija“ i suverennaja demokratija [Tradiční náboženství, „ruská civilizace“ a suverénní demokracie]. In: Malašenko, Aleksej – Filatov, Sergej (eds., 2007): *Religija i konflikt* [Náboženství a konflikt]. Moskva: ROSSPEN, s.15–46.
- Gandhi, Jennifer – Przeworski, Adam (2007): Authoritarian Institutions and the Survival of Autocrats. *Comparative Political Studies*, Vol. 40, No. 11, s. 1279–1301.
- van Herpen, Marcel H. (2015): *Putin's Wars: The Rise of Russia's New Imperialism*. 2nd ed. Lanham – Boulder – New York – London: Rowman & Littlefield.

- Human Rights Without Frontiers International correspondent in Russia (2012): FECRIS and its Affiliate in Russia. The Orthodox Clerical Wing of FECRIS. In: Besier, Gerhard – Seiwert, Hubert (eds.): *Freedom of Religion or Belief Anti-Sect Movements and State Neutrality: A Case Study: FECRIS*. Berlin: LIT Verlag.
- Choudhury, Moutusi Paul (2015): The Sacred and the Secular: Influence of Religion on George W. Bush's Foreign Policy. *Jadavpur Journal of International Relations*, Vol. 19, No. 2, s. 159–183.
- Juergensmeyer, Mark (2007): *Teror v myslí Boží: Globální vzestup náboženského násilí*. Brno: CDK.
- Karijakin, Vladimir (2014): Amerikanskaja sistema PRO – ugroza strategičeskoj stabilnosti i meždunarodnoj bezopasnosti [Americký systém protiraketové obrany je hrozbou pro strategickou stabilitu a mezinárodní bezpečnost]. *Problemy nacionalnoj strategii*, Vol. 22, No. 1, s. 203–207.
- Karpifave, Anželika (2014): *Svjatějšíj Patriarch Alexij II: besedy o cerkvi v mire* [Nejsvětější patriarcha Alexij II.: besedy o církvi ve světě]. Moskva: Eksmo.
- Knox, Zoe (2005): *Russian Society and the Orthodox Church: Religion in Russia after communism*. London: Routledge.
- Kořan, Michal (2008): Jednopřípadová studie. In: Drulák, Petr (ed.): *Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Dokořán, s. 29–61.
- Krasikov, Anatolij (2000): Konstitucionnyj Sud i svoboda sovesti v Rossii [Konstituční soud a svoboda svědomí v Rusku]. *Konstitucionnoje pravo: Vostočnoevropejskoje obozrenije*, No. 1, s. 234–237.
- Krasin, Jurij (2007): Demokratijska pered vyzovami: modifikacija ili směna paradigmy? [Demokracie před výzvami: modifikace, nebo změna paradigmatu]. *Rossija reformirujuščajasja*, No. 6, s. 254–264.
- Kratochvíl, Petr (2011): Analýza role římskokatolické církve při spolutváření české zahraniční politiky. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 46, No. 2, s. 20–34.
- Leichtova, Magda (2014): *Misunderstanding Russia: Russian Foreign Policy and the West*. London: Ashgate.
- Leustean, Lucian N. (ed., 2014): *Eastern Christianity and politics in the twenty-first century*. London – New York: Routledge.
- Lourenc, Juzzel (2002): Problemy svobody religii v sovremennoj Rossii [Problémy svobody víry v současném Rusku]. In: Filatov, Sergej (ed.): *Religija i obščestvo: Očerki religioznoj žizni sovremennoj Rossii* [Náboženství a společnost: Přehled náboženského života současného Ruska]. Moskva – Sankt-Pěterburg: Letnij Sad, s. 22–33.
- Lunkin, Roman (2012): Obraz RPC v světských massmediach: meždú mifom o gosudarstvennoj cerkvi i folklorno-okkultnym pravoslavijem [Obraz RPC ve světských masmédiích: mezi mýtem a folklorně-okultním pravoslavím]. In: Malašenko, Aleksej – Filatov, Sergej: *Pravoslavnaja cerkov pri novom patriarche* [Pravoslavná církev za nového patriarchy]. Moskva: ROSSPEN, s. 171–223.
- Lunkin, Roman (2016b): *Religioznyj faktor v rossijskoj vněšněj politike: ot „russkogo mira“ k novomu „Tretjemu Rimu“* [Náboženský faktor v ruské zahraniční politice: od „ruského světa“ k novému „Třetímu Římu“] (nepublikovaný manuskript poskytnutý autorem).
- Mitrofanova, Anastasija (2010): Meždunarodnyje slavjanskije dviženija i interesy Rossii [Mezinárodní slovanská hnutí a zájmy Ruska]. *Vestnik RGGU*, Vol. 47, No. 4, s. 226–233.
- Mitrochin, Nikolaj (2016): Ot konfrontacii k sotrudničestvu: „jevropejskaja politika“ RPC v XXI věku [Od konfrontace ke spolupráci: „evropská politika“ RPC v XXI. století]. *Něprikosovennyj zasap*, Vol. 107, No. 3, s. 3–18.
- Nešpor, Zdeněk (2005): Pluralita náboženství a multireligiozita v moderních společnostech. In: Hirt, Tomáš – Jakoubek, Marek (eds.): *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit*. Plzeň: Aleš Čeněk, s. 131–161.
- Østbø, Jarar (2017): Securitizing “spiritual-moral values” in Russia. *Post-Soviet Affairs*, Vol. 33, No. 3, s. 200–216.
- Pankhurst, Jerry G. – Kilp, Alar (2013): Religion, the Russian Nation and the State: Domestic and International Dimensions: an Introduction. *Religion, State & Society*, Vol. 41, No. 3, s. 226–243.
- Papkova, Irina (2011a): *The Orthodox Church and Russian Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Papkova, Irina (2011b): Russian Orthodox concordat? Church and state under Medvedev. *Nationalities Papers*, Vol. 39, No. 5, s. 667–683.
- Papkova, Irina (2013): The Contemporary Study of Religion, Society and Politics in Russia: A Scholar's Reflections. *Religion, State & Society*, Vol. 41, No. 3, s. 244–253.
- Payne, Daniel P. (2010): Spiritual Security, the Russian Orthodox Church, and the Russian Foreign Ministry: Collaboration or Cooptation? *Journal of Church and State*, Vol. 52, No. 4, s. 712–727.
- Pepinsky, Thomas (2014): The Institutional Turn in Comparative Authoritarianism. *British Journal of Political Science*, Vol. 44, No. 3, s. 631–653.
- Phkhaladze, Tengiz (2012): *Religion as an Instrument of Russian Foreign Policy towards Neighboring Countries: Georgia, Latvia, Ukraine*. Tbilisi: International Centre for Geopolitical Studies.
- Putna, Martin C. (2015): *Obrazy z kulturních dějin ruské religiozity*. Praha: Vyšehrad.
- Reisinger, William M. – Hesli, Vicki L. – Ebru, Erdem (1999): The Patriarch and the President: Religion and Political Choice in Russia. *Demokratizacija*, Vol. 7, No. 1, s. 42–72.
- Richters, Katja (2013): *The Post-Soviet Russian Orthodox Church: Politics, Culture and Greater Russia*. London: Routledge.
- Rjabych, Jurij (2001): Vněšněpolitičeskie orientiry Russkoj pravoslavnoj cerkvi (1991–2000) [Zahraničněpolitické směry ruské pravoslavné církve (1991–2000)]. *Pro et Contra*, Vol. 4, No. 6, s. 118–135.
- Rojek, Pawel (2015): *Rusko: prokletí impéria: Zdroje ruského politického chování*. Brno: CDK.

- Sekerák, Marián (2014): Dávid a Goliáš: Spolu alebo proti sebe? Bilaterálne vzťahy Svätej stolice a USA v kontexte medzinárodnej politiky. *Acta Faculty filozofické Západočeské univerzity v Plzni*, Vol. 6, No. 3, s. 52–84.
- Solik, Martin – Baar, Vladimír (2017): Ruská pravoslávna cirkev ako nástroj ruskej náboženskej mäkkej moci v zahraničí. *Annales Scientica Politica*, Vol. 6, No. 2, s. 19–146.
- Solodovnik, Světlana (2012): Dva naroda, dvě cirkvi [Dva národy, dvě církve]. *Pro et Contra*, Vol. 55, No. 3, s. 32–61.
- Stoeckl, Kristina (2016): The Russian Orthodox Church as Moral Norm Entrepreneur. *Religion, State and Society*, Vol. 44, No. 2, s. 132–151.
- Ťachta, Alexandr (2001): Politické skóre pozicionovania Cerkvi pri Putině [Politické budování pozice církve za Putina]. *Otčestvennyje zapiski*, No. 1, s. 155–175.
- Trenin, Dmitri (2011): *Post-Imperium*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace.
- Verchovskij, Alexandr (2005): Rossijskoje pravoslavije: poňatije i puti razvitija [Ruské pravosláví: koncept a cesty vývoje]. In: Verchovskij, Alexandr (ed.): *Putami nėsvojbody* [Cestami nesvobody]. Moskva: Centr „Sova“, s. 48–80.
- Whitehead, Laurence (2014): Antidemocracy Promotion. Four Strategies in Search of a Framework. *Taiwan Journal of Democracy*, Vol. 10, No. 2, s. 1–24.

Dokumenty

- Alexeev, Valerij (2016): Rozhovor s předsedou Mezinárodního fondu jednoty pravoslavných národů. Mezinárodní občestvennyj Fond jedinstva pravoslavných narodov, 7. 10. 2016.
- Baranov, Nikolaj (2016): Rozhovor s výzkumným pracovníkem. Sankt-Petěrburgskij gosudarstvennyj universitět, 10. 10. 2016.
- BBC (2016): Kak „paket Jarovoj“ otrazitsja na verujuščich? [Jak „balík Jarovoj“ ovlivní věřící?]. *BBC*, 29. 7. 2016 <<http://www.bbc.com/russian/features-36662722>>.
- Beloborodova, Olesja (2016): Putin rasskazal ob istinnoj roli patriotizma [Putin pohovořil o skutečné roli patriotismu]. *Vzgljad*, 4. 2. 2016, <<http://vz.ru/politics/2016/2/4/792180.html>>.
- Cargrad TV (2017): O rolíke „Ščastlivogo puti, sodomity!“ [O šotu „Ščastnou cestu, sodomiti!“]. *Cargrad TV*, 30. 6. 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=vQ4E42T5_8M>.
- Cerpickaja, Olga (2016): Rozhovor s výzkumnou pracovnící. Sankt-Petěrburgskij gosudarstvennyj universitet, 8. 10. 2016.
- Curanović, Alicja (2013): Religion in Russia's Foreign Policy. *New Eastern Europe*, 4. 8. 2013, <<http://www.neweasterneurope.eu/interviews/812-religion-in-russia-s-foreign-policy>>.
- Čaplin, Vsevolod (2017): 1997: zakon „O svobodě sověsti“, Jelcin i Patriarch Aleksij [1997: zákon „o svobodě svědomí“, Jelcin a patriarcha Alexij]. *Snob*, 16. 1. 2017, <<https://snob.ru/profile/26107/blog/119409>>.
- Čapnin, Sergej (2000): Epocha Putina [Putinova epocha]. *NG Religiji*, Vol. 48, No. 1, s. 2–4.
- Diunov, Michail (2016): Putin i „vizantijskij tron“ [Putin a „byzantský trůn“]. *Vzgljad*, 31. 5. 2016, <<https://www.vz.ru/opinions/2016/5/31/813512.html>>.
- Evropský parlament (2016): Usnesení Evropského parlamentu ze dne 23. listopadu 2016 o strategické komunikaci EU s cílem bojovat proti propagandě, kterou proti ní vedou třetí strany (2016/2030(INI)). Brusel: Evropský parlament, <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2016-0441+0+DOC+XML+V0//CS>>.
- Filatov, Sergej (2003): Osoznajet li Tretij Rim svoje rodstvo s Rimom pervym? [Uvědomuje si Třetí Řím své příbuzenství s Římem prvním?]. *Žurnalnyj zal*, <<http://magazines.russ.ru/nz/2003/4/filat.html>>.
- Foma (2013): Zapad: i ně drug, i ně vrag, a kak? [Západ: ani přítel, ani nepřítel, ale kdo tedy?]. *Foma*, 13. 6. 2013–25. 7. 2013, <http://foma.ru/stati/cerkov_i_obshestvo-2/zapad-i-ne-drug-i-ne-vrag-a-kak>.
- Gomart, Thomas (2008): Jevropa, Rossija, SŠA: novyje veličiny starogo uravněnija [Evropa, Rusko, USA: nový rozměr staré rovnice]. *Rossija v globalnoj politike*, 16. 2. 2008, <http://www.globalaffairs.ru/number/n_10273>.
- Iljašenko, Alexandr (2004): Počemu pravoslavije – glavnyj vrag Ameriki? [Proč je pravosláví hlavním nepřítelem Ameriky?]. *Pravmir*, 2. 2. 2004, <<http://www.pravmir.ru/pochemu-pravoslavie-glavnyj-vrag-ameriki-chast-1/>>.
- Interfax-Religija (2007). Rossija vystupajet za sozdanije konsultativnogo Soveta mirovych religij pri OON [Rusko navrhuje vytvoření konzultační Rady světových náboženství v OSN]. *Interfax-Religija*, 5. 10. 2007, <<http://www.interfax-religion.ru/index.php/interfax-russia.ru/?act=news&div=20677>>.
- Ivanova, Natalja – Korčenkov, Maxim (2017): U spikera Gosdumy pojavitsja sovetnik na cerkovnych načalach [Poradcem mluvčího Státní dumy bude významný představitel RPC]. *Kommersant*, 3. 2. 2017, <<http://www.kommersant.ru/doc/3208189>>.
- Ivšina, Olga (2016): Ně tolko cerkovnyje děla: Začem glava RPC priježžajet v London? [Nejen církevní záležitosti: Proč jede hlava RPC do Londýna?]. *BBC*, 15. 10. 2016, <<http://www.bbc.com/russian/features-37661804>>.
- Kolesnikov, Andrej (2017): Jego Fulton: k děsjaťletiju Mjunchenskoj reči Vladimira Putina [Jeho Fulton: k desátému výročí mnichovského projevu Vladimira Putina]. *RBK*, 10. 2. 2017, <<http://www.rbc.ru/opinions/politics/10/02/2017/589d716d9a79476fb72a221a>>.

- Kovalenko, Jurij – Villiers, de Philippe (2015): Filipp de Vilje: „Putin – zaščitnik vsega christianskoga mira“ [Philippe de Villiers: „Putin – ochránce celého křesťanského světa“]. *Gazeta „Kultura“*, 11. 11. 2015, <<http://portal-kultura.ru/articles/world/124391-filipp-de-vilje-putin-zashchitnik-vsego-khristianskogo-mira/>>.
- Kremlín (2007a): Vystuplenije i diskussija na Mjunchenskoj konferencii po voprosam politiki bezopasnosti [Projev a diskuse na Mnichovské konferenci o otázkách bezpečnosti politiky]. *Prezident Rossii*, 10. 2. 2007, <<http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>>.
- Kremlín (2007b): Stenografičeskij očeť o press-konferencii dlja rossijskich i inostrannyh žurnalistov [Stenografická zpráva o tiskové konferenci pro ruské a zahraniční novináře]. *Prezident Rossii*, 1. 2. 2007, <<http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/24026>>.
- Kremlín (2013a): Zasedanije meždunarodnogo diskussionnogo kluba „Valdaj“ [Zasedání mezinárodního diskusního klubu Valdaj]. *Prezident Rossii*, 19. 9. 2013, <<http://kremlin.ru/events/president/news/19243>>.
- Kremlín (2013b): Poseščenie kanala Russia Today [Návštěva televizního kanálu Russia Today]. *Prezident Rossii*, 11. 6. 2013, <<http://www.kremlin.ru/events/president/news/18319>>.
- Kremlín (2013c): Press-konferencija Vladimira Putina [Tisková konference Vladimira Putina]. *Prezident Rossii*, 19. 12. 2013, <<http://www.kremlin.ru/events/president/news/19859>>.
- Kremlín (2015a): Zasedanije meždunarodnogo diskussionnogo kluba “Valdaj“ [Zasedání mezinárodního diskusního klubu Valdaj]. *Prezident Rossii*, 22. 10. 2015, <<http://www.kremlin.ru/events/president/news/50548>>.
- Kremlín (2015b): Otvety na voprosy žurnalistov po itogam „Prjamoj linii“ [Odpovědi na otázky novinářů o výsledcích „Prjamoj linii“]. *Prezident Rossii*, 16. 4. 2015, <<http://www.kremlin.ru/events/president/news/49264>>.
- Kremlín (2017): *Zasedanije Archierejskogo Sobora RPC* [Zasedání biskupského sněmu RPC]. *Prezident Rossii*, 1. 12. 2017, <<http://www.kremlin.ru/events/president/news/56255>>.
- Kurajev, Andrej (nedat.): Svoboda sovesti i svoboda sekt [Svoboda svědomí a svoboda sekt]. *Saratovskaja eparhija*, <<http://www.eparhia-saratov.ru/Content/Books/49/2.html>>.
- Lebeděv, Valentin (2016a): Rozhovor s predsedou Svazu pravoslavných občanů. Sojuz pravoslavných graždan, 2. 10. 2016.
- Lebeděv, Valentin (2016b): Čto my ždom ot predstojaščich vyborov? [Co očekáváme od příštích voleb?]. *Russkaja linija*, 8. 9. 2016, <http://ruskline.ru/news_rl/2016/09/08/chto_my_zhdem_ot_predstoyavih_vyborov>.
- Lenta.ru (2000): Patriarch Alexij II: Zapad celenapravlenno rastlevajet rossijan [Patriarcha Alexij II.: Západ záměrně rozvrací Rusy]. *Lenta.ru*, 15. 12. 2000, <<https://lenta.ru/russia/2000/12/15/aleksyi/>>.
- Lenta.ru (2002a): Virtuanyj „krestovyj pochod na Svjatuju Rus“ prodlijsja něskolko časov [Virtuální „křížová výprava do Svaté Rusi“ trvala několik hodin]. *Lenta.ru*, 4. 3. 2002, <<https://lenta.ru/articles/2002/03/04/virtual/>>.
- Lenta.ru (2002b): Iz Rossii vysylajut očerednogo katoličeskogo svjaščennika [Z Ruska vyhošťují dalšího katolického kněze]. *Lenta.ru*, 29. 8. 2002, <<http://lenta.ru/russia/2002/08/29/krajniak/>>.
- Ljutikov, Vasilij (1997): Papa ubeždajet Jelcina izmenit' zakon o religii [Papež přesvědčuje Jelcina, aby změnil zákon o náboženství]. *Kommersant*, 19. 7. 1997, <<http://www.kommersant.ru/doc/181293>>.
- Lunkin, Roman (2016a): Rozhovor s vedoučím oddělení výzkumu náboženství Ústavu Evropy Ruské akademie věd. Centr po izučeníju religij pri Institute Jevropy RAN, 27. 10. 2016.
- Lunkin, Roman (2016c): Ot religioznogo buma k Zakonu Jarovoj: ateizm bez ateizma i pravoslavije bez pravoslavija [Od náboženského boomu k zákonu Jarovoj: ateismus bez ateismu a pravoslaví bez pravoslaví]. *Religija i pravo*, 24. 11. 2016, <http://www.sclj.ru/analytiks/glavred/detail.php?ELEMENT_ID=7333>.
- Makarova, Anastasija (1997): Pismo patriarcha [Dopis patriarchy]. *Kommersant*, 16. 4. 1997, s. 2.
- Matvijenko, Valentina (2016): Vzajmoobogoščajuščij dialog [Vzájemně obohacující dialog]. *Sověť Federacij*, 28. 1. 2016, <<http://council.gov.ru/services/discussions/blogs/63757/>>.
- Melikova, Natalja (2006): Pomolimsja o gospodině prezidentě [Pomodlíme se za pana prezidenta]. *Novaja Gazeta*, 24. 4. 2006, <http://www.ng.ru/politics/2006-04-24/2_church.html>.
- Melnikov, Andrej (2012): Ně patriašeje eto dělo? [Není toto záležitost patriarchy?]. *Nězavisimaja gazeta*, 4. 4. 2012, <http://www.ng.ru/events/2012-04-04/1_patriarh.html?insidedoc>.
- MID (2006): Tezisy vystuplenija Ministra inostrannyh děl Rossii S. V. Lavrova na vstreče so studentami Fakulteta mirovoj politiki MGU im. M. V. Lomonosova, 11 děkabrja 2006 goda [Teze projevu ministra zahraničí RF S. V. Lavrova na setkání se studenty Fakulty světové politiky Lomonosovovy MSU, 11. prosince roku 2006]. Ministerstvo inostannyh děl Rossijskoj Federacij, 11. 12. 2006, <http://www.mid.ru/press_service/minister_speeches/-/asset_publisher/7OvQR5KJWVmr/content/id/385508>.
- MID (2008): Poslanije Ministra inostrannyh děl Rossii S. V. Lavrova Svjaščennomu Sinodu Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi v svjazj s končinoj Patriarcha Moskovskogo i vseja Rusi Aleksija II [Poselství ministra zahraničních věcí Ruska S. V. Lavrova Svatému synodu ruské pravoslavné církve v souvislosti s úmrtím patriarchy Moskvy a celé Rusi Alexije II.]. Ministerstvo inostannyh děl Rossijskoj Federacij, 5. 12. 2008, <http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/humanitarian_cooperation/-/asset_publisher/bB3NYd16mBFC/content/id/313990>.
- MID (2014): Vystuplenije Ministra inostrannyh děl Rossii S. V. Lavrova na vstreče s členami Rossijskogo sověta po meždunarodnym dělam, Moskva, 4 ijuňa 2014 goda [Projev ministra zahraničních věcí Ruska S. V. Lavrova na setkání s členy ruské Rady pro mezinárodní záležitosti, Moskva, 4. června roku 2014]. Ministerstvo inostannyh děl Rossijskoj Federacij, 4. 6. 2014, <http://www.mid.ru/web/guest/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKN0nkJE02Bw/content/id/57150>.

- MID (2017a): Vystupeníje i otvety na voprosy SMI Ministra inostrannych děl Rossii S. V. Lavrova v chodě press-konferencii po itogam dějatělnosti rossijskoj diplomatii v 2016 godu, Moskva, 17 janvarja 2017 goda [Projev ministra zahraničních věcí Ruska S. V. Lavrova a jeho odpovědi na otázky masmédií během tiskové konference o výsledcích činnosti ruské diplomacie v roce 2016, Moskva, 17. ledna roku 2017]. Ministerstvo inostrannych děl Rossijskoj Federacii, 17. 1. 2017, <http://www.mid.ru/web/guest/meropriyatiya_s_uchastiem_ministra/-/asset_publisher/xK1BhB2bUjd3/content/id/2599609>.
- MID (2017b): Vystupeníje i otvety na voprosy Ministra inostrannych děl Rossii S. V. Lavrova na meropriyatii po problematike bezopasnosti christian, v osobennosti na Bližnem Vostoke, organizovannom po iniciative Rossii i Vengrii „na poljach“ SMID OBSE, Vena, 7 dekabnja 2017 goda [Projev ministra zahraničních věcí Ruska S. V. Lavrova a jeho interview na akci věnované problematice bezpečnosti křesťanů, zejména na Blízkém východě, zorganizované na podnět Ruska a Maďarska „na poli“ Rady ministrů OBSE, Vídeň, 7. prosince roku 2017]. Ministerstvo inostrannych děl Rossijskoj Federacii, 7. 12. 2017, <http://www.mid.ru/web/guest/meropriyatiya_s_uchastiem_ministra/-/asset_publisher/xK1BhB2bUjd3/content/id/2981131>.
- MID (2017c): Vystupeníje ministra inostrannych děl Rossii Sergeja Lavrova na otkrytii XXV Meždunarodnych Rožděstvenskich obrazovatělnych Čtěníj, Moskva, 25 janvarja, 2017 goda [Projev ministra zahraničních věcí Ruska S. V. Lavrova na zahájení XXV. Mezinárodních vánočních vzdělávacích cyklů, Moskva, 25. ledna roku 2017]. Ministerstvo inostrannych děl Rossijskoj Federacii, 25. 1. 2017, <http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw>.
- Micheev, Alexej (2015): Zapad perestajet byt' chrisitanskim [Západ přestává být křesťanským]. *RIA Novosti*, 28. 10. 2015, <<http://ria.ru/religion/20151028/1309500233.html>>.
- Miroff, Nick – Murphy, Brian (2016): Meeting of pope and patriarch highlights ancient rifts, current fears. *The Washington Post*, 12. 2. 2016, <https://www.washingtonpost.com/world/meeting-between-pope-and-patriarch-highlights-ancient-rifts-and-current-worries/2016/02/12/e7780868-d199-11e5-b2bc-988409ee911b_story.html>.
- Mitrofanova, Anastasija (2007): Imeet li Russkaja pravoslavnaja cerkov objedinajuščee značenije dlja sootěčestvennikov v stranach SNG i Baltii [Má-li Ruská pravoslavná církev sjednocující význam pro krajany ve státech SNS a Baltského regionu]. Informacionno-analitičeskij Centr po izučeniju obščestvenno-političeskich processov na postsovětskom prostranstve, 21. 2. 2007, <<http://ia-centr.ru/archive/comments6a70.html?id=387>>.
- Mospat (2001): Slovo Patriarcha Moskovskogo i vseja Rusi Aleksija II pri otkrytii VI Vsemirnogo Russkogo Sobora 13 dekabnja 2001 goda [Slovo patriarchy Moskevského a celé Rusi při zahájení VI. Celosvětového ruského národního sněmu 13. prosince roku 2001]. Russkaja pravoslavnaja cerkov, 16. 12. 2001, <<https://mospat.ru/archive/2001/12/nr112131/>>.
- Mospat (2002): Mitropolit Kirill posetil Irak [Metropolita Kirill navštívil Irák]. Russkaja pravoslavnaja cerkov, 1. 4. 2002, <<https://mospat.ru/archive/2002/04/nr204011/>>.
- Mospat (2003a): Svjatějšíj Patriarch Aleksij II i Svjaščennyj Sinod sdělali zajavlenije v svjazii s situacijej vokrug Iraka [Nejsvětější patriarcha Alexij II. a Svatý synod učinili prohlášení v souvislosti se situací týkající se Iráku]. Russkaja pravoslavnaja cerkov, 17. 3. 2003, <<https://mospat.ru/archive/2003/03/nr303171>>.
- Mospat (2003b): Zajavlenije Patriarcha Moskovskogo i vseja Rusi Aleksija II v svjazii s načalom vojenoj operacii protiv Iraka [Prohlášení patriarchy Moskvy a celé Rusi Alexije II. v souvislosti se zahájením vojenské operace proti Iráku]. *Russkaja pravoslavnaja cerkov*, 20. 3. 2003, <<https://mospat.ru/archive/2003/03/nr303202/>>.
- Mospat (2003c): Svjatějšíj Patriarch Aleksij napravil Generalnomu sekretarju OON Kofi Annanu otkrytoje pismo v svjazii s vojennymi dějstviji protiv Iraka [Nejsvětější patriarcha Alexij poslal generálnímu tajemníkovi Kofimu Annanovi otevřený dopis v souvislosti s vojenskými operacemi proti Iráku]. Russkaja pravoslavnaja cerkov, 20. 3. 2003, <<https://mospat.ru/archive/2003/04/nr303261/>>.
- Mospat (2007): Vystupeníje mitropolita Smolenskogo i Kaliningradskogo Kirilla, predsedatělja Otděla vněšnich cerkovnych svjazej Moskovskogo Patriarchata na Konferencii religioznych liděrov [Projev metropolity smolenského a kaliningradského Kirilla, předsedy oddělení vnějších církevních vztahů Moskevského patriarchátu, na konferenci náboženských lídrů]. Russkaja pravoslavnaja cerkov, 6. 6. 2007, <<https://mospat.ru/archive/36508.htm>>.
- Mospat (2008): Patriaršij Mestobljustitel' mitropolit Smolenskij i Kaliningradskij Kirill vstretisja s prepodavatěljami i studentami Moskovskich Duchovnych škol [Patriarchův dočasný zástupce metropolita smolenský a kaliningradský Kirill se setkal s učiteli a studenty moskevských duchovních škol]. Russkaja pravoslavnaja cerkov, 14. 12. 2008, <<https://mospat.ru/archive/2008/12/43625/>>.
- Newsru.com (2002): V straně prošli akcii v zaščitu nacionalnych interesov Rossii i RPC [Ve státě proběhly akce na obranu národních zájmů Ruska a RPC]. *Newsru.com*, 29. 4. 2002, <http://www.newsru.com/religy/29apr2002/anticatholic_ru.html>.
- Něžavisimaja gazeta (2016): Ot vseja Rusi do britanskich morej [Od celé Rusi po britská moře]. *Něžavisimaja gazeta*, 26. 10. 2016, <http://www.ng.ru/editorial/2016-10-26/2_6844_red.html>.
- OVCS (2014): Sostojalas vstreča Svjatějšígo Patriarcha Kirilla s predsedatělem upravlenija po dělam religij Tureckoj Respubliki [Proběhlo setkání Nejsvětějšího patriarchy Kirilla s vedoucím Úřadu pro náboženské záležitosti Turecké republiky]. Russkaja pravoslavnaja cerkov. Otdělenije vněšnich cerkovnych svjazej, 12. 12. 2014, <<https://mospat.ru/ru/2014/12/12/news112918/>>.
- Portal Credo.ru (2006): Predstavitel' RPC MP pri Sověte Jevropy podverg kritike rabotu PASE za otkaz ot sotrudničestva s religioznymi organizacijami [Představitel' RPC při Radě Evropy kritizuje činnost PASE kvůli

- odmítnutí spolupráce s náboženskými organizacemi]. *Portal Credo.ru*, 25. 2. 2006, <<http://www.portal-credo.ru/site/?act=news&id=40842>>.
- Prezident Ruské federace (1997): Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii od 19. 12. 1997 ob utverždění Konceptii nacionalnoj bezopasnosti Rossijskoj Federacii (1300/1997) [Vyhláška prezidenta Ruské federace ze dne 17. prosince 1997 o schválení Konceptce národní bezpečnosti Ruské federace (1300/1997). Moskva: Administrativa prezidenta Ruské federace, <<http://www.kremlin.ru/acts/bank/11782>>.
 - Prezident Ruské federace (2000): Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii od 10. 01. 2000 ob utverždění Konceptii nacionalnoj bezopasnosti Rossijskoj Federacii (24/2000) [Vyhláška prezidenta Ruské federace ze dne 10. ledna 2000 o schválení Konceptce národní bezpečnosti Ruské federace (24/2000). Moskva: Administrativa prezidenta Ruské federace, <<http://www.kremlin.ru/acts/bank/14927>>.
 - Prezident Ruské federace (2007): Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii od 13. 7. 2007 o priostanovlenii Rossijskoj Federacijej dějstvija Dogovora ob obyčnych vooružennych silach v Jevrope i svjazannyh s nim meždunarodnyh dogovorov (872/2007) [Vyhláška prezidenta Ruské federace ze dne 13. července 2007 o pozastavení platnosti Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě a souvisejících mezinárodních smluv Ruskou federací (872/2007)]. Moskva: Administrativa prezidenta Ruské federace, <<http://www.kremlin.ru/acts/bank/25785>>.
 - Prezident Ruské federace (2008): Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii od 15. 7. 2008 ob utverždění Konceptii vněšněj politiky Rossijskoj Federacii (PR-1440/2008) [Vyhláška prezidenta Ruské federace ze dne 15. července 2008 o schválení Konceptce zahraniční politiky Ruské federace (PR-1440/2008)]. Moskva: Administrativa prezidenta Ruské federace, <<http://www.kremlin.ru/acts/news/785>>.
 - Prezident Ruské federace (2015): Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii od 31. 12. 2015 o Strategii nacionalnoj bezopasnosti Rossijskoj Federacii (683/2015) [Vyhláška prezidenta Ruské federace ze dne 31. prosince 2015 o strategii národní bezpečnosti Ruské federace (683/2015). Moskva: Administrativa prezidenta Ruské federace, <<http://www.kremlin.ru/acts/bank/4039>>.
 - Putin, Vladimir (2012a): Vladimir Putin. Rossija: nacionalnyj vopros [Vladimir Putin. Rusko: národní otázka]. *Nězavisimaja gazeta*, 23. 1. 2012, <http://www.ng.ru/politics/2012-01%2023/1_national.html>.
 - Putin, Vladimir (2012b): Rossija i meňajuščijsja mir [Rusko a měnící se svět]. *Moskovskije novosti*, 27. 2. 2012, <<http://www.mn.ru/politics/78738>>.
 - RIA Novosti (2015): Asad sčítajet Putina zaščitnikom christianskoj civilizacii [Asad považuje Putina za ochránce křesťanské civilizace]. *Ria Novosti*, 17. 11. 2015, <<https://ria.ru/syria/20151117/1323084586.html>>.
 - Rossija 24 (2017): Programma „Cerkov i mir“ od 7 okťabrja 2017 goda [Program „Církev a svět“ ze dne 7. listopadu roku 2017]. *Rossija 24*, 7. 10. 2017, <<https://www.vesti.ru/videos/show/vid/732325/>>.
 - RPC (2008): Vladimir Putin sčítajet smert' Svjatějšego Patriarcha Aleksija II bolšoj potěrej dlja strany [Vladimir Putin považuje smrt Nejsvětějšího patriarchy Alexije II. za velkou ztrátu pro stát]. *Russkaja pravoslavnaja cerkov*, 5. 12. 2008, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/499185.html>>.
 - RPC MP (2006): Deklaracija o pravach i dostoinstve čeloveka X vsemirnogo Russkogo Narodnogo Sobora [Deklarace o právech a důstojnosti člověka X. celosvětového ruského národního sněmu]. *Russkaja pravoslavnaja cerkov*, 6. 4. 2006, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/103235.html>>.
 - RPC MP (2007): Assirijcy Rossii proveli akciju v zaščitu irakskich christian [Ruští Asyřané uskutečnili akci na obranu iráckých křesťanů]. *Russkaja pravoslavnaja cerkov*, 12. 7. 2007, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/268624.html>>.
 - RPC MP (2008): Doklad mitropolita Smolenskogo i Kaliningradskogo Kirilla, predsedatělja Otděla vněšnych cerkovnych svjazej Moskovskogo Patriarchata o vněšněj cerkovnoj dějatel'nosti [Zpráva metropolity smolenského a kaliningradského Kirilla, předsedy oddělení vnějších církevních vztahů Moskevského patriarchátu, o zahraniční církevní činnosti]. *Russkaja pravoslavnaja cerkov*, 7. 6. 2008, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/423147.html>>.
 - RPC MP (2012a): Obraščenie Vysšego Cerkovnogo Sověta Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi [Výzva Nejvyšší církevní rady Ruské pravoslavné církve]. *Russkaja pravoslavnaja cerkov*, 3. 4. 2012, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/2135736.html>>.
 - RPC MP (2012b): Mitropolit Volokolamskij Ilarion: Manija politkorrektnosti ničtožajet Jevropu [Metropolit volokolamský Ilarion: Mánie politické korektnosti ničtí Evropu]. *Russkaja pravoslavnaja cerkov*, 10. 4. 2012, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/2152949.html>>.
 - RPC MP (2012c): V. V. Putin: Rossija budět zaščiščat' christianskije meňšinstva v stranach Bližněgo Vostoka [V. V. Putin: Rusko bude ochraňovat křesťanské menšiny na Blízkém východě]. *Russkaja pravoslavnaja cerkov*, 9. 2. 2012, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/2007070.html>>.
 - RPC MP (2013): Zajavlenije Služby komunikacii Otděla vněšnych cerkovnych svjazej Moskovskogo Patriarchata po povodu poslednych izmeněnij v semejnem zakonodatel'stve Francii i Velikobritanii [Prohlášení Komunikační služby oddělení vnějších církevních vztahů Moskevského patriarchátu k posledním změnám v rodinné legislativě ve Francii a Velké Británii]. *Russkaja pravoslavnaja cerkov*, 5. 3. 2013, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/2655089.html>>.
 - RPC MP (2014): Rožděstvenskoje intervju Svjatějšego Patriarcha Kirilla telekanalu „Rossija“ [Vánoční rozhovor Nejsvětějšího patriarchy Kirilla pro televizní kanál Rossija]. *Russkaja pravoslavnaja cerkov*, 7. 1. 2014, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/3498045.html>>.
 - RPC MP (2015a): Predstojatel' Russkoj Cerkvi priňal členov Komissii po podgotovke prazdnovanija 1000-letija russkogo monašeskogo prisutstvija na Svjatoj Gore Afon [Představený Ruské pravoslavné církve přijal

- členy Komise pro přípravu oslav 1000. výročí ruské klášterní přítomnosti na Svaté Hoře Athos]. Russkaja pravoslavnaja cerkov, 17. 6. 2015, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/4124451.html>>.
- RPC MP (2015b): Vystuplenie Svjatějšego Patriarcha Kirilla v Diplomatickešoj akademii MID Rossii [Projev Nejsvětějšího patriarchy Kirilla v Diplomatické akademii ruského MZV]. Russkaja pravoslavnaja cerkov, 30. 4. 2015, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/4062426.html>>.
 - RPC MP (2015c): Sostojalas vstreča Svjatějšego Patriarcha Kirilla s glavoj Siro-Jakovitskoj Cerkvi [Proběhlo setkání Nejsvětějšího patriarchy Kirilla a hlavy Syrské pravoslavné církve]. Russkaja pravoslavnaja cerkov, 10. 11. 2015, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/4268224.html>>.
 - RPC MP (2016a): Mitropolit Volokolamskij Ilarion: Jevropa kak civilizacija možet pogibnut' bez duchovno-nravstvennyh cennostej [Metropolita Volokolamský Ilarion: Evropa jako civilizace může bez duchovních a morálních hodnot zahynout]. Russkaja pravoslavnaja cerkov, 18. 4. 2016, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/4436586.html>>.
 - RPC MP (2016b): Rožděstvenskoje intervju Svjatějšego Patriarcha Kirilla telekanalu „Rossija“ [Vánoční rozhovor Nejsvětějšího patriarchy Kirilla pro televizní kanál Rossija]. Russkaja pravoslavnaja cerkov, 7. 1. 2016, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/4327642.html>>.
 - RPC MP (2016c): Slovo Svjatějšego Patriarcha Kirilla posle Liturgii v novoosvjaščennom chrame sv. Aleksandra Nevskogo pri MGIMO [Prohlášení Nejsvětějšího patriarchy Kirilla po liturgii v nově zasvěceném chrámu sv. Alexandra Nevského u MGIMO]. Russkaja pravoslavnaja cerkov, 6. 3. 2016, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/4390359.html>>.
 - RPC MP (2016d): Sostojalas vstreča Svjatějšego Patriarcha Kirilla s poslom Velikobritanii v Rossii L. Bristou [Proběhlo setkání Nejsvětějšího patriarchy Kirilla s velvyslancem Velké Británie v Rusku L. Bristou]. Russkaja pravoslavnaja cerkov, 5. 4. 2016, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/4422333.html>>.
 - RPC MP (2016d): Svjatějšij Patriarch Kirill: Nam predstoit bogoslovskij osmyslit' javlenije terrorizma [Nejsvětější patriarcha Kirill: Budeme muset z teologického hlediska postihnout význam terorismu]. Russkaja pravoslavnaja cerkov, 23. 3. 2016, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/4412063.html>>.
 - RPC MP (2016e): V zaveršenije vizita v Velikobritaniju Predstojatel' Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi otvetil na voprosy predstaviteľej rossijskich i zarubežnyh SMI [Na závěr své návštěvy Velké Británie Představený Ruské pravoslavné církve odpověděl na otázky zástupců ruských a zahraničních masmédií]. Russkaja pravoslavnaja cerkov, 19. 10. 2016, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/4644339.html>>.
 - RPC MP (2017a): Rožděstvenskoje intervju Svjatějšego Patriarcha Kirilla telekanalu „Rossija“ [Vánoční rozhovor Nejsvětějšího patriarchy Kirilla pro televizní kanál Rossija]. Russkaja pravoslavnaja cerkov, 7. 1. 2017, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/4756757.html>>.
 - RPC MP (2017b): Predstojatel' Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi priňal učastije v Paschalnom prijime v Ministerstve inostrannyh děl [Představený Ruské pravoslavné církve se zúčastnil velikonoční hostiny na Ministerstvu zahraničních věcí RF]. Russkaja pravoslavnaja cerkov, 18. 4. 2017, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/4873288.html>>.
 - RPC MP (2017c): Slovo Svjatějšego Patriarcha Kirilla v Kirgizsko-Rossijskom slavjanskom universitetě v Biškeke [Proslav Nejsvětějšího patriarchy Kirilla v Kyrgyzsko-ruské slovanské univerzitě v Biškeku]. Russkaja pravoslavnaja cerkov, 29. 5. 2017, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/4918384.html>>.
 - RPC MP (2018a): Pozdravlenije Svjatějšego Patriarcha Kirilla V. V. Putinu s pereizbranimem na post Prezidenta Rossijskoj Federacii [Blahopřání Nejsvětějšího patriarchy Kirilla V. V. Putinovi ke znovuzvolení do funkce prezidenta Ruské federace]. Russkaja pravoslavnaja cerkov, 19. 3. 2018, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/5164296.html>>.
 - RPC MP (2018b): Rožděstvenskoje intervju Svjatějšego Patriarcha Kirilla telekanalu „Rossija“ [Vánoční rozhovor Nejsvětějšího patriarchy Kirilla pro televizní kanál Rossija]. Russkaja pravoslavnaja cerkov, 7. 1. 2018, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/5095439.html>>.
 - RPC MP (2018c): Svjatějšij Patriarch Kirill obsudil po telefonu s Papoj Rimskim Franciskom i Predstojatel'jami Pomestnyh Pravoslavnyh Cerkvej situaciju v Sirii [Nejsvětější patriarcha Kirill telefonicky projednal s papežem Františkem a představenými pomístních pravoslavných církví situaci v Sýrii]. Russkaja pravoslavnaja cerkov, 14. 4. 2018, <<http://www.patriarchia.ru/db/text/5179831.html>>.
 - RT (2016): „Zapad vošel v konflikt s nraštvennoj prirodj čeloveka“: patriarch Kirill v intervju RT [„Západ se dostal do konfliktu s morální podstatou člověka“: Patriarcha Kirill v rozhovoru pro RT]. RT, 21. 11. 2016, <<https://russian.rt.com/russia/article/334313-patriarch-kirill-intervyu-rt>>.
 - Serebrič, Andrej (2016): Rozhovor s výzkumným pracovníkem. Rossijskij institut strategičeskich issledovanij, 5. 10. 2016.
 - Sibireva, Olga (2016): Rozhovor s výzkumnou pracovnící. Centr Sova, 7. 10. 2016.
 - Skrylnikov, Pavel (2016): Uvidět Paříž – i vocerkovit' [Uvidět Paříž a přejít k víře]. NG Religija, 7. 12. 2016, <http://www.ng.ru/ng_religii/2016-12-07/1_411_paris.html>.
 - Smirnov, Igor (1997): Svjaščennoslužitel' [Duchovní]. *Kommersant*, 29. 7. 1997, s. 15.
 - Soldatov, Alexandr (2016): Bezuslovnaja piar pobeda Kirilla [Nepochybné PR vítězství Kirilla]. *Novaja Gazeta*, 13. 2. 2016, <<http://www.novayagazeta.ru/society/71836.html>>.
 - Solomon, Lawrence (2016): Lawrence Solomon: In Russia's religious rebirth, Putin is a new Pope. *Financial Post*, 13. 10. 2016, <<http://business.financialpost.com/fp-comment/lawrence-solomon-in-russias-religious-rebirth-putin-is-a-new-pope>>.

- Sudworth, John (2016): Why many Christians in China have turned to underground churches. *BBC News*, 26. 3. 2016, <http://www.bbc.com/russian/society/2016/03/160326_china_underground_churches>.
- Šumskij, Alexandr (2016): Rozhovor s duchovním RPC. Chram Nikoly v Chamovnikach, 6. 10. 2016.
- Tiščenko, Michail (2016): Dobroje slovo i buldozer: Kak v Kitaje borjutsja s christianstvom [Dobré slovo a buldozer: Jak v Číně bojují s křesťanstvím]. *Slon*, 26. 4. 2016, <<https://republic.ru/posts/67279>>.
- Trofimov, Oleg (2016): Putinu mesto na imperatorskom troně [Putin patří na carský trůn]. *Russkaja linija*, 30. 5. 2016, <http://ruskline.ru/news_rl/2016/05/30/putinu_mesto_na_imperatorskom_trone>.
- Trojickij, Petr (2006): Grossmejsler Bžezinskij [Velmistr Brzezinskí]. *Russkaja linija*, 14. 11. 2006, <<http://rusk.ru/st.php?idar=110759>>.
- Ušakova, Irina (2017): Naše glavnoje sokrovišče – pravoslavnaja vera [Náš hlavní poklad je pravoslavná víra]. *Pokrov*, 16. 2. 2017, <<http://pokrov.pro/nashe-glavnoe-sokrovishhe-pravoslavnaya-vera/>>.
- Verchovskij, Alexandr (2000): Radikalnyje nacionalisty v načale 2000 godov [Radikální nacionalisté na počátku 21. století]. *Panorama.ru*, 23. 2. 2000, <<http://www.panorama.ru/works/patr/bp/finrr.html>>.
- Verchovskij, Alexandr (2003): Bepokojnoje sosebstvo: Russkaja Pravoslavnaja Cerkov i putinskoje gosudarstvo [Neklidné sousedství: Ruská pravoslavná církev a Putinův stát], *Sova*, 1. 1. 2003, <<http://www.sova-center.ru/religion/publications/panorama-books/2003/01/d164>>.
- Vermiševa, Elja (2007): Patriarch upravilsja s PASE [Patriarcha zvládnul PACE]. *Gazeta.ru*, 2. 10. 2007, <<https://www.gazeta.ru/social/2007/10/02/2211391.shtml>>.
- Voshell, Fay (2015): Who Will Save Middle East Christians: Obama or Putin? *American thinker*, 5. 10. 2015, <http://www.americanthinker.com/articles/2015/10/who_will_save_middle_east_christians_obama_or_putin.html>.
- VRNS (2006): Stenogramma X Vsemirnogo Russkogo Narodnogo Sobora [Stenogram X. Celosvětového ruského národního sněmu]. *VRNS*, 6. 4. 2006, <<https://vrns.ru/documents/63/1197>>.
- VRNS (2013): Slovo Svjatějšego Patriarha Kirilla na XVII Vsemirnom Russkom Narodnom Sobore [Proslav Nejsvětějšího patriarchy Kirilla na XVII. Celosvětovém ruském národním sněmu]. *VRNS*, 31. 10. 2013, <<http://www.vrns.ru/news/2237/>>.
- VRNS (2016): Vladimir Lepjochin: Slyšim li my to, o čem govorit Patriarh Kirill [Vladimír Lepjochin: Slyšíme-li, o čem mluví patriarcha Kirill]. *VRNS*, 3. 11. 2016, <<http://www.vrns.ru/experts/4260/#.WPnCp4iLSaE>>.

Poznámka

Článek byl zpracován v rámci Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace 2018 Katedry politologie a mezinárodních vztahů FF ZČU.

Hodnocení regulace lobbingu u EK a EP podle projektu Mezinárodních standardů nevládních organizací

DAVID BABÁK, MARKÉTA PITROVÁ

The Evaluation of Lobbying Regulations in the EC and the EP According to the Project of International Standards of Non-Governmental Organisations

Abstract: The current lobbying regulation system in the EU (the EP and the EC), in the form of the official documentation, lacks in many ways according to the project of International Standards for Lobbying Regulation. According to this project, the system is the strongest in its regulatory scope and transparency, and the weakest in the areas of oversight, sanctions, and integrity. The outcome of our analysis is in accordance with the EU's voluntary and self-regulatory system. The analysis has also shown that the European Commission fulfils over 50 % of the established standards. In contrast, the European Parliament fulfils less than 50 %. There is definitely a large space for improvement for both of these EU institutions, especially in the areas of integrity, participation, and access. The main problems of the Union regulation are inconsistency, a voluntary transparency register, the insufficiency of the data provided in the register, the absence of an independent oversight institution and stricter sanctions, and the lenient use of legislative footprints.

Key words: Lobbying, evaluation, lobbying regulation, international standards, non-governmental organisations, EU, European Commission, European Parliament.

Lobbování patří mezi legitimní činnosti, které jsou součástí demokratického politického systému. Může přispívat ke zlepšování rozhodovacího procesu politických aktérů, ale pokud není dostatečně transparentní, může mít špatný vliv na důvěru lidí v politiku nebo mít ve svém důsledku negativní dopad na zdraví lidí, životní prostředí, lidská práva. Velmi často zde mohou také vzniknout škody ekonomického a finančního charakteru. Proto se regulace lobbingu stává stále významněji předmětem odborných diskusí (Müller – Labouťková – Vymětal 2010). Aktualnost tématu dokládá i fakt, že po roce 2000 vzrostl počet států, které se snažily nějakým způsobem lobbing regulovat.¹ O problematice lobbingu se diskutovalo i na nejruznějších mezinárodních fórech. Vedle OECD² tomu tak bylo i na půdě Rady Evropy, jejíž shromáždění vyzvalo k „čestnému lobbingu“ a rozvoji kodexů chování (Rada Evropy 2010). V roce 2017 Rada Evropy na úrovni rady ministrů dokonce formulovala svá doporučení členským státům a navrhla konkrétní definice, cíle i nástroje lobbingu, jakož i zavedení sankcí. V průběhu úřadování předsedy Jeana-Clauda Junckera také můžeme sledovat vývoj v regulačních pravidlech zastávaných Evropskou komisí. Zájem o tuto problematiku tedy rezonuje i v praktické rovině. Většina států EU však stále postrádá komplexní úpravu, která by zajišťovala efektivní implementaci pravidel

včetně mechanismu jejich efektivního vynucování. Separátní dynamiku má rozvoj regulace na úrovni centrálních bruselských institucí, kde se agenda postupně vyvíjí od počátku devadesátých let.

Cílem našeho příspěvku je zhodnotit současné nastavení regulace lobbingu u odpovědných představitelů Evropské komise (EK)³ a Evropského parlamentu (EP)⁴ s ohledem jak na opatření vůči lobbujícím, tak vůči lobbovaným, a to pohledem mezinárodních standardů pro regulaci lobbingu. Jde o standardy, které vznikly v roce 2015 ve společném projektu⁵ nevládních organizací *Transparency International*, *Sunlight Foundation*, *Open Knowledge* a *Access Info Europe*, zabývajících se dlouhodobě transparentností lobbingu a takzvaným *otevřeným vládnutím*. Nevládní mezinárodní organizace v tomto společném projektu představily celkem 38 standardů, rozdělených do šesti kategorií. Tyto standardy odrážejí příklady dobré praxe z různých států a reprezentují shodu několika renomovaných nevládních organizací zabývajících se dlouhodobě touto problematikou. Projekt je aktuální referenční linií pro posuzování míry regulace a jde za hranici veškerých předchozích iniciativ týkajících se evropských institucí, které braly v úvahu pouze prvky *transparentnosti*, *integrity* a *participace* (Chari – Murphy – Hogan 2007, 2011; Crepez – Chari 2014; Kubová – Pitrová 2012; Transparency International 2015). Zvolené standardy rozšiřují dříve zkoumané oblasti ještě o další tři kategorie, kterými jsou *regulační vymezení*, *participace* a *přístup* a také *regulační rámec*. Předkládaný příspěvek představující standardy a jejich hodnocení na půdě evropských institucí může mít pro státy s omezenou regulací lobbingu určitý edukační potenciál. Aplikace těchto standardů do výzkumu regulace doposud neproběhla, a proto je zde předkládaný výzkum unikátní.

Struktura textu je následující: v první části práce se věnujeme dosavadní regulaci lobbingu v EU. V druhé části představujeme metodologii svého výzkumu, včetně podrobného popisu postupu a pravidel hodnocení podle škálového systému. Ve třetí části následuje analýza nastavení lobbingu v Evropském parlamentu a Evropské komisi. V závěrečné části pak shrnujeme výsledky našeho výzkumu a pojednáváme o jeho implikacích v kontextu EU.

REGULACE LOBBINGU V EU V KONTEXTU ODBORNÉ LITERATURY

Vývoj regulace lobbingu je ucelený proces (Balme – Chabanet 2008: 209–229; Greenwood 2011: 53–64), který v rámci evropských institucí představuje relativně nový prvek. Rada EU je dominantní arénou pro působení států (de Cock 2011: 10), lobbing zde probíhá odlišně než u EK či EP a je také méně přístupná pro zájmové skupiny (Lehmann 2009: 70–88). Jelikož však tato instituce prozatím nepodléhá žádné regulaci v souvislosti s organizovanými zájmy,⁶ není součástí našeho výzkumu. U EP se datují první aktivity od roku 1989, kdy nizozemský poslanec Alman Metten otevřel debatu o nepřijatelných lobbistických praktikách na půdě instituce. Následovaly další kroky, které vyústily v celý soubor opatření včetně regulace pohybu pomocí rejstříku zájmových skupin, finančních příznání nebo řady definic.⁷ Soubor opatření je nyní ukotvený v Jednacím řádu EP jako samostatná příloha (Lehmann 2009: 56–58). Evropská komise reagovala na zahájení diskuse v roce 1992 dokumentem *Otevřený a strukturovaný dialog mezi Komisí a speciálními zájmovými skupinami* (EUR-Lex 1993). Význam tohoto dokumentu nebyl ani tak v konkrétních opatřeních, jako spíše v potvrzení faktu, že v EU je lobbing přítomný a EK využívá jeho informačního potenciálu. Skutečným akcelerátorem opatření v EK byla nicméně korupční aféra Santerovy komise v roce 1999 (Vauchez – de Witte 2013: 191). Následovalo přijetí prvního kodexu chování komisařů, Bílá kniha o evropském vládnutí a Kodex řádné správní praxe (Craig 2015: 448–449). V roce 2002 byly stanoveny základní minimální standardy konzultací. O komplexním schématu regulace v EK pojednává Zelená kniha o transparentnosti z roku 2005 (EUR-Lex 2006). V roce 2008 byl otevřen Rejstřík transparentnosti s integrovaným etickým kodexem určeným zájmovým skupinám.⁸ Dalšími mezníky ve vývoji regulace v EU bylo sloučení rejstříků EP a EK v roce 2011

a dále potom nástup Junckerovy Komise, která posílila pobídky k regulaci a dosáhla dnešního čísla více než jedenáct tisíc registrovaných subjektů.⁹ Od prvních iniciativ pro regulaci lobbingu vůči EP a EK existovaly argumenty proti vytváření jednotného regulovaného prostředí napříč evropskými institucemi. Rozdílnost motivace, tempa a typu opatření přijatých v regulaci na straně EP a EK vysvětluje Daniela Obradovic autonomií evropských institucí ve smyslu vnitřních procesů a pravidel, odlišností jejich rolí v rámci systému, jakož i různými potřebami legitimizace EK a EP ve vztahu k občanské společnosti (Obradovic 2009: 318–319).

Odborná literatura zabývající se hodnocením regulace lobbingu v rámci evropských institucí má dvojí podobu. Rozeznáváme literaturu zaměřenou na celkové regulační nastavení lobbingu a analýzu jak opatření vůči lobbujícím, tak i vůči lobbovaným (Chari – Murphy – Hogan 2007; Transparency International 2015). Druhý proud pak sleduje pouze takzvaný společný rejstřík transparentnosti EU, tedy regulační nastavení vůči lobbujícím (Chari – Murphy – Hogan 2011; Kubová – Pitrová 2012). Dominantní linií nicméně tvoří výzkum zaměřený na zhodnocení regulace z hlediska přísnosti a míry transparentnosti. V této linii představuje nejvýznamnější počín metodologie amerického Centra pro veřejnou integritu (*Center for Public Integrity* – CPI). Ačkoliv byla tato metodologie primárně navržena pro měření transparentnosti a síly lobbistické legislativy v USA na státní i federální úrovni (Center for Public Integrity 2011), byla později převzata evropskými autory (Chari – Murphy – Hogan 2007) a použita na další systémy. Užívaná typologie má své limity. Jde totiž o systém evaluace lobbistické legislativy, který nedokáže zcela podchytit specifický charakter seberegulace, jenž je typický právě v EU. V každém případě lze na základě metody CPI získat komplexní a propracovaný způsob klasifikace lobbistické legislativy (Chari – Murphy – Hogan 2011) a hodnoty EK a EP srovnávat mezi sebou.

V době před rokem 2011, kdy byl zaveden společný rejstřík transparentnosti, Evropská komise „poráží“ Evropský parlament v rámci hodnocení CPI o několik málo bodů. Při prvním měření v roce 1996 dosáhl EP na hodnotu 15. V této době byl právě parlament tahounem celého procesu. Po vytvoření vlastního rejstříku a nastavení standardů konzultací dosáhla Evropská komise v roce 2008 na hodnotu 24. Při posledním hodnocení dle CPI dosáhly obě instituce hodnoty 31, což bylo způsobeno především přijetím společného rejstříku registrace zájmů. Ačkoli postupně sílila regulace lobbingu u obou institucí (Chari – Murphy – Hogan 2011), jsou EP a EK v porovnání s jinými systémy stále řazeny mezi málo regulované systémy.¹⁰ Důvodem je nedostatek transparentnosti nastavených pravidel, malá otevřenost systému, neúčinný sankční mechanismus či neexistence nezávislého dozorového orgánu. Autoři pak poukazují zejména na to, že ačkoliv Evropský parlament přijal určitou formu seberegulace mnohem dříve než Evropská komise (rozdíl dvanácti let), EK dosáhla v daném srovnání lepšího výsledku (Chari – Murphy – Hogan 2011).

METODOLOGIE A VÝZKUMNÁ OTÁZKA

Předkládaný příspěvek přistupuje k regulaci v obou institucích jinak, ale především komplexněji než metoda CPI. Zde použité standardy totiž zohledňují jak stranu lobbujících, tak i stranu lobbovaných. Používáme jinou metodu evaluace a zaměřujeme se i na kategorie, které doposud zkoumány nebyly. Nevládní organizace stanovily celkem 38 mezinárodních standardů, které rozdělily do šesti kategorií: regulační vymezení, transparentnost, integrita, participace a přístup, kontrola a sankce, regulační rámec. Pro náš výzkum je však relevantních pouze prvních pět kategorií (regulační vymezení, transparentnost, integrita, participace a přístup, kontrola a sankce). Poslední, šestou kategorii (regulační rámec) nezkoumáme, neboť tato kategorie představuje standardy týkající se formálních požadavků, které by měly doprovázet jakoukoliv regulaci lobbingu. Tato kategorie je tak důležitá především pro aplikaci standardů předešlých pěti kategorií, nikoliv pro hodnocení již existující regulace v rámci evropských institucí. Jelikož nejde o obsahové standardy, které by bylo možné podrobit hodnocení, celou kategorii vynecháváme.

Cílem našeho hodnocení regulace lobbingu v EU podle mezinárodních standardů nevládních organizací je snaha zmapovat, jak si současné seberegulační nastavení Evropské unie (respektive jejich dvou hlavních institucí) stojí, a to v porovnání s modelem, s nímž přišly nevládní organizace. Na rozdíl od předchozích výzkumů není naším primárním cílem výsledky mezi EK a EP srovnávat, neboť funkce obou institucí v rámci EU se významně liší, i když má v rámci regulačního schématu průsečíky a vychází z obdobných empirických dat. Hlavní výzkumná otázka je zaměřena na zjištění regulačního nastavení u EK a EP v jednotlivých kategoriích mezinárodních standardů. Jaká je míra splnění konkrétních kategorií sledovaných standardů u EK a EP? Která z opatření dosahují teoretického ideálního nastavení, která nikoliv, která jsou splněna pouze částečně a která unijní aréna neumožňuje uplatnit vůbec?

V rámci předvýzkumu jsme identifikovali veškeré relevantní unijní dokumenty týkající se regulace lobbingu. Následně jsme analýze podrobili prvních pět výše zmíněných kategorií, obsahujících 35 mezinárodních standardů. V rámci každého jednotlivého standardu jsme v unijní dokumentaci hledali významovou shodu, nikoliv přesné formulace. V naší prezentaci výsledků pak slovně představujeme každý jednotlivý standard doplněný o naše hodnocení na základě škálového systému. Takto postupujeme u všech 35 relevantních standardů. Na závěr každé z pěti kategorií pak výsledky shrnujeme v přehledné tabulce.

V našem výzkumu jsme zkoumali aktuální verze všech relevantních dokumentů, které tvoří regulační nastavení lobbingu v EU. Pro přehlednost byly tyto zdroje rozděleny dle jednotlivých zkoumaných standardů v rámci každé kategorie (viz tabulku č. 1). Na rozdíl od předchozích prací (Crepaz – Chari 2014) budeme vycházet z již nové verze společného rejstříku, který začal fungovat v lednu 2015, a zahrneme rovněž nový kodex chování komisařů z roku 2018.

Hlavní metodou práce s daty je kvalitativní textová analýza relevantních dokumentů z oblasti současného regulačního nastavení lobbingu v EK a EP. Ve výše zmíněných dokumentech jsou sledována regulační opatření podle již zmíněných mezinárodních standardů nevládních organizací z roku 2015. U zkoumaného standardu bude sledován soulad z hlediska významu. Jelikož některé standardy obsahují více bodů a zároveň se pohybujeme na scéně, která se občas liší od klasické státní, volíme pro hodnocení standardů následující škálový systém: *splněno*, *částečně splněno*, *nesplněno*, *nelze*. Pro zařazení do kategorie *splněno* se musí regulační nastavení u EK a EP shodovat na 100 %, přičemž nás zajímá významová shoda, nikoliv doslovná definice. U kvantitativních údajů pak přesné číslo. Hodnocení *částečně splněno* je podmíněno splněním alespoň jedné části daného standardu. Komentáře k tomuto výsledku pak upřesní, které části splněny jsou, a které nikoliv. V rámci výkladu je vysvětleno, v čem se naopak situace od standardu odchyľuje. *Nesplněno* pak použijeme tehdy, když ani jedna část standardu není naplněna, avšak unijní prostředí není překážkou pro plnění daného standardu. Hodnocení *nelze* pak aplikujeme u standardů, kde specifikum EU jako politického systému neumožňuje daný standard sledovat. K samotnému hodnocení daného standardu nám v některých případech pomáhaly pokyny uvedené u každého jednotlivého standardu na webových stránkách věnovaných tomuto projektu (<http://lobbyingtransparency.net>).

Výzkum nelze oprostít od určitých limitů. V první řadě jde o samy standardy. Jsou si ce aktuálně jediným komplexním instrumentem, který nevládní organizace považují za *příklad dobré praxe*, stále však jde pouze o iniciativu, která nebyla nijak formálně reflektována v mezinárodněpolitické rovině. Tato vize ideálního nastavení ovšem nijak nereaguje na rozdíly v politických systémech jednotlivých zemí, na kulturní a sociální rozdíly, natož potom na specifické prostředí *sui generis* nadnárodních institucí v rámci EU.

Dalším limitem je skutečnost, že některá opatření se v praxi nedodrží nebo kvůli slabé kontrole není úplně naplněna podstata daného regulačního opatření. Je proto nezbytné zdůraznit, že předmětem naší práce je výzkum formálního nastavení bez ambice postihnout

Tabulka č. 1
Přřazení relevantních dokumentů a online zdrojů ke zkoumaným kategoriím

Kategorie standardů	Relevantní dokumenty
1. Regulační vymezení	<ul style="list-style-type: none"> • Dohoda mezi Evropským parlamentem a Evropskou komisí o rejstříku transparentnosti pro organizace a osoby samostatně výdělečně činné, jež se podílejí na tvorbě a provádění politik EU (dále jen Dohoda; Eur-Lex 2014a).
2. Transparentnost	<ul style="list-style-type: none"> • Dohoda mezi Evropským parlamentem a Evropskou komisí o rejstříku transparentnosti pro organizace a osoby samostatně výdělečně činné, jež se podílejí na tvorbě a provádění politik EU (Eur-Lex 2014a). • Smlouva o EU v lisabonském znění a Smlouva o fungování EU (Eur-Lex 2007). • Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1049/2001 o přístupu veřejnosti k dokumentům Evropského parlamentu, Rady a Komise (Eur-Lex 2001). • Rozhodnutí Komise o zveřejňování informací o jednáních mezi členy Komise a organizacemi či osobami samostatně výdělečně činnými (Eur-Lex 2014b). • Internetové stránky rejstříku transparentnosti a prováděcí pokyny k rejstříku (Rejstřík transparentnosti; Společný sekretariát rejstříku transparentnosti 2015).
3. Integrita	<ul style="list-style-type: none"> • Kodex chování komisařů (European Commission 2018). • Dohoda mezi Evropským parlamentem a Evropskou komisí o rejstříku transparentnosti pro organizace a osoby samostatně výdělečně činné, jež se podílejí na tvorbě a provádění politik EU (Eur-Lex 2014a). • Rozhodnutí Komise o zveřejňování informací o jednáních mezi členy Komise a organizacemi či osobami samostatně výdělečně činnými (Eur-Lex 2014b). • Jednací řád EP (Evropský parlament 2017).
4. Participace a přístup	<ul style="list-style-type: none"> • Internetové stránky Evropské komise – sekce týkající se veřejných konzultací a participace na rozhodovacím procesu (Evropská komise 2017b). • Smlouva o EU v lisabonském znění a Smlouva o fungování EU (Eur-Lex 2007). • Rámec pro expertní skupiny Komise: Základní pravidla a veřejný registr (European Commission 2010).
5. Kontrola a sankce	<ul style="list-style-type: none"> • Dohoda mezi Evropským parlamentem a Evropskou komisí o rejstříku transparentnosti pro organizace a osoby samostatně výdělečně činné, jež se podílejí na tvorbě a provádění politik EU (Eur-Lex 2014a). • Jednací řád EP (Evropský parlament 2017). • Kodex chování komisařů (European Commission 2018).

Zdroj: Autoři.

reálnou a proměnlivou regulační praxi v EU. V souvislosti s poměrně rychlým vývojem unijního prostředí patří k dalším limitům práce časově omezená platnost výsledků výzkumu. Navzdory těmto limitům, které nelze efektivně odstranit, výzkum nabízí potenciál pro budoucí srovnávání a zpětnou vazbu pro rozvoj regulačního systému.

EVROPSKÝ PARLAMENT A EVROPSKÁ KOMISE VE SVĚTLE MEZINÁRODNÍCH STANDARDŮ REGULACE LOBBINGU

V této části představujeme již vlastní analýzu současného regulačního nastavení lobbingu v EP a EK prostřednictvím standardů zavedených nevládními organizacemi. U každé z pěti sledovaných kategorií mezinárodních standardů představujeme jednotlivé jim přidružené standardy, které následně vyhodnocujeme ve vztahu k dokumentům o regulaci lobbingu platným v rámci EP a EK. Každou kategorii a hodnocení daných standardů shrnuje tabulka.

Regulační vymezení

Kategorie regulačního vymezení patří podle nevládních organizací ke klíčovým bodům celého mechanismu regulace. Obsahuje standardy týkající se především vymezení základních pojmů, které svými nuancemi zásadně ovlivňují naplnění či nenaplnění účelu dané regulace (International Standards 2015: Regulatory Scope). Mezinárodní standardy v tomto ohledu přicházejí se čtyřmi základními definicemi a dvěma výjimkami. Základní vymezení pojmů se týká lobbingu jako činnosti, veřejného činitele, lobbisty jako aktéra a veřejného rozhodování jako činnosti. Výjimky z regulace, které kategorie také obsahuje, by se měly týkat občanů, veřejných činitelů, diplomatů a politických stran.

První standard se týká definice lobbingu. Tato činnost postihuje jak přímou, tak nepřímou komunikaci s veřejným činitelem, která je vykonávána, řízena či je v režii třetího subjektu ve snaze ovlivnit veřejný rozhodovací proces (International Standards 2015: Regulatory Scope). Ve věci definování toho, co je lobbing, není v bodě 7 Dohody (mezi EP a EK; viz tabulku č. 1) daná činnost přímo označena za lobbing, ale za „*oblast působnosti rejstříku*“. V Dohodě najdeme jak klíčová slova o přímé a nepřímé komunikaci ve snaze ovlivnit veřejný rozhodovací proces, tak i taxativní vyjádření činností, které se považují za „*nepřímé ovlivňování*“. V tomto ohledu jdou obě instituce dokonce nad rámec daného standardu (EUR-Lex 2014a). Standard hodnotíme jako *splněný*, neboť byla splněna významová shoda standardu. Jak jednotlivé příklady regulace lobbingu ukazují, je naprosto klíčové na počátku velmi pečlivě vymežit, co všechno by mělo být považováno za lobbistickou činnost. Právě na definici je totiž následně navázána kontrola celé agendy.

U definice veřejného činitele je v rámci unijního prostředí potřeba tento standard brát jako definici aktérů, kteří jsou cílem pro lobbující subjekty. Podle standardu jsou těmito aktéry jednotlivci s rozhodovacími pravomocemi volení, jmenovaní nebo zaměstnaní v rámci exekutivy nebo legislativy (International Standards 2015: Regulatory Scope). V našem případě považujeme eurokomisaře a europoslance za ty, kteří jsou cílem lobbingu. V současné Dohodě (bod 19) lze najít znění tohoto standardu, konkrétně v rámci zvláštních ustanovení věnujících se oblasti působnosti rejstříku (EUR-Lex 2014a).¹¹ Standard hodnotíme jako *splněný*.

Za lobbistu jako aktéra lobbistické činnosti označuje třetí standard fyzickou či právnickou osobu, která je zapojena do lobbistické aktivity pro soukromé, veřejné účely, případně obojí, a to jak za úplatu, tak bez úplaty (International Standards 2015: Regulatory Scope). Dnes lze výčet lobujících subjektů v unijní úpravě regulace lobbingu nalézt (příloha I Dohody), a to včetně podrobnějšího členění. V bodě 8 Dohody¹² dochází k rozdělení do pěti oddílů, které jsou dále členěny na pododdíly, jež obsahují přesnou charakteristiku každé skupiny (EUR-Lex 2014a). Opět udělujeme klasifikaci *splněno*. Stejně

jako v předchozích dvou situacích i zde je potřeba co možná nejpřesněji určit, kdo všechno je lobbista. Všechny tři výše zmíněné definice, jak je nevládní organizace připravily, jsou ve významové shodě s definicemi obsaženými v unijní meziinstitucionální Dohodě (EUR-Lex 2014a).

Co naopak v dané Dohodě nenajdeme, je definice veřejného rozhodování. Podle standardu jde o tvorbu či doplňování legislativy či jakýchkoliv dalších regulačních opatření; vývoj, modifikaci a implementaci veřejných politik, strategií a programů; a udělování zakázek nebo grantů, administrativních rozhodnutí nebo dalších rozhodnutí týkajících se veřejného financování (International Standards 2015: Regulatory Scope). Tento standard označujeme jako *nesplněný*.

Po definici lobbisty požadují mezinárodní standardy i vymezení těch, kteří by neměli být považováni za lobbující subjekty. V oblasti požadavků na definování výjimek jsou standardy většinou splněny. Odchyłka je patrná u výjimek pro občany. Podle standardu by kontakt občanů s veřejným činitelem za účelem řešení soukromých záležitostí neměl být považován za lobbying, pokud nepřekračuje určitou míru či důležitost, která by narušovala veřejný zájem (Tamtéž). Ačkoliv Dohoda taxativně vyjmenovává konkrétní skupiny, na něž se působnost rejstříku nevztahuje, nelze v tomto výčtu najít individuální osoby. Proto musíme standard označit jako *nesplněný*.

Jinak tomu je u výjimek pro veřejné činitele, diplomaty a politické strany. Standard řadí tyto aktéry do výjimek, pokud vystupují ve své funkci (International Standards 2015: Regulatory Scope). V bodech 12, 14, 15 a 16 Dohody je přímo uvedeno zvláštní postavení těchto aktérů (EUR-Lex 2014a). Standard tak ve druhém případě hodnotíme jako *splněný*.

Ačkoliv většinu definic lze v současné Dohodě po významové stránce nalézt, postrádáme některé konkrétní termíny, jako je *lobbying* či *lobbista*. Změnu lze očekávat v návrhu nové Dohody zakládající povinný rejstřík transparentnosti, kde je na základě návrhu Komise včleněn speciální článek vymezující všechny základní pojmy. Na rozdíl od současné Dohody nový návrh také explicitně zmiňuje výjimku pro občany (Evropská komise 2016a). Jelikož přistupujeme k závěrům na základě významové shody, mohli jsme klasifikovat čtyři ze šesti standardů jako *splněné* (viz tabulku č. 2).

Tabulka č. 2
Výsledky hodnocení mezinárodních standardů v rámci kategorie č. 1:
regulační vymezení

Kategorie: regulační vymezení	EK	EP
1. Definice lobbyingu	splněno	splněno
2. Definice veřejného činitele	splněno	splněno
3. Definice lobbisty	splněno	splněno
4. Definice veřejného rozhodování	nesplněno	nesplněno
5. Výjimka pro občany	nesplněno	nesplněno
6. Výjimka pro veřejné činitele, diplomaty, politické strany	splněno	splněno

Zdroj: Autoři.

Transparentnost

Transparentnost obecně patří mezi klíčové složky jakékoliv regulace lobbyingu. V této kategorii zkoumáme celkem deset standardů, které se týkají registrace organizovaných

zájmů, informací, které se při registraci uvádějí, či otevřenosti a poskytování dat v souvislosti s případným ovlivněním legislativních aktů v podobě legislativní stopy apod. Zásadním opatřením v rámci unijního prostředí je Rejstřík transparentnosti, společný pro EK a EP. Poprvé zde také narážíme na vícebodový standard, kde sledujeme naplnění každého jednotlivého bodu.

Integrální součástí prvního standardu této kategorie, sledujícího existenci rejstříku, je povinnost subjektů se do takového rejstříku registrovat. Podle standardu by měl existovat povinný registr lobbistů, do něž by se lobbisté a lobbující organizace museli zaregistrovat, pokud by chtěli vykonávat lobbistickou aktivitu (International Standards 2015: Transparency). V Evropské unii je registrace na dobrovolné bázi a lobbisté prosazující nejrůznější zájmy nemají povinnost se do něho registrovat, ačkoliv jim plynou výhody, pokud tak učiní. I z tohoto důvodu patří unijní regulace lobbyingu k těm mírnějším regulačním systémům.¹³

Stejně i požadavek týkající se časové složky registrace není dnes naplněn. Standard říká, že je potřeba se registrovat před tím, než se začne lobbovat (Tamtéž). Dohoda¹⁴ však tuto povinnost neukládá, registrace lobbistů je v současné době dobrovolná a není nijak časově podmíněna. Druhá část standardu, týkající se aktualizace údajů spojených s aktivitami, požaduje, aby informace v rejstříku byly pravidelně aktualizovány. Měla by být také stanovena ohlašovací lhůta spojená s aktivitami tak, aby mohla být zajištěna případná intervence třetích stran (Tamtéž). Toto opatření lze v bodě d Kodexu chování přílohy II Dohody najít (EUR-Lex 2014a). Celkově proto standard hodnotíme jako *částečně splněný*.

Nenaplnění všech bodů můžeme najít také u taxativně uváděných informací o lobbistickém subjektu v rámci jeho registrace do Rejstříku transparentnosti. Rejstřík by měl obsahovat tyto informace:

- a) identita lobbisty;
- b) předmět zájmu a cíle lobbistické aktivity;
- c) příjemce případných výhod z lobbistických aktiv (není povinné);
- d) cílové subjekty lobbyingu;
- e) typ a frekvence lobbistických aktivit;
- f) podpůrné dokumenty sdílené s veřejnými činiteli;
- g) výdaje na lobbying (včetně materiálních);
- h) zdroje financování (u lobbistů zastupujících klienta – zdroje vydané za klienta a za intervenci);
- i) politické příspěvky (včetně materiálních);
- j) předchozí působení ve veřejné sféře (včetně členů rodiny);
- k) příjem financí z veřejných peněz (International Standards 2015: Transparency).

Současný, nepovinný rejstřík požaduje celkem pět z jedenácti podmínek (bod d, a, c přílohy II Dohody), a to: předmět zájmu a cíle lobbistické aktivity; typ a frekvenci lobbistických aktivit; výdaje na lobbying; zdroje financování; příjem financí z veřejných peněz (EUR-Lex 2014a). Další informace, které uvádějí mezinárodní standardy, nejsou v současnosti v rejstříku po lobbistech požadovány.¹⁵ Vidíme tak, že podmínky, které jsou dnes splněny, nepřímo odrážejí dobrovolnost rejstříku. Zbylých šest podmínek pak požaduje po subjektech mnohem větší otevřenost a transparentnost. Celkově musíme standard označit jako *částečně splněný*.

Jinak tomu je u přístupu, otevřenosti a srovnatelnosti dat. Podle standardu by informace měly být přístupné online, prostřednictvím jednoduché webové stránky, volně přístupné, indexované a ke stažení. Data by měla v rámci otevřenosti splňovat co možná nejvíce standardy pro *open data* (<https://opendefiniton.org>). Speciální identifikační údaj by měl být přidělen každému registrovanému lobbistovi či lobbistické organizaci. Doporučuje se, aby jednotlivé informace byly mezi sebou propojené (International Standards 2015: Transparency). Společný rejstřík transparentnosti má své vlastní stránky, které jsou ve všech úředních

jazyčích EU,¹⁶ subjekty mají své identifikační číslo a jsou přehledné (Rejstřík transparentnosti). Přístupnost a otevřenost dat u rejstříku transparentnosti proto mohou být označeny jako *splněné*.

Co se týče minimálního administrativního zatížení, u něž by systém měl umožňovat snadnou registraci a ohlašování s cílem omezit administrativní zátěž pro subjekty (International Standards 2015: Transparency), nám s evaluací tohoto standardu pomohou *guiding notes* mezinárodních standardů. Zde je snadná registrace definována jako možnost registrovat se online za použití jednoho systému. Díky tomu, že od samého počátku registrace subjektů probíhá online na stránkách rejstříku a jde o jeden kompaktní systém, můžeme hodnotit tento standard jako *splněný*.

Přístup veřejnosti k informacím o legislativě by měl být umožněn na základě práva veřejnosti na přístup k informacím včetně přístupu k informacím o lobbingu (Tamtéž). Nejenom díky existenci portálu *EUR-Lex*, ale především díky zakotvení práva občanů EU na informace v primárním právu (článek 15, odstavec 3 Smlouvy o fungování EU) můžeme tento standard taktéž hodnotit jako *splněný*.

S předchozím prvkem týkajícím se přístupu veřejnosti k informacím souvisí také další standard týkající se výjimek z tohoto přístupu. Regulační nastavení by mělo jasně vymezit výjimky z přístupu k informacím soukromoprávního charakteru, z bezpečnostních důvodů a u finančně citlivých dat, které by mohly způsobit škodu, pokud by byly zveřejněny (International Standards 2015: Transparency). V tomto ohledu primární právo EU požadavek splňuje, protože se počítá s definováním zásad a nezbytných omezení v rámci řádného legislativního postupu (článek 15, odstavec 3 Smlouvy o fungování EU). I zde můžeme standard hodnotit jako *splněný*.

Mezinárodní standardy dále požadují takzvané proaktivní zveřejňování. Veřejní činitelé a veřejné orgány by měli zveřejňovat organizační, programové, administrativní, finanční a obchodní informace, shrnutí z jednání a dalších interakcí s třetími stranami, stejně jako všechny podkladové materiály a přípravné analýzy, které obdrželi v rámci své práce. Tyto povinnosti by se měly vztahovat i na veškeré operace expertů a konzultačních orgánů, které pracují na žádost veřejného sektoru (International Standards 2015: Transparency). Evropská komise se smí od 1. 12. 2014 scházet pouze s registrovanými lobbisty a zveřejňovat s nimi plánované schůzky. Přístup však nezahrnuje takzvanou proaktivní politiku zveřejňování, protože se nedotýká podkladových materiálů (*EUR-Lex* 2014b). Přestože je zřetelná určitá změna na straně EK, musíme tento standard označit pouze jako *částečně splněný*. Parlament pak na daný standard nereaguje vůbec, odtud hodnocení *nesplněno*.

Další standard se týká povinnosti vést legislativní stopu (*legislative footprint*). U legislativy a politických iniciativ by legislativní stopa měla být součástí návrhu, včetně uvedení historie, zapojení veřejnosti, procesu předcházejícího vůbec iniciaci a také odkaz na data z registru lobbistů (International Standards 2015: Transparency). Tento instrument není v současnosti naplněn ani u Komise, ani u Parlamentu. Neboť tento instrument je aktuálně využíván pouze na dobrovolné bázi zejména u garančního výboru pro daný legislativní návrh, a to v závislosti na rozhodnutí jeho předsedy.¹⁷ Splnění povinnosti vést legislativní stopu v rozhodovacím procesu proto klasifikujeme jako *nesplněnou*.

Naopak je tomu u standardu týkajícího se jasných, volných a souhrnných informací. Veškeré informace musejí být veřejně dostupné, bez poplatků (kromě nákladů na dopravu) a bez limitů opětovného použití. Veškeré informace a analýzy by měly být prezentovány v čitelné formě (Tamtéž). Tento standard je díky článku 10, odstavci 1 nařízení č. 1049/2001 splněn včetně podmínky bezúplatného získání požadovaných informací (*EUR-Lex* 2001). Standard u obou institucí tak hodnotíme jako *splněný*.

V kategorii transparentnost, kterou tvoří celkem deset standardů, se negativně projevuje princip dobrovolnosti, který se uplatňuje napříč dokumenty. V případě zavedení

Tabulka č. 3
Výsledky hodnocení mezinárodních standardů v rámci kategorie č. 2:
transparentnost

Kategorie: transparentnost	EK	EP
7. Povinný rejstřík	nesplněno	nesplněno
8. Včasná registrace a hlášení	částečně splněno	nesplněno
9. Poskytované informace	částečně splněno	nesplněno
10. Přístup, otevřenost, srovnatelnost dat	splněno	splněno
11. Minimální administrativní zatížení	splněno	splněno
12. Přístup veřejnosti k informacím ohledně legislativy	splněno	splněno
13. Omezené výjimky	splněno	splněno
14. Proaktivní zveřejňování	částečně splněno	nesplněno
15. Stopa v rozhodovacím procesu	nesplněno	nesplněno
16. Jasné, volné a souhrnné informace	splněno	splněno

Zdroj: Autoři.

povinného Rejstříku a rozšíření množství poskytovaných informací ze strany lobbistů by došlo k většímu naplnění kategorie, a tedy více standardů by bylo zhodnoceno jako *splněno* (viz tabulka č. 3).

Integrita

Kategorie sledující kodexy, zaměstnanecká pravidla a další standardy seberegulace odráží mezinárodní standardy Rady Evropy z roku 2001 (International Standards 2015: Integrity). V této kategorii se tak soustředíme především na chování jednotlivých aktérů, tedy jak lobbujících, tak i lobbovaných. Hlavním opatřením v obou případech je kodex chování, který taxativně vyjmenovává, jak by se veřejně činné osoby či lobbisté měli chovat. U této kategorie musíme sledovat Komisi i Parlament zvláště z důvodu rozdílných kodexů chování, které obě instituce mají. Část týkající se lobbistů je pak společná pro obě instituce.

Kodexy chování patří obecně mezi hlavní dokumenty určující pravidla pro stranu lobbovaných. Veškeré veřejně činné osoby by se měly řídit určitými pravidly chování, včetně pravidel pro jednání s třetími subjekty. Tato pravidla by měla obsahovat:

- a) základní principy chování, včetně transparentnosti, integrity, reaktivity, nestrannosti, spravedlivosti, odpovědnosti a služby veřejnému zájmu;
- b) povinnost vést pravdivý a detailní zápis z akcí, včetně schůzek s lobbisty;
- c) povinnost vyhnout se kontaktům s nezaregistrovanými lobbisty a možnost nahlásit narušení pravidel lobbingu svým nadřízeným či relevantnímu kontrolnímu orgánu;
- d) povinnost zachování mlčenlivosti, kromě práva veřejnosti na informace;
- e) souhrnný mechanismus pro vypořádání se s reálným, potenciálním nebo zdánlivým střetem zájmů, včetně nemožnosti být zároveň lobbistou;
- f) souhrnný postup pro nakládání s dary včetně jejich registrace nebo odmítnutí;

g) systém pro zveřejnění majetku a zájmů veřejné osoby, stejně i vlastní rodiny a obchodních partnerů s ohledem na pozici veřejné osoby v rámci rozhodovacího procesu (Tamtéž).

U tohoto standardu Evropská komise po aktualizaci svého kodexu v roce 2018 splňuje většinu pravidel (European Commission 2018). S výjimkou zápisů z akcí a závazku nejednat s nezaregistrovanými zájmy. Ty jsou však ukotveny v článku 1 rozhodnutí Komise (EUR-Lex 2014b). V souvislosti s Komisí tak můžeme standard hodnotit jako *splněný*. Jinak tomu je u Evropského parlamentu, v jehož kodexu není ukotvena ani mlčenlivost, ani povinnost vést zápis ze schůzek s lobbisty.¹⁸ Zbylé body lze nalézt v článku 1, odstavcích a, b Kodexu chování poslanců v souvislosti s finančními zájmy a střety zájmů; článku 6 Prováděcích opatření ke Kodexu chování poslanců; článku 2, odstavci C, článkách 4 a 5 přílohy I Jednacího řádu (Evropský parlament 2017). Z tohoto důvodu musíme standard u EP označit pouze jako *částečně splněný*.

Další dva standardy, které se v rámci kategorie integrity vztahují k veřejným osobám, se týkají předzaměstnaneckých a postzaměstnaneckých restrikcí. U postzaměstnaneckých omezení, která označujeme také jako problematiku otáčivých dveří (*revolving doors*), by doba vychladnutí (*cooling-off period*) měla trvat alespoň dva roky, než bývalý veřejný činitel bude moci lobbovat u své předchozí instituce. Souhlas od etické komise může být vyžadován před přijetím takové pozice (International Standards 2015: Integrity). Komise nově splňuje předepsanou dobu dvou let u komisařů a u osoby předsedy Komise se doba prodlužuje až na tři roky. Toto navýšení je nově platné od 1. února 2018 jako důsledek aktivity předsedy EK Junckera, který se tomuto tématu věnoval ve svém projevu o stavu Evropské unie (European Commission 2018; Juncker 2016). Bohužel EP tuto věc zatím neošetřuje vůbec. Proto hodnotíme standard jako *splněný* u Evropské komise a jako *nesplněný* u Evropského parlamentu.

V případě předzaměstnaneckých restrikcí je možné situaci řešit pouze parametrem *nelze*. Standard požaduje, aby budoucí veřejní činitelé (s výjimkou volených), především ti najímaní nebo ti, kteří mají poradní či regulační roli, byli prověřeni, zda nejsou ve střetu zájmů. Na základě prověření mohou být odvoláni nebo dozorováni, případně diskvalifikováni z procesu ucházení se o potenciální pozici (International Standards 2015: Integrity). Jak u europoslanců, tak u komisařů nelze standard hodnotit, protože v obou institucích jde o specifickou volební proceduru těchto představitelů.¹⁹

Kodex chování pro lobbisty by měl být povinný ze zákona, vytvořený po konzultaci všech zúčastněných stran a měl by obsahovat základní standardy chování. Zejména ve spojitosti s upřímností a definicí toho, co je považováno za nepřipustné jednání (Tamtéž). Dnes je takový kodex součástí dobrovolné registrace do rejstříku transparentnosti. Je podmínkou zápisu do rejstříku, ale není vynucen zákonem, a tudíž neodpovídá podmínkám. Naopak při zkoumání obsahu kodexu dochází ke splnění. Prakticky veškeré body tohoto kodexu (body a–n přílohy III Dohody) by mohly potvrdit naplnění tohoto standardu (EUR-Lex 2014a). Celkově proto musíme ohodnotit standard u obou institucí jako *částečně splněný*.

Poslední standard kategorie se týká seberegulace. Podle standardu by mělo být přijato opatření, které by podpořilo lobbisty, aby na dobrovolné bázi přijímali, zveřejňovali a ohlašovali další etické povinnosti (včetně možnosti učinit tyto kroky najednou). Případné závazky by pak měly být doprovázeny vnitřní kontrolou a sankčním mechanismem a měly by být zapracovány do širší strategie řízení společnosti (International Standards 2015: Integrity). Dnes unijní regulační opatření těmto požadavkům neodpovídá. Evropská unie v současnosti nevytváří pobídky pro lobbisty tak, aby oni sami přijímali další etické povinnosti, a to nad rámec unijní regulace. Je stanoven kodex chování, který lobbující subjekty podepisují v okamžiku, kdy se registrují do rejstříku. Článek 21 odstavec 2 Dohody dále konstatuje, že registrovaný subjekt, pokud má vlastní kodex chování, by ho měl předložit (EUR-Lex 2014a). Standard klasifikujeme jako *nesplněno*.

V souvislosti s integritou EK a EP realizují vlastní strategii, a proto bylo možné, aby vykazovaly zásadní rozdíl. Evropská komise má mnohem lépe nastaveny seberegulační opatření než Evropský parlament, který je také mnohem benevolentnější například v řešení takzvaného problému otáčivých dveří.²⁰

V kategorii integrita jsme ohodnotili jako *splněno* 3 z 5 standardů u EK a pouze 1 z 5 u EP (viz tabulku č. 4).

Tabulka č. 4:
Výsledky hodnocení mezinárodních standardů v rámci kategorie č. 3: integrita

Kategorie: integrita	EK	EP
17. Kodexy chování	splněno	částečně splněno
18. Postzaměstnanecké restrikce	splněno	nesplněno
19. Předzaměstnanecké restrikce	nelze	nelze
20. Kodex chování pro lobbyisty	částečně splněno	částečně splněno
21. Standardy chování	splněno	splněno
22. Seberegulace	nesplněno	nesplněno

Zdroj: Autoři.

Participace a přístup

Kategorie participace a přístupu se týká nejen spravedlivého zastoupení organizovaných zájmů, ale především zajištění přístupu k rozhodovacímu procesu pro veřejnost. Součástí dobré regulace lobbingu by měl být i mechanismus rovného přístupu všech, kteří projeví zájem o unijní agendu (International Standards 2015: Participation and Access). V této kategorii sledujeme standardy, které se týkají rovnosti zastoupení zájmů a veřejnosti či transparentnosti a otevřenosti ve chvíli, kdy došlo z nějaké strany k ovlivnění. U pěti standardů této kategorie se jasně ukazuje odlišná role EK a EP v rámci politického systému Evropské unie. Za přípravu legislativy a konzultace je odpovědná Evropská komise, nikoliv parlament.²¹ Z tohoto důvodu musí být standardy u EP klasifikovány jako *nelze*. U ostatních standardů této kategorie jsou obě instituce hodnoceny stejně, neboť vycházíme z primárního práva, platného pro obě instituce.

První je právo na participaci. Všeobecné právo na participaci na rozhodovacím procesu by mělo existovat pro všechny zájmové skupiny a veřejnost (Tamtéž). Samo právo na participaci má podle článku 10, odstavce 3 Smlouvy o EU v lisabonském znění každý občan Evropské unie (EUR-Lex 2007). Standard tedy můžeme hodnotit jako *splněný*.

Dále je potřeba, aby v zákoně nebo ve skupině zákonů byly vytyčeny různé prostředky, jimiž by se veřejnost mohla zapojit do formulace, implementace a evaluace politik a zákonů. Zahrnovaly by stanovení časového rámce a specifického mechanismu k šíření informací o veřejných setkáních, účasti či pravidlech participace, nástrojů, jak předkládat své komentáře či názory na specifické politiky (International Standards 2015: Participation and Access). I v tomto případě je nám oporou primární právo (článek 11, odstavce 1, 2 a 4 Smlouvy o EU v lisabonském znění), v němž je tento standard formálně zakotven. Veřejnost i zájmové skupiny občanské společnosti mají právo zapojovat se do rozhodovacího procesu na evropské úrovni (EUR-Lex 2007). Opět můžeme standard hodnotit jako *splněný*.

Takzvané rovnocenné příležitosti v rámci participace na veřejném rozhodování pro různé skupiny a veřejnost (International Standards 2015: Participation and Access) nejsou dnes v primárním právu žádným způsobem specifikovány. Musíme proto tento standard vyhodnotit jako *nesplněný*.

U následujících pěti standardů pak budeme sledovat, z již výše zmíněných důvodů, pouze Evropskou komisi. Ve věci včasnosti a efektivnosti by veřejné orgány měly poskytovat adekvátní časové rozmezí pro konzultace, které umožní dostatek času pro nastudování přípravných materiálů z diskuse. Zároveň by měla být prosazována efektivní participace ve vhodné fázi předkládaného návrhu, tedy ještě před přijetím konečného rozhodnutí (Tamtéž). K hodnocení zkoumání včasnosti a efektivního příspěvku nám poslouží procesní pravidla uvedená na internetových stránkách EK, kde jsou stanoveny přesné lhůty jednotlivých konzultací (Evropská komise 2017b).²² Zároveň je potřeba připomenout, že k této činnosti dochází ještě předtím, než EK odešle svůj návrh Evropskému parlamentu a Radě Evropské unie. Z tohoto důvodu hodnotíme standard jako *splněný*.

Jinak tomu je se zveřejněním výsledků. Standard říká, že názory účastníků veřejných konzultací (ať už podané ústně, či písemnou formou) by měly být zveřejněny, včetně označení takových názorů, které byly brány v úvahu a proč (International Standards 2015: Participation and Access). V rámci unijních konzultací jsou příspěvky zveřejňovány. Liší se však praxe u jednotlivých konzultací v tom, jak je zveřejněna zpětná vazba, a tedy i reflexe k jednotlivým příspěvkům. Zatímco jednou EK uvádí pouze shrnutí připomínek, jindy dodává podrobný seznam zúčastněných stran včetně jejich stanovisek. Standard tak označujeme jako *částečně splněný*.

Součástí kategorie participace je také reflexe možnosti vyloučit účastníka a právo na odeprání participace. Veřejné orgány by měly poskytnout v písemné formě odůvodněné stanovisko, proč bylo právo na participaci odepráno. Zároveň ti, kteří byli z procesu vyloučeni, by měli mít možnost zpochybnit toto vyloučení v rychlé proceduře, tak aby se mohli případně do tohoto procesu vrátit (Tamtéž). Primární právo a ostatně i provozní ustanovení ohledně konzultačních režimů se věnují pouze přístupu veřejnosti k informacím a následně k mechanismu samému. Vylučování nikde specifikováno bohužel není,²³ tudíž standard hodnotíme jako *nesplněný*.

Další standard se týká paritního zastoupení, které by mělo zahrnovat jak expertní, tak poradní orgány, reprezentující rozmanitost zájmů a názorů (Tamtéž). U paritního zastoupení tak můžeme říci, že je tato zásada zakotvena v příloze III Rámce, a to u výběru expertů do poradních skupin jako jednoho z nezbytných kritérií (European Commission 2010), proto zde přidělujeme hodnotu *splněno*.

S předchozím standardem souvisí i zveřejňování případného střetu zájmů členů těchto poradních a expertních skupin (International Standards 2015: Participation and Access). Tuto úpravu lze nalézt v článku 11, odstavci 2 přílohy IV Rámce (European Commission 2010). Opět tedy klasifikace *splněno*.

Poslední standard této kategorie je zaměřen na pobídky strany, u níž se lobbuje, vůči lobbistům. Jakékoliv pobídky pro lobbisty by měly být zvažovány tak, aby nedošlo k nerovnému přístupu mezi organizovanými zájmy a běžnými občany (International Standards 2015: Participation and Access). V EU jsou pobídky svázány přímo s registrací do rejstříku, kde je užívání pobídek otevřeno pouze organizacím, nikoliv veřejnosti. Evropská komise nabízí čtyři pobídky pro zapsání do rejstříku, a to předávání informací zapsaným subjektům při zahajování veřejných konzultací; opatření týkající se odborných skupin a jiných poradních orgánů; zvláštní seznamy pro rozesílání zpráv; patronát Evropské komise. Evropský parlament požaduje, aby registrace představovala podmínku získání propustky ke vstupu do budovy parlamentu. Kvůli základnímu nastavení a nemožnosti užívat pobídky tento parametr hodnotíme jako *nesplněno*, tedy že veřejnost je ve srovnání s podmínkami institucí vůči zájmům znevýhodněna.

Tabulka č. 5
Výsledky hodnocení mezinárodních standardů v rámci kategorie č. 4:
participace a přístup

Kategorie: participace a přístup	EK	EP
23. Právo na participaci	splněno	splněno
24. Veřejný konzultační proces	splněno	splněno
25. Rovnocenné příležitosti	nesplněno	nesplněno
26. Včasný a efektivní příspěvek	splněno	nelze
27. Zveřejnění výsledků	částečně splněno	nelze
28. Odepření práva	nesplněno	nelze
29. Paritní zastoupení	splněno	nelze
30. Zveřejňování zájmů	splněno	nelze
31. Pobídky pro lobbisty	nesplněno	nesplněno

Zdroj: Autoři.

Kontrola a sankce

Nastavení kontroly, sankcí a stížností patří dle nevládních organizací ke standardnímu vybavení každého regulačního mechanismu v rámci zachování integrity. Tato kategorie mezinárodních standardů se proto zaměřuje na existenci nezávislého dozorového orgánu, na mechanismus stížností a sankcí za porušení regulačních opatření (International Standards 2015: Oversight, Management and Sanctions). Opět v této kategorii sledujeme vícebodové standardy.

První standard této kategorie se týká řízení a kontroly. Nezávislý a odpovědný dohledový orgán by měl:

- a) řídit registraci lobbistů;
- b) řešit případný střet zájmů;
- c) shromažďovat a šířit umístění zveřejněných informací;
- d) monitorovat dodržování pravidel;
- e) řešit stížnosti;
- f) vyšetřovat zjevná porušení a anomálie;
- g) konzultovat a definovat další regulační opatření (Tamtéž).

Ve věci řízení a kontroly v současnosti není v EU žádný nezávislý dozorový orgán, který by dohlížel na dodržování regulačního nastavení. V rámci společného rejstříku transparentnosti sice existuje společný sekretariát rejstříku transparentnosti, ale nedá se hovořit ani v tomto případě o nezávislém orgánu. Tato instituce je tvořena úředníky EP a EK, jejichž činnost koordinuje vedoucí oddělení z generálního ředitelství EK (EUR-Lex 2014a). Vzhledem k tomu, že společný sekretariát není nezávislý, ale naplňuje jednotlivé body tohoto standardu, můžeme standard vyhodnotit jako *částečně splněný*.

Další standard požaduje, aby dohledový orgán či mechanismus poskytoval návod či školení lobbistů i veřejných činitelů v postupu aplikace pravidel, pomohl analyzovat trendy, zveřejňovat výsledky, zvyšovat povědomí mezi veřejností a odborníky o posledním vývoji a přispíval k dodržování nastaveného systému (International Standards 2015: Oversight, Management and Sanctions). Tento standard, týkající se udělování rad a analýz, jež

by měly lobbujícím subjektům pomáhat s dodržováním nastaveného systému, zajišťuje společný sekretariát rejstříku transparentnosti dostatečně, a to v člancích 24, 25, 26 a 27 Dohody (EUR-Lex 2014a). Standard tak můžeme označit jako *splněný*.

Podstatnou součástí regulace v této kategorii je i mechanismus stížností, který umožní komukoliv nahlásit porušení pravidel otevřeně, důvěrně nebo anonymně. Zároveň by daný subjekt měl mít možnost být informován o výsledcích své stížnosti s ohledem na ochranu soukromí (International Standards 2015: Oversight, Management and Sanctions). Dnes takový mechanismus v unijní úpravě existuje (článek 1 přílohy IV Dohody), ale není v současnosti možné podávat například anonymní stížnosti (EUR-Lex 2014a). Z tohoto důvodu musíme standard hodnotit pouze jako *částečně splněný*.

Neméně důležitou součástí páté kategorie jsou také sankce. Lobbisté a veřejní činitelé by měli být podrobena efektivním, přiměřeným a odrazujícím sankcím při porušení regulačních pravidel. Tyto sankce by měly mít širokou škálu postihů, zahrnující i trestněprávní postih, dočasné vyškrcnutí z rejstříku nebo disciplinární slyšení u veřejných činitelů. Jména sankcionovaných by pak měla být zveřejněna. Kontrakty z veřejných peněz by při porušení pravidel měly být neplatné. Odpovědnost by měly nést také další skupiny, které se podílely na případném podvodu (International Standards 2015: Oversight, Management and Sanctions). V tomto bodě je potřeba analýzu splnění standardu zpracovat odděleně pro lobbující, Evropskou komisi a Evropský parlament. Pro lobbisty existují v dnešním nastavení rejstříku (příloha IV Dohody) pouze dva druhy sankcí: vyškrcnutí z rejstříku a odnětí povolení vstupu do prostor Evropského parlamentu. Tyto sankce se však uplatní až při opakované a úmyslné nespolupráci nebo při závažném porušení kodexu chování. O sankcích rozhodují generální tajemníci EP a EK, přístup do prostor EP pak může odebrat kolegium kvestorů (EUR-Lex 2014a). Jelikož žádný trestněprávní postih ani odebrání kontraktů neexistuje, vnímáme tuto část standardu jako nenaplněnou. V případě EK může komisař při neplnění svých povinností nebo při výrazném porušení svých povinností být odvolán předsedou Evropské komise a zároveň přijít o penzi a další benefity. V tomto nastavení bychom mohli standard označit za naplněný, protože odpovídá sankcím požadovaným vůči veřejným činitelům. Poslední prvek představují sankce vůči europoslancům, kteří mohou porušit kodex chování v souvislosti s deklarací finančních zájmů a se střetem zájmů. Podle článku 8 přílohy I Jednacího řádu EP a článku 166, odstavců 3–5 Jednacího řádu EP rozhoduje o sankcích předseda EP na návrh poradního výboru, který věc prošetří a vyslechne daného poslance. Mezi sankce patří udělení důtky, ztráta denního příspěvku až na deset dnů, vyloučení z parlamentní činnosti až na deset dnů, zákaz zastupovat parlament či možnost zbavení funkce v rámci EP, o které však rozhoduje Konference předsedů (Evropský parlament 2017a). I v tomto dílčím segmentu bychom mohli vnímat standard jako vyhovující. Celkově pak standard můžeme hodnotit jako *částečně splněný*.

Tabulka č. 6
Výsledky hodnocení mezinárodních standardů v rámci kategorie č. 5:
kontrola a sankce

Kategorie: kontrola a sankce	EK	EP
32. Řízení a kontrola	částečně splněno	částečně splněno
33. Rady, analýzy a povědomí	splněno	splněno
34. Mechanismus pro podávání stížností	částečně splněno	částečně splněno
35. Sankce	částečně splněno	částečně splněno

Zdroj: Autoři.

Každá regulace, pokud má dobře vymezeny základní pojmy i pravidla, je zbytečná, pokud v ní neexistuje nezávislý dozorový orgán. Ten musí dohlížet na dodržování stanovených pravidel a mít kompetence k jejich vymáhání v podobě nastolení účinných sankcí. Současná mírná regulace lobbingu u unijních institucí nemůže dostatečně naplnit podmínky této kategorie. Hlavním problémem je především absence nezávislého dozorového orgánu a nedostatečný sankční mechanismus vůči lobbujícím subjektům.

* * *

V našem výzkumu jsme podrobili zkoumání současný systém nastavení regulace lobbingu u Evropské komise a Evropského parlamentu z hlediska mezinárodních standardů, které po dvouleté práci publikovaly v roce 2015 přední nevládní organizace v čele s *Transparency International*. Dané mezinárodní standardy představují komplexní systém opatření v rámci regulace lobbingu, který vychází z praxe různých regulačních systémů po celém světě. Ve 35 standardech rozdělených do pěti tematických kategorií nevládní organizace poskytly podrobný návod pro státy, které chtějí lobbing efektivně regulovat, případně svoje současné regulační nastavení ještě posílit přijímáním potřebných opatření.

V našem výzkumu jsme se snažili hledat významovou shodu unijní regulace pro Evropskou komisi a Evropský parlament právě s výše zmíněnými standardy, odrážejícími nejružnější regulační opatření různých systémů. Na základě výsledků můžeme deklarovat, že současné unijní regulační nastavení, respektive jeho formální dokumentace, která tvoří páteř unijní regulace, vykazuje podle standardů nevládních organizací značné rezervy. Systém je po významové stránce nejsilnější z hlediska svého vymezení či transparentnosti, a naopak nejslabší v oblasti kontroly, sankcí a integrity. Zjištěná reflexe zcela odpovídá základním parametrům dobrovolného a seberegulačního charakteru systému, který byl v EU instalován.

Tabulka č. 7
Výsledky hodnocení 38 standardů dle škálového systému u obou institucí

Instituce EU	splněno	částečně splněno	nesplněno	nelze
Evropská komise	18	8	8	1
Evropský parlament	13	5	11	6

Zdroj: Autoři.

Cílem naší práce bylo zmapování shody unijní regulace s mezinárodními standardy podle škálového systému, který může v budoucnosti sloužit jako základ pro porovnání vývoje regulace lobbingu u unijních institucí v čase. Na základě výsledků výzkumu, které jsou shrnuty v tabulce č. 7, nejvíce standardů (26 z 35) *splňuje* nebo *částečně splňuje* právě Evropská komise. Pokud bychom se na její výsledky měli dívat optikou jednotlivých kategorií, můžeme deklarovat největší shodu s mezinárodními standardy u kategorie regulačního vymezení a transparentnosti. Nejvíce nesplněných standardů pak EK vykazuje v kategorii participace a přístup. U Evropského parlamentu pak byl ohodnocen napříč kategoriemi *nesplňuje* téměř stejný počet standardů jako u hodnocení *splňuje* (11 ku 13). Pohledem jednotlivých kategorií pak Evropský parlament, podobně jako u EK, vykazuje největší podíl s hodnocením *splněno* v kategorii regulačního vymezení a transparentnosti, a sice díky společným dokumentům, které platí pro obě instituce. Na druhou stranu nejvíce standardů klasifikovaných jako *nesplněno* můžeme nalézt u EP v kategorii integrity. V těchto výsledcích se projevuje především existence rozdílných kodexů chování

u Evropské komise a parlamentu. Podíváme-li se na celkové výsledky, pak EK alespoň částečně splňuje více než polovinu standardů. Parlament naopak méně než polovinu. Obě instituce vykazují velký prostor pro posílení regulace zejména v oblastech integrity, participace a přístupu. Když přihlídneme k míře naplnění regulace lobbingu podle mezinárodních standardů, má EK rezervy částečné či absolutní v 16 případech z 34 a EP v 16 z 29 případů. Jak ukázal výzkum, mezi zásadní problémy patří neucelenost unijní regulace, dobrovolný rejstřík transparentnosti, nedostatek poskytovaných údajů v rejstříku, absence nezávislého dozorového orgánu a přísnějších sankcí či benevolentní používání legislativní stopy. V případě EP by bylo potřeba přijmout více opatření vůči lobbovaným, tedy europoslancům, tak aby došlo k většímu naplnění mezinárodních standardů – ať už v podobě přijetí postzaměstnanecích restrikcí, či větší otevřenosti v rámci kontaktu poslanců se zájmy.

Evropská unie se nyní nachází z hlediska regulace lobbingu v poměrně bouřlivém období. Diskutuje se o legislativní stopě, o zřízení nezávislého dozorového orgánu s možností udělovat sankce za porušení, o povinném vedení deníku schůzek veřejných činitelů s lobbisty, o darech a dalších tématech. V mnohých položkách byl vstupní moment učiněn a opatření byla iniciována. Zůstávají však často na dobrovolné bázi nebo nejsou ošetřeny zcela. Příkladem je návrh (Evropská komise 2016a) na vznik meziinstitucionální dohody o povinném rejstříku transparentnosti pro všechny tři instituce (EK, EP a Radu EU). S prosazením této dohody, která by měla učinit společný rejstřík transparentnosti povinný a zahrnout dodnes nijak neregulovanou Radu EU, to však nebude mít Komise vůbec jednoduché. Hlavní překážkou pro přijetí tohoto návrhu jsou především regulační opatření, která by se dotkla stálého zastoupení členských států, neboť národní vlády daly jasně najevo, že nechtějí, aby se případná regulace týkala tohoto orgánu (Eriksson 2016).

Optikou sledovaného systému a s ohledem na poslední iniciativy můžeme právě Evropskou komisi označit za tahouna regulace lobbingu v Evropské unii. Do budoucna by se regulace lobbingu v EU mohla zaměřit především na tři hlavní věci, a to na prohloubení, rozšíření a harmonizaci jednotlivých regulačních opatření. Prohloubení by mohlo probíhat po vzoru zkoumaných mezinárodních standardů. V tomto ohledu standardy poskytují určitý návod na to, co všechno by mělo být předmětem regulace. Rozšíření regulace se nabízí pak spíše ve smyslu napojení dalších aktérů napříč unijními institucemi, zejména Rady EU. V neposlední řadě by pak mělo dojít k harmonizaci regulačních opatření včetně oblasti pojmosloví.

¹ Litva (2001), Polsko (2005), Maďarsko (2006), Austrálie (2008), Izrael (2008), Francie (2009), Slovinsko (2010), Mexiko (2010), Nizozemsko (2012), Rakousko (2012), Chile (2013), Velká Británie (2014) – viz Crepaz – Chari (2014: 76).

² V roce 2009 OECD definovala deset základních principů, které mají vést ke zlepšení transparentnosti lobbingu v rámci konceptu dobrého vládnutí. (<http://www.oecd.org/gov/ethics/oecdprinciplesfortransparencyandintegrityinlobbying.htm>).

³ Myšleno komisaře.

⁴ Myšleno europoslance.

⁵ Pro daný projekt byly zřízeny i speciální webové stránky (<http://lobbyingtransparency.net>), na kterých lze velmi přehledně procházet jednotlivé kategorie s danými standardy, včetně vysvětlujících poznámek.

⁶ V minulosti však existovaly snahy i tuto instituci zapojit například do projektu společného rejstříku transparentnosti, který od roku 2011 sdílí Evropská komise s Evropským parlamentem a který byl v roce 2014 revidován, přičemž o jeho další revizi se v současnosti opět diskutuje.

⁷ Regulace se postupně vyvíjela v takzvané Galleho, Fordově a Nordmanově zprávě. Diskutovalo se o definici lobbisty, výšce nepřijatelného daru, sankcí, finančním přiznání atd. (Lehmann 2009: 56–57). Evropský parlament posléze postavil svou regulaci především na regulaci pohybu, tedy vydávání propustek do sídla EP pro lobbisty, kteří podepsali kodex chování (Crepaz – Chari 2014: 76–77).

⁸ Za předchůdce rejstříku je považována databáze CONNECS (Konzultace, Evropská komise a občanská společnost), která byla spuštěna v roce 2002. Neexistovala však ani pobídka, ani povinnost se v databázi registrovat (Obradovic 2009: 303–304).

⁹ Ke dni 15. dubna 2018 bylo v rejstříku zapsáno 11691 subjektů (Rejstřík transparentnosti 2018).

- ¹⁰ Charakteristiku málo regulovaných systémů poskytují Kubová a Pitrová (2013: 327), které tvrdí, že v těchto systémech je snaha regulovat lobbying, ale bez zásadních praktických dopadů. Registrace lobbistů není dostatečná z pohledu poskytovaných informací. Registr je veřejný, ale online forma není bez problémů. Dalším charakteristickým rysem je dopad na omezený počet aktérů či úplná absence přechodových opatření či dozorového orgánu.
- ¹¹ Aktuálně se diskutuje o nové podobě Dohody. Evropská komise ji představila Radě EU a Evropskému parlamentu 28. září 2016. Po několika odkladech v EP schválila konference předsedů mandát pro vyjednávání s EK a Radou EU. Návrh EK byl pak několikrát předmětem pracovní skupiny Rady EU (European Parliament 2017) a nyní je ve fázi vyjednávání. V případě, že se stav zkoumané dohody z roku 2014 a navrhované budoucí dohody bude lišit, rozdíl zdůrazníme, protože pro budoucí vývoj standardů může mít zásadní vliv. Například ve věci povinného rejstříku transparentnosti v článku 2 návrh dohody přehledně uvádí definice veškerých aktérů včetně zástupců zájmových skupin či veřejných osob (Evropská komise 2016a).
- ¹² Jde o: 1. poradenské/advokátní kanceláře a samostatně výdělečně činné poradce; 2. interní lobbisty a obchodní/podnikové a profesní sdružení; 3. nevládní organizace; 4. expertní skupiny typu think-tank, výzkumná a akademická zařízení; 5. organizace zastupující církve a náboženské společnosti; 6. organizace zastupující místní, regionální a obecní orgány, jiné veřejné či smíšené subjekty atd. (příloha I Dohody).
- ¹³ Případné posílení regulace lobbyingu v budoucnosti by se mělo jistě zaměřit na povinný rejstřík, stejně tak nová Dohoda by kromě EP a EK měla zahrnovat i Radu EU, která v současnosti není součástí Dohody. Subjekty lobbující v Radě EU, případně v jejích částech, se dnes nemusejí do rejstříku registrovat vůbec.
- ¹⁴ Evropská komise a Evropský parlament deklarují, že se nebudou scházet se zájmy, které nejsou registrované v rejstříku. Tato nová praxe je ukotvena v návrhu nové Dohody (článek 5; viz Evropská komise 2016a).
- ¹⁵ Jedná se o tyto informace: identita lobbisty, příjemce případných výhod z lobbistických aktivit, cílové subjekty lobbyingu, podpůrné dokumenty sdílené s veřejnými činiteli, politické příspěvky (včetně materiálních), přechodzí působení ve veřejné sféře (včetně členů rodiny).
- ¹⁶ Pro úplnost je třeba upozornit na to, že subjekty vepisují do rejstříku údaje v oficiálním jazyce a portál nemá jazykové mutace. Pokud se záznam vyskytne například v maďarštině, je obecná dostupnost informací omezená.
- ¹⁷ Legislativní stopa je zákonně ukotvenou povinnou součástí legislativního procesu na Litvě a v Polsku. Předpokládá, že součástí legislativního návrhu je veřejný záznam s aktéry, kteří se podíleli na konzultacích. V EP se o zavedení podobného opatření diskutuje od roku 2008.
- ¹⁸ Pro přesnost uvádíme, že existuje povinnost zápisu v případě účasti na akcích pořádaných třetími osobami. To je však pro splnění standardu nedostatečné.
- ¹⁹ V případě EP je volba poslanců přímá. V případě komisářů je volba nepřímá a kandidáti na komisáře musejí projít složitou procedurou včetně takzvaného grilování v EP, na základě něhož jsou nebo nejsou zvoleni.
- ²⁰ Rozdíl v pojetí způsobily kauzy bývalých komisářů (Neelie Kroesová, Benita Ferrero-Waldnerová) a především kauza bývalého předsedy EK Josepha Manuela Barrosa, který se stal poradcem společnosti Goldman Sachs. To vše vyvolalo diskuse o trvání takzvané doby vychladnutí a následném prodloužení této lhůty.
- ²¹ Evropská komise i Evropský parlament jsou součástí jednoho legislativního procesu. Jednotlivé fáze procesu na sebe navazují, fáze konzultační je však soustředěna především do rukou EK, která vytváří legislativní předlohu. Parlament následně přejímá již představený koncept, který je výsledkem diskuse mezi EK a zájmy, a reaguje na něj.
- ²² V případě záměru to jsou 4 týdny, u možných dopadů to je 12 týdnů (tedy ještě před schválením návrhu), u již schváleného návrhu to je 8 týdnů po zveřejnění návrhu EK, v rámci evaluace a kontroly účelnosti je doba konzultace stanovená na 12 týdnů, u prováděcích aktů a aktů v přenesené pravomoci pak doba k poskytnutí zpětné vazby činí 4 týdny, k celoevropské diskusi, kterou představují zelené knihy, je trvání konzultace stanoveno na 12 týdnů (Evropská komise 2017b).
- ²³ V případě, že subjekt v konzultaci není registrován, je příspěvek skupiny vnímán „pouze“ jako individuální příspěvek. To bezesporu dopad postoje v rámci konzultace ovlivní, ale nemůžeme hovořit o vyloučení aktéra.

Literatura

- Balme, Richard – Chabanet, Didier (2008): *European Governance and Democracy: Power and Protest in the EU*. Lanham, MD.: Rowman & Littlefield.
- Craig, Paul (2015): Accountability. In: Arnall, Anthony – Chalmers, Damian (eds.): *The Oxford Handbook of European Union Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Crepaz, Michele – Chari, Raj (2014): *The EU's initiatives to regulate lobbyists: Good or bad administration?* Dublin: Trinity College, <<http://ced.revistas.deusto.es/article/view/807/939>>.
- De Cock, Caroline (2011): *ILobby.eu: Survival Guide to EU Lobbying, Including the Use of Social Media*. Delft: Eburon Uitgeverij B.V.
- Eriksson, Aleksandra (2016): EU commission presents 'realistic' lobbying rules. *Euobserver*, <<https://euobserver.com/institutional/135280>>.
- Greenwood, Justin. (2011): *Interest Representation in the European Union*. 3rd edition, New York: Palgrave Macmillan.
- Chari, Raj – Murphy, Gary – Hogan, John (2007): Regulating lobbyists: A comparative analysis of the United States, Canada, Germany and the European Union. *Political Quarterly*, Vol. 78, No. 3, 422–438.

- Chari, Raj – Murphy, Gary – Hogan, John (2011): *Report on the Legal Framework for the Regulation of Lobbying in the Council of Europe Member States*. Strasbourg, <[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-DEM\(2011\)002-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-DEM(2011)002-e)>.
- Kubová, Radana – Pitrová, Markéta (2012): Topografie regulace lobbingu. *Politologický časopis*, Vol. 19, No. 3, s. 276–294.
- Kubová, Radana – Pitrová, Markéta (2013): Rejstřík transparentnosti EU: Hodnocení regulačních pravidel podle CPI. *Středoevropské politické studie*, Vol. 15, No. 4, s. 324–341.
- Lehmann, Wilhelm (2009): The European Parliament. In: Coen, David a Richardson, Jeremy (eds.): *Lobbying the European Union: Institutions, Actors, and Issues*. Oxford: Oxford University Press.
- Müller, Karel B. – Laboutková, Šárka – Vymětal, Petr (2010): *Lobbying v moderních demokraciích*. Praha: Grada Publishing.
- Obradovic, Daniela (2009): Regulating lobbying in the European Union. In: Coen, David – Richardson, Jeremy (eds.): *Lobbying the European Union: Institutions, Actors, and Issues*. Oxford: Oxford University Press.
- Vauchez, Antoine – Bruno, de Witte (eds., 2013): *Lawyering Europe: European Law as a Transnational Social Field*. Oxford – Portland: Hart Publishing.

Dokumenty

- Center for Public Integrity (2011): Accountability: Waste, Fraud and Abuse: Hired Guns. Methodology, <<http://www.publicintegrity.org/2003/05/15/5914/methodology>>.
- European Commission (2010): Framework for Commission expert groups: Horizontal rules and public register, <http://ec.europa.eu/transparency/regexpert/PDF/SEC_2010_EN.pdf>.
- European Commission (2018): Code of conduct for the Members of the European Commission: Commission Decision, <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/code-of-conduct-for-commissioners-2018_en_0.pdf>.
- European Parliament (2017): Inter-Institutional Agreement on a Mandatory Transparency Register for Lobbyists: Legislative Train Schedule, <<http://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-union-of-democratic-change/file-inter-institutional-agreement-on-a-mandatory-transparency-register-for-lobbyists>>.
- Evropská komise (2016a): Návrh Interinstitucionální dohody o povinném rejstříku transparentnosti, <http://EUR-Lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:8a8de191-8648-11e6-b076-01aa75ed71a1.0014.02/DOC_1&format=PDF>.
- Evropská komise (2016b): Transparentnost: Evropská komise navrhuje povinný rejstřík transparentnosti pro všechny orgány EU. Tisková zpráva, <http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-3182_cs.htm>.
- Evropská komise (2017a): Pravidla etiky a bezúhonnosti platná pro členy Komise, <https://ec.europa.eu/info/about-european-commission/service-standards-and-principles/codes-conduct/ethics-and-integrity-eu-commissioners/rules-commissioners-regarding-ethics-and-integrity_cs>.
- Evropská komise (2017b): Podílejte se na tvorbě právních předpisů EU, <http://ec.europa.eu/info/law/contrIBUTE-law-making_cs>.
- Evropský parlament (2017): Jednací řád Evropského parlamentu, <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+RULES-EP+20170116+TOC+DOC+XML+V0//CS&language=CS>>.
- EUR-Lex (1993): An opened and structured dialog between the Commission and special interest groups, <<https://EUR-Lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:1993:063:FULL&from=EN>>.
- EUR-Lex (2001): Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1049/2001 ze dne 30. května 2001 o přístupu veřejnosti k dokumentům Evropského parlamentu, Rady a Komise. *Úřední věstník Evropské unie*, L 145, 31. 5. 2001, 43–48, <<http://EUR-Lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/HTML/?uri=CELEX:32001R1049&from=CS>>.
- EUR-Lex (2006): Green Paper. European Transparency Initiative, <<https://EUR-Lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0194:FIN:EN:PDF>>.
- EUR-Lex (2007): Lisabonská smlouva: Konsolidované znění Smlouvy o Evropské unii a Smlouvy o fungování Evropské unie, <<https://EUR-Lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:12007L/TXT>>.
- EUR-Lex (2012): Konsolidované znění Smlouvy o Evropské unii a Smlouvy o fungování Evropské unie. *Úřední věstník Evropské unie*, C 326, 26. 10. 2012, <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=CS>>.
- EUR-Lex (2014a): Dohoda mezi Evropským parlamentem a Evropskou komisí o rejstříku transparentnosti pro organizace a osoby samostatně výdělečně činné, jež se podílejí na tvorbě a provádění politik EU. *Úřední věstník Evropské unie*, L 272, 19. 9. 2014, 11–24, <[http://EUR-Lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32014Q0919\(01\)](http://EUR-Lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32014Q0919(01))>.
- EUR-Lex (2014b): Rozhodnutí Komise ze dne 25. listopadu 2014 o zveřejňování informací o jednáních mezi členy Komise a organizacemi či osobami samostatně výdělečně činnými. *Úřední věstník Evropské unie*, L 342, 28. 11. 2014, 22–24, <<http://EUR-Lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014D0839&from=EN>>.
- International Standards (2015): International Standards for Lobbying Regulation: Towards greater transparency, integrity and participation, <<http://lobbyingtransparency.net/>>.
- Juncker, Jean-Claude (2016): State of the Union Address 2016: Towards a better Europe – a Europe that protects, empowers and defends. European Commission – Speech. Strasbourg, <http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-16-3043_en.htm>.

REGULACE LOBBINGU U EK A EP

- Rada Evropy (2010): Lobbying in a democratic society (European code of good conduct on lobbying). Parliamentary Assembly Recommendation 1908, 26. 4. 2010, <<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17832&lang=en>>.
- Rada Evropy (2018): Recommendation CM/Rec (2017)2 of the Committee of Ministers to member States on the legal regulation of lobbying activities in the context of public decision-making, 22. 3. 2017, <https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectId=09000016806f4fbf>.
- Rejstřík transparentnosti (2018): Rejstřík transparentnosti: Evropská unie a transparentnost, <<http://ec.europa.eu/transparencyregister/public/homePage.do>>.
- Společný sekretariát rejstříku transparentnosti (2015): Prováděcí pokyny k rejstříku transparentnosti, <<http://ec.europa.eu/transparencyregister/public/staticPage/displayStaticPage.do?locale=cs&reference=GUIDELINES>>.
- Transparency International (2015): Lobbying in Europe: Hidden Influence, Privileged Access, <https://issuu.com/transparencyinternational/docs/2015_lobbyingineurope_en?e=2496456/12316229>.

Poznámka

Tento článek je součástí projektu specifického výzkumu Masarykovy univerzity „Evropa v měnícím se mezinárodním prostředí IV“ (MUNI/A/0834/2017). Děkujeme oponentům za cenné postřehy, které přispěly ke zvýšení kvality publikace.

Jiří Gruša: Eseje a studie o diplomacii a politice: Dílo Jiřího Gruši: svazek V.

1. vydání. Editor Dalibor Dobiáš. Brno: Barrister & Principal, 2017, 588 stran, ISBN 978-80-7485-133-9 (signatura knihovny ÚMV 62 037).

Diplomatická studia a diplomacie patří v současnosti nejen k velmi žádaným studijním oborům, nýbrž také k oblastem sociálních věd, jejichž teoretici se nejvíce navzájem rozcházejí. Dvojkoľejnost prací k tomuto tématu je dána různou přípravou odborníků. Knihy autorů, kteří se věnují diplomacii a umění vládnutí na základě svého působení v politice či diplomatických službách, tíhnou k reflexi politických rozhodnutí a zákulisního jednání. Opačnou skupinu tvoří akademici, kteří se věnují oboru v mezích teoretických konceptů, kupříkladu takzvaná anglická škola. Avšak i akademici a jejich debaty či výstupy se dělí přinejmenším na dva proudy: na odborníky mezinárodních vztahů a teoretiky diplomacie samé. Dohledatelné jsou však i výjimky rozličně vybočujících autorů, kteří spojují teoretické základy s politickou praxí. Typickým představitelem je Henry Kissinger, známý všem studentům diplomacie velkým množstvím publikací, jež vydal během svého působení v americké zahraniční politice. K nim patří i nejslavnější kniha *Umění diplomacie* (1997), jež shrnuje dějiny diplomacie nejen ve 20. století; historie oboru je ovšem mnohem starší.

Knihy Jiřího Gruši *Eseje a studie o diplomacii a politice* čtenáři představuje pozorování diplomatických proměn z pohledu praktického a reálného fungování. Jiří Gruša (1938–2011) vystudoval Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy v době, kdy v Československu vědy jako politologie a mezinárodní vztahy v neideologické odborné podobě *de facto* neexistovaly. Gruša vystudoval filozofii a historii. Zprvu působil jako redaktor, spisovatel a publicista, v sedmdesátých letech byl nucen pracovat v různých administrativních či dělnických profesích, například u stavebních podniků. V té době se výrazněji zaměřil na protirežimní aktivity: ve spolupráci s Ludvíkem Vaculíkem založil samizdatovou edici Petlice, podepsal Chartu 77, v roce 1978 byl vězněn pro údajné pobuřování. Roku 1981 vycestoval do Spojených států, kde získal literární stipendium. Bylo mu odebráno československé občanství a až do pádu železné opony zůstal v Bonnu v tehdejší západní Německu (s. 20, 447). Patřil k významným samizdatovým a exilovým autorům. Po pádu režimu působil do roku 1997 jako velvyslanec v Německu. Ještě téhož roku byl jako neustraníknákrátko jmenován ministrem školství ve vládě Václava Klause, avšak již od roku 1998 do roku 2004 vykonával funkci velvyslance v Rakousku. Ve Vídni se pak roku 2005 stal prvním cizincem ve vedení známé *Diplomatische Akademie*. Gruša i nadále publikoval své literární texty, které nikterak neinklinují k jednotnému žánru. A tak za svého života autor vydával prózu, poezii, odborné práce i tvorbu pro děti. Recenzovaná kniha představuje již pátý svazek Grušova díla z nakladatelství Barrister & Principal, tentokrát zaměřený na politické a diplomatické otázky. Ani tato tematika nebyla autorovi cizí: kromě komentářů a přednášek patří k jeho nejznámějším knihám *Beneš jako Rakušan* (2011). Německy mluvící země zůstaly autorovou velkou inspirací a právě on se podílel na formování soudobých česko-německých a rakouských vztahů. Výrazně mu přitom pomáhal i jeho jazyková výbava a styl.

Knihy *Eseje a studie o diplomacii a politice* má dvě části. První tvoří dochované články, reakce, vzpomínky či přednášky k tématu, druhou pak více než 130 stran edičních komentářů a poznámek, a to nikterak nadbytečných: vysvětlují Grušovo pojmosloví, reference i genezi příspěvků. Překladaelé a editor Dalibor Dobiáš odvedli velmi kvalitní práci. Příspěvky a následné rozborů a komentáře k nim jsou založeny na detailní archivní práci v Česku i zahraničí, a to i z rodinných materiálů Jiřího Gruši.

Grušovy texty se dále člení na dvě podsekce: třiasedmdesát textů první z nich je řazeno dle historického vývoje; druhou, nazvanou poněkud ledabyle „Další texty“, tvoří devatenáct kratších textů, žánrově ještě pestřejších, například autorovy knižní předmluvy či osobní reakce. Na jejich překladu se kromě Jiřího Gruši podílelo šest dalších překladatelů, v největší míře Iva Kratochvílová.

Následující doslov Jiřího Přibáně, významného českého sociologa a právníka působícího již mnoho let na Univerzitě v Cardiffu, vyzdvihuje (s. 440–443) nejen Grušův literární um, ale i diplomatické dovednosti, jež se odrážejí zejména v jeho „*politice sousedství*“.

V samotných Grušových textech se prolínají dva světy, literární a politický, které autor stmeluje svým slovesným nadáním i schopností pozorovat politické proměny. Neméně důležitá je vložena dějová linka, tvořená v různých textech autorovými osobními zážitky. Nejde o nějaké lité reakce, nýbrž o břitkou kritiku okolního dění, v níž Gruša dokáže spojit kupříkladu Kafkovo „*temné proctví*“ o lidské povaze (s. 12) se zaprodáním spisovatelů v době minulého režimu v Československu, na což naváže strastiplným úsilím Slovenska o tvorbu jakékoli (sic) vlastní dějinné zkušenosti (s. 27). Texty v obou podsekcích jsou vždy řazeny chronologicky – ač s přesahy k jednotlivostem ovlivňujícím starý režim v Československu – od pádu železné opony přes devadesátá léta po rok 2011.

Třebaže knihu nelze jednoduše hodnotit a sumarizovat na základě mnoha tak rozmanitých textů s množstvím dat a informací, lze alespoň vysledovat některé trajektorie autorova zájmu. Gruša se věnuje následujícím čtyřem oblastem: Evropa a svět; filozofie a literární přesahy jak teoretické, tak názorné, s ukázkami z vlastní tvorby; Československo a pozdější Česká republika (ČR); a v neposlední řadě vztahy s Německem. Poslední zmínované téma patří vůbec k nejčastějším autorovým námětům, ačkoli to z obecných názvů nemusí být vždy jasné. A to má při dnešní akademické doslovnosti rovněž své kouzlo. Všemi čtyřmi oblastmi se také proplétá již zmíněná autobiografická linka (kupříkladu s. 20, 50, 204, 265). Gruša hovoří nejen o svém odporu ke komunistickému vládnutí, ale též třeba o své kandidatuře do Senátu PČR, což následně doplňuje melancholickou básní Lodě, vypovídající o absurditě bytí (s. 217). Krátce se proto zastavíme u otázky, jak autor vyjmenované čtyři oblasti pojímá a jaké názory z nich plynou.

Evropa a světové dění byly ve 20. století ovlivněny dle Gruši historickým narativem a válkami, jež jednotlivé země zažily. Paradoxně popisy z počátku devadesátých let, kdy Evropa hledá svou identitu (s. 30) a musí se i nadále vypořádávat s problémy okolního dění, dnes působí více než aktuálně. Reciproční světová propojenost je odvěká, ale postupně sílí (s. 190, 198), což je v Evropě dáno i nynější Evropskou unií (EU), organizací, jež právě v Česku nemá nejvýraznější podporu, jak Gruša konstatuje a dodává, že unii vlastně „*ničí vlastní úspěch*“ (224). Mnohá komplexní nadnárodní témata jako lidská práva nebo hranice se autor snaží přiblížit literárně.

Literatura s filozofií odkazují velmi často, ač třeba implicitně, na výrazné osobnosti diskurzu. Jestliže se hovoří o „*militantní mase*“ (s. 39), čtenář v této části knihy ihned rozpozná charakteristiku davového člověka, již v první polovině minulého století formuloval José Ortega y Gasset (Ortega y Gasset 1993: 60–72). Příklon k populismu tedy není ničím novým, pouze se tím potvrzuje Grušův opakovaný příhodný komentář o schodišťové moudrosti, *l'esprit de l'escalier*. Právě Evropa a její „*násilný potenciál, utopie*“ (s. 31) přispívají negativně k formování dnešního světa. Podobným příkladem je Grušova interpretace revoluce jako „*blábolu produkujícího dysfunkci*“ (s. 67).

Nejvýrazněji a nejrozsáhleji se autor v knize věnuje politice sousedství, o níž se velice zasadil. Mnohonásobně více se zabírá Německem nežli Rakouskem. Jestliže Gruša hovořil o komunismu kousavě, při analýze Německa od jeho proměny přes moderní sjednocení až po vztahy s ČR zůstává neméně striktní. Vzájemné ignorování by bylo největší možnou chybou, protože obě země jsou velmi silně propojeny. Konec studené války by tudíž měl být chápán jako příležitost pro rozkvet vztahů. Význam této země pro ČR totiž

není založen na pouhém faktu nejdlejší sousedské hranice, nýbrž společnou minulostí a z této tradice vychází výhodnost pro obě strany. V celé knize dominuje autorovo konstatování, že Německo a západní země jsou Čechům bližší než Rusko (s. 100–103). Pozoruhodnou roli, jak autor dokládá na příkladu Německa, zastává historiografie jakožto vypravěč „*mocenského zápasu*“. Přestože se k ní autor několikrát vrací napříč knihou (s. 49, 152, 239), hlouběji ji reálně nezkoumal. Při délce příspěvků je to sice pochopitelné, nicméně zde stojí v této souvislosti za zmínku publikace *Napříč kontinentem soudobých dějin*, jejímž záměrem je mimo jiné rešerše německé historiografie (Pešek 2013: 147–196), která posléze čtenáři může obohatit poznání o této sféře výzkumu. Německou historiografii za hranicemi Německa čtenáři případně přiblíží *Věda a politika* (Filipová – Pešek 2013).

Vůbec nejkritičtější je Jiří Gruša v otázce Česka a místní české povahy. Nejprve území vymezuje geograficky, staví se do opozice ke konceptu střední Evropy a proponuje termín Mezevropa jako příhodnější označení, jež jako jediné vystihuje lokalitu a nepřímo i povahu Čechů. Nadšeně totiž vstoupili do Severoatlantické aliance i Evropské unie, ale i nadále hledají potíže a jsou ničení vlastní nedůvěrou. Gruša sice částečně chápe český euroskepticismus pramenící ze dvou invazí, dvou válek a dvou nedemokratických režimů, avšak připomíná, že by se Češi měli od počátku zapojení do evropských struktur i více snažit, poněvadž v ČR se vyskytuje na počátku devadesátých let třeskavě nebezpečná kombinace dvou jevů, a to *nadšení a nezralosti*, s nimiž je třeba pracovat (s. 131, 218). Grušovy komentáře o této oblasti nejsou psány prvoplánově tak, aby se líbily. Zamýšlí se nad švejkovskou povahou, z níž pravděpodobně vyplývá nezáměr Čechů o politické strany a přidružené politické dění, nepohotovost a provinciálnost až maloměstskost (srovnej s. 38, 63, 237, 241). Studenty mezi čtenáři by mohla rozdělovat autorova náklonnost k zavedení školného. To by zvýšilo prestiž univerzit a také by to vedlo k podstatně rovnoměrnějšímu ekonomickému zatížení společnosti. A rovněž by nemělo být školství izolováno, mělo by se naopak otevřít a globalizovat (s. 418). Neméně palčivým tématem, v knize několikrát opakovaným, je odsun německého obyvatelstva, autorem označovaný prostě jako „*pomsta*“, kterou je nezbytné, stejně jako válečné zločiny, překonat. Nejde o první poškození vztahů, to Gruša nachází už v období třicetileté války (s. 111, 249). V závěru prvního oddílu převládá téma Edvard Beneš, o němž Gruša napsal celou knihu (Gruša 2011) – a jednotlivé texty obou knih spolu korespondují. Zde postupují od vzpomínek anglického ministerského předsedy Lloyda George na tehdejšího československého prezidenta až po další archivní materiály. Benešova doktorská studia v Dijonu Gruša nazývá *Tour de France* a přehmaty jeho politické kariéry charakterizuje jako obměnu západních ctností *sapientia, fortitudo, justitia, a temperantia*: „*moudrost měl za chytrost, statečnost za ohebnost, spravedlnost mu byla odveta a mírnost chlad*“ (s. 330, 387).

Po přečtení knihy dostává čtenář dojem, že Jiřího Grušu není vhodné označovat jako Čecha, Němce či snad Rakušana, ale za kriticky uvažujícího Evropana, jenž vnímá celý kolos „*světové vesnice*“. Přestože se však autor domníval, že se v ní těžce hledají nepřátelé (s. 71), etnofilie s vlnou nacionálního citění mohou zapříčinit pravý opak. Zaměřením na střední Evropu, česko-německé vztahy a odsun, ČR či Benešovu osobnost se kniha obsahově velmi podobá publikaci *Historik v pohybu* od Jana Křena (2013). Ta však postrádá Grušův literární náboj.

Poněkud zavádějící je však slovo *diplomacie* v názvu knihy. S největší pravděpodobností je to dáno Grušovými působením v diplomatických misích, nicméně až příspěvky v samém závěru druhého oddílu (s. 421, 429, 430) diplomatickou složku politiky reflektují, navíc jen velmi úzce, Jiří Gruša zde zasazuje diplomacii do spojitosti s kulturou a médií (s. 432). Kniha měla takovýmto titulem nejspíše získat pomyslný punc vznešenosti, to však nebylo nezbytné. Název by vystačil se slovem *politika*. Přestože je Jiří Gruša známý mezi českými historiky a sociálními vědci, knize by velmi prospěla přítomnost předmluvy, jelikož čtenář je skutečně vhozen od první strany do autorových textů. A přestože je

doslov Jiřího Přibáně zevrubný, důstojnost knihy i čtenářovu orientaci by předmluva jen podpořila. Takto je jediným nápomocným vodítkem přebal knihy s podtitulem *Dílo Jiřího Gruši: svazek V*.

Je otázka, komu je kniha určena. Zřejmě nemá ambici být učebnicí evropských nebo dle autora „megapolitických“ vztahů (s. 41) ani diplomacie. Zároveň se Gruša pohybuje na hranicích mnoha oborů od politologie přes literární vědu, mezinárodní vztahy až po filozofii s autobiografickými atributy. V tom tkví silná stránka celé publikace, jelikož texty jsou psané výstižně a nejsou rozmělněny do fádňích tvrzení. Proto lze knihu rozhodně doporučit studentům nejen historie, ale též dalších, nejen humanitních, oborů. Stejně tak kniha může posloužit laikům se zájmem o evropské, potažmo geograficky středoevropské dění, s akcentem na Českou republiku. Zejména tuto oblast je nutno českému čtenáři nadále přibližovat kritickým pohledem, aby se poučil a pochopil vlastní chyby. Nechť však reálnost této tužby posoudí sami čtenáři. Implicitním cílem knihy je zjevně snaha pochopit svět a lidské chyby, které se nejednou opakovaly. Kniha jako celek umožňuje znovu si uvědomit podstatnou celosvětovou provázanost. Čtenář by měl však mít již základní vhled do krvavých dějin 20. století, aby o nich s autorem mohl uvažovat v takovémto rozsahu.

A pokud by někomu nebyla blízká politika jako téma, knihu se rozhodně vyplatí číst i pro její jazykové ztvárnění. Nutno totiž ještě jednou vyzdvihnout, že podobně britké, leč upřímné a jazykově krásné podání se mezi českými autory již příliš nenajde. Uvážíme-li nado autorovu erudici a množství odkazů na další literaturu, teoretiky a historické osobnosti, byl by omyl tuto knihu opomenout. Bez ohledu na to, zda se čtenář ke Grušovým připomínkám a názorům přiklání, anebo nikoli.

Martin Petlach

Literatura

- Filipová, Lucie – Pešek, Jiří (2013): *Věda a politika*. Praha: Karolinum.
- Gruša, Jiří (2011): *Beneš jako Rakušan*. Brno: Barrister & Principal.
- Kissinger, Henry (1997): *Umění diplomacie*. Praha: Prostor.
- Křen, Jan (2013): *Historik v pohybu*. Praha: Karolinum.
- Ortega y Gasset, José (1993): *Vzpouza davů*. Praha: Naše vojsko.
- Pešek, Jiří et al. (2013): *Napříč kontinentem soudobých dějin*. Praha: Argo.

Šárka Kolmašová: *Proměny konceptu humanitární intervence: od Rwandy po Libyi.*

1. vydání. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2016, 300 stran, ISBN 978-80-87558-25-6 (signatury knihovny ÚMV 61 507PK, 61 507a, 61 507b).

V posledních několika letech se stále častěji diskutuje o otázce, zda je ospravedlnitelné vojensky zasáhnout v suverénním státě v případě, že se v něm rozsáhle porušují lidská práva a státní moc páchá závažné násilí. Jedním z posledních velkých případů, kdy se o této otázce začalo hovořit s větší intenzitou nejen v politických kruzích, ale i na veřejnosti, byl vojenský zásah v Libyi v roce 2011 proti režimu Muammara Kaddáfího během takzvaného arabského jara. Je něco takového ospravedlnitelné, nebo ne?

Na vývoj diskusí o přípustnosti humanitární intervence za použití vojenských prostředků se zaměřuje publikace Šárky Kolmašové *Proměny konceptu humanitární intervence: od Rwandy po Libyi*, vydaná nakladatelstvím Ústavu mezinárodních vztahů. Kolmašová si při psaní knihy v rámci svého postdoktorského projektu vytyčila velmi těžký úkol: zpracovat téma, které bylo v české akademické sféře dosud řešeno jen okrajově a kterému se většinou badatelé z oboru mezinárodních vztahů vyhýbají, ačkoliv je v zahraničním výzkumu populární (s. 16). Kolmašová se tak pokusila vytvořit na českém akademickém poli první propracovaný příspěvek, který se komplexně zabývá problematikou humanitárních intervencí – vývojem konceptu a jeho aplikací v praxi.

Kolmašová se již několik let věnuje mezinárodním vztahům a bezpečnostním studiím se zaměřením právě na výzkum humanitárních vojenských intervencí, politiku lidských práv a koncepci *Odpovědnosti za ochranu (Responsibility to Protect)* v kontextu vývoje mezinárodních norem a institucí. Kromě recenzované knihy autorka publikovala několik článků a konferenčních příspěvků na tato témata. Všechny tři oblasti autorčina zájmu se v knize *Proměny konceptu humanitární intervence* prolínají, vzájemně se doplňují a vytvářejí tak ucelený pohled. Knihu lze chápat jako vyvrcholení několikaletého bádání Kolmašové o normách, jež souvisejí s otázkou, zda (ne)intervenovat.

Publikace se věnuje tématu vysoce aktuálnímu především od konce studené války, neboť od té doby narostl počet vnitrostátních konfliktů a zvýšil se důraz na bezpečnost a ochranu lidských práv. Ačkoliv se dilema, zda zasáhnout, či nikoliv a zda je to ospravedlnitelné, řeší již od počátku devadesátých let minulého století, stále trvá. Kromě toho, že jedním z dílčích cílů publikace je vyvolat debatu o vojenských humanitárních intervencích v českém akademickém prostředí, klade si za cíl především porozumět vývoji koncepce humanitární intervence a najít odpověď na otázku, zda se za posledních přibližně dvacet let vyvinula či vyvíjí nějaká nová sociální norma humanitární intervence. Kniha je proti existující zahraniční literatuře přínosná svým zaměřením. Nesnaží se totiž hodnotit legitimitu koncepce, místo toho interpretuje postupnou (de)legitimizaci konceptu a její vliv na utváření významu humanitární intervence. Autorka vyslovuje tezi, že vývoj norem není lineární (viz s. 52), a tím má její dílo i nesporný teoretický přínos.

Kniha je strukturována do tří velkých kapitol. Právě struktura je jednou z drobných slabín této publikace. Rozdělení do pouhých tří kapitol totiž vedlo autorku k dalšímu rozsáhlému členění do několika úrovní podkapitol, z nichž poslední úroveň již ani není zachycena v obsahu. Autorka se mnohdy dostává až na čtyři úrovně členění textu. Mnohem přehlednější by bylo každému zkoumanému případu vyčlenit samostatnou kapitolu. Nicméně pomineme-li přestrukturovanost textu, obsah knihy na sebe logicky navazuje a postupně se rozvíjí.

První kapitola knihy rozsáhle vymezuje teoreticko-metodologický rámec analýzy. V první části Kolmašová vyčerpávajícím způsobem reflektuje veškerou dosavadní literaturu,

kteřá zásadně přispěla do diskuse o humanitárních intervencích. Pro větší přehlednost zvláště pojednává literaturu věnující se morálním a právním dilematům intervencí a literaturu o podmínkách ospravedlnitelné intervence, přičemž jde až do antiky. Již z přehledu literatury je patrné, že další logicky navazující částí musí být nastínění debaty mezi různými směry mezinárodních vztahů.

Autorka představuje nejen to, jak se na možnost intervence dívají jednotlivé hlavní směry teorie mezinárodních vztahů, které mají k tématu co říci, ale také v čem se konkrétně odlišují a jak se vyvíjela diskuse na toto téma. Konkrétní pozornost věnuje anglické škole (diskusi mezi pluralisty a solidaristy), rozporu liberálního internacionalismu a realismu a kritickým bezpečnostním studiím. Kolmašová prokazuje velmi dobrou orientaci v teorii mezinárodních vztahů i porozumění základním předpokladům a východiskům jednotlivých směrů. Poukazuje na to, že i současná debata je vedena mezi třemi hlavními postoji: odpůrci, zastánci a skeptiky. Jelikož si Kolmašová jako svůj přístup vybírá sociální konstruktivismus s důrazem na pragmatismus a metodu abdukce, věnuje diskusi o jeho předpokladech a východiscích více prostoru než ostatním směrům. Její hlavní inspirací jsou přístupy Marthy Finnemoreové a Nicolase Wheelera (viz s. 25–26). Kolmašová od začátku jasně dává najevo, jaké je teoretické a normativní zakotvení jejího textu, a to je jednoznačně kladem této studie, neboť usnadňuje zařazení do debaty a zároveň činí argumenty čitelnějšími a srozumitelnějšími pro případnou další akademickou diskusi. Kolmašová neříká, jen z čeho vychází, ale důsledně svůj přístup a jeho základní východiska vysvětluje. Definuje tak teoretické ukotvení studie do hloubky a tím opět dokládá svou erudici.

Součástí první kapitoly je také pasáž věnovaná konceptualizaci humanitární intervence. Kolmašová představuje různé definice, které se v zahraniční literatuře objevily, a zkoumá, jaká jsou společná definující kritéria. Zaměřuje se přitom na několik klíčových parametrů konceptu: prostředky zúčastněné strany, souhlas, motivy a legalitu. Humanitární intervenci na základě analýzy existujících definic a jejich přístupu ke zkoumaným parametrům definuje jako „*vojenský zásah – provedený státem, skupinou států či mezinárodní organizací – bez souhlasu cílového státu, který je motivován humanitárním zájmem o obyvatele tohoto státu – a může, ale nemusí být autorizován RB*“ (s. 31). Autorka se zamýšlí i nad tím, zda by nebylo vhodnější použít jiný termín než humanitární intervence, neboť si je vědoma nedostatků tohoto označení. I přes koncepční kontroverze ovšem zůstává u původního označení, čímž předchází dezinterpretaci konceptu. Ke zkoumaným případům v knize pak přistupuje na základě konceptu sociální normy a modelu životního cyklu norem Marty Finnemoreové a Kathryn Sikkinkové, který na konci první kapitoly představuje a na základě jeho slabín mírně upravuje, aby byl lépe využitelný pro zkoumané případy.

Největší část publikace tvoří druhá kapitola, která se věnuje analýze vybraných případů. Kolmašová předkládá čtyři případové studie závažných vnitrostátních krizí, při nichž se ostatní státy rozhodly (ne)intervenovat. Svě případy si vybírá instrumentálně a účelně, což je v souladu s jejím teoretickým zakotvením v pragmatismu (s. 42). Autorka záměrně volí nejdůležitější a nejtypičtější příklady pro zkoumaný fenomén a tuto volbu náležitě odůvodňuje (viz s. 57–59). Zaměřuje se na krize, které kvůli své povaze sehrály nějakou roli ve vývoji konceptu humanitární intervence. Konkrétními případovými studii jsou Rwanda (1994), Kosovo (1999), Dárfúr (2004–2008) a Libye (2011). Mohli bychom tento postup zpochybnit, ale vzhledem k jasnému teoretickému ukotvení v pragmatismu nelze říci, že by byl nerelevantní, aniž bychom nabídli vlastní verzi velmi dobře opřenou o teorii mezinárodních vztahů. Autorka tak badatele na poli mezinárodních vztahů a bezpečnostních studií nepřimo vybízí k rozvinutí diskuse o humanitárních intervencích na českém akademickém poli.

Každá ze čtyř případových studií je strukturována podle podobného vzorce. Nejprve se autorka zabývá přístupem vládních i nevládních (například média a některé organizace)

aktérů. Sleduje jejich pozici v době vypuknutí krize a to, jak se postoj vyvíjel, sleduje, zda daní aktéři prosazovali intervenci, či nikoliv. Poté, co nastíní postoje klíčových aktérů, přichází na řadu reflexe jednotlivých případů v mezinárodním a transnacionálním prostředí (ať už během krize, nebo po jejím skončení). Zkoumá, zda převažovaly strategie informační, kritické, či normativní a jaký to mělo dopad na vývoj koncepce humanitární intervence. V této části se věnuje knihám, studiím, článkům, ale třeba i filmům, zprávám a dokumentům, které jsou pro debatu o reflexi krize a přístupu mezinárodního prostředí přínosné. Ocenit lze dílčí shrnutí na konci každé z případových studií.

Pro sepsání analytické části musela autorka prostudovat velké množství relevantních dokumentů a provést rozsáhlou rešerši, na základě které do textu vybrala to nejpodstatnější. Největší slabinou analytické části textu je pasáž věnovaná krizi v Libyi v roce 2011. Ačkoliv publikace vyšla v roce 2016, reflexe tohoto případu náhle končí v samotném roce krize. Vzniká otázka, co se dělo potom, jak byl postup mezinárodního společenství reflektován a proč autorka do reflexe nezahrnula i pozdější publikace či články k tématu. Možná je na hodnocení libyjského případu příliš brzy, potom by však stálo za zvážení, zda nevybrat jinou případovou studii. Část věnovaná Libyi působí odytělě, což snižuje jinak velmi pozitivní dojem z celé publikace a její preciznosti.

Cílem analytické části je ukázat, zda vybrané případy konfliktů přispěly k ustavení humanitární intervence jako normy, či k její delegitimizaci, přičemž autorka již v teoretické kapitole dává najevo, že si nemyslí, že vývoj je takto lineární – buď legitimizace, nebo delegitimizace. Podle jejího názoru se spíše střídají různé cykly (po legitimizaci přichází delegitimizace, a naopak), čímž se koncept proměňuje v něco zcela nového – není stejný jako původní definice, není však ani plně zamítnut (s. 49–54). Zhodnocení výsledků analýzy ve světle modelu životního cyklu norem se věnuje třetí kapitola, kde Kolmašová nejprve nastiňuje chronologický vývoj koncepce, čímž opakuje zjištění z kapitoly druhé, a následně rozebírá současné vnímání konceptu humanitární intervence. Zde lze vyzdvihnout především zpracování tabulek přístupů v době krize a jejich efektů u jednotlivých případů, byť by stálo za zvážení, zda by nebylo vhodnější vytvořit jednu souhrnnou tabulku se všemi případy, která by lépe ilustrovala vývoj normy. Z chronologického shrnutí je patrný dosavadní vývoj, ale už není jasné, kam bude koncept humanitární intervence směřovat dál. Kolmašová předpokládá, že i nadále se budou cyklicky střídát legitimizace a delegitimizace, přičemž kvůli závažným překážkám nebude norma humanitární intervence přijata (s. 249–250).

Právě kvůli tomu, že se sociální norma humanitární intervence neinternalizovala, se autorčina úprava modelu životního cyklu norem ukazuje jako relevantní. Být autorka svůj výzkum primárně orientuje na vývoj významu humanitární intervence, dochází i díky rozsáhlé práci s teorií k závěrům teoretickým. Svou publikaci poukazuje na praktickou využitelnost konceptů a reflektuje práci s nimi. V tom lze spatřovat další z mnoha jejich přínosů, byť možná původně autorkou nezamýšlený.

Díky dlouholetému výzkumu v oblasti humanitárních vojenských intervencí se autorce daří předložit v knize ucelený výzkum, vybrat vhodné teoretické zakotvení bádání i průkazné příklady, na kterých je hlavní tvrzení zkoumáno. Kolmašová dobře argumentuje ve prospěch své hlavní teze, je si vědoma slabin i silných stránek svého přístupu a nezastírá jedny ve prospěch druhých. Čtenář si tak může udělat přehled o problematice, i pokud není příliš obeznámen s použitými teoretickými koncepty a případy, neboť autorka zmiňuje všechny podstatné aspekty, zároveň vše dokáže podat velmi srozumitelně a jasně. Ocenit lze i rozsáhlý poznámkový aparát na konci každé kapitoly a vyčerpávající seznam použité literatury v závěru publikace.

Kolmašová vytvořila příspěvek do diskuse, která probíhá mezinárodně, ale v českém prostředí zcela chybí (s. 16). Zda na to vědecká obec v oblasti mezinárodních a bezpečnostních vztahů, které je publikace primárně určena, zareaguje, je otázka, nicméně Kolmašová pro otevření debaty na toto téma v českém výzkumu udělala maximum. Její knihu

RECENZE

Ize ocenit jako velmi přínosnou a průkopnickou. Přináší téma u nás opomíjené, přestože se Česká republika (jakkoliv obecně k otázce intervence ambivalentní) ke zkoumaným případům v době jejich dění musela nějak postavit a například v případě Rwandy sehrála zajímavou roli (viz s. 84–85).

Michaela Ducháčková

Stein Ringen: Národ d'áblů: Proč si necháváme vládnout?

1. vydání. Překlad Jiří Ogrocký. Brno: Masarykova univerzita, edice Poprvé v češtině, 2017, 227 stran, ISBN 978-80-210-8506-0.

Jako čtvrtý svazek edice Poprvé v češtině vydavatelství Masarykovy univerzity v Brně publikovalo knihu *Národ d'áblů* s podtitulem *Proč si necháváme vládnout?* – ač původní podtitul zní *Democratic Leadership and the Problem of Obedience*. Autor Stein Ringen, rodák z Osla, který dlouhodobě žije v Londýně, patří k předním evropským politologům. Specializuje se na problematiku sociálního státu a vládnutí. Od roku 1990 působí na Ox-fordské univerzitě, dnes již jako emeritní profesor. Dříve pracoval na univerzitě ve Stock-holmu jako konzultant OSN nebo reportér norské veřejnoprávní televize a rozhlasu. Po-dílel se na opětovném konstituování politologie v postkomunistických zemích. Přispěl k založení Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v roce 1998, kde v rámci své-ho pobytu také přednášel a kde na návrh vědecké rady před deseti lety obdržel čestný dok-torát. Je autorem mnoha klíčových publikací, které zásadně ovlivnily společenské vědy u nás, v Evropě i ve světě.

Přestože dílo, jehož český překlad loni autor osobně „pokřtil“, vyšlo v anglickém ori-ginálu již v roce 2013, můžeme obligátně říct, že ani s odstupem několika let a navzdory překotnému vývoji v oblasti mezinárodní politiky neztratilo nic ze své aktuálnosti. Právě naopak. Ilustruje to nakonec i doslov k českému vydání, v němž autor (v březnu 2017) píše: „*V zemích střední Evropy, kde je demokracie teprve ve stavu zrodu nebo byla obno-vena po období diktatury, je demokratické uspořádání křehké a snad i nejisté a dosud není bezpečné a trvalé*“ (s. 200). Nemůžeme najít snad výstižnější slova v době, kdy v Maďarsku probíhají masová lidová shromáždění na podporu (sic!) Orbánova stylu „ne-liberálně-demokratického“ vládnutí, kdy v Polsku lid demonstruje proti podobně stři-ženému způsobu spravování země pod taktovkou Jaroslawa Kaczyńského, kdy na Slo-vensku v předjaří 2018 proběhly nejmasovější protivládní demonstrace od dob sametové revoluce a kdy v České republice (znepokojená a numericky méně početná) část veřej-nosti podobným způsobem vyjadřuje svůj nesouhlas s plíživou restaurací předlistopado-vých politických poměrů.

Právě do této atmosféry k nám přichází Ringenova kniha, v níž se autor pokouší objas-nit, jak užívat moc, jak být vládou, jak dávat příkazy, jak dosáhnout „toho správného“ ne-bo jak přimět k poslušnosti úředníky a občany – jak zní názvy některých kapitol. Právě tyto kapitoly odrážejí vnitřní strukturu díla, které svým charakterem cílí nejenom na aka-demickou veřejnost, ale také na aktivní politiky, respektive na nadějně adepty politiky. Je-ho stránky nabízejí konkrétní případy implementace politik v mezinárodním srovnání včetně průběžných doporučení pro politické aktéry. V duchu hesla „není malých cílů“ te-dy Ringenovo dílo neaspiruje na to, stát se pouze učebnicí nebo historickým přehledem. Tím, že přímo vybízí k některým – i když poněkud obecně formulovaným – reformám, zejména v americkém a britském politickém a ústavním systému, má ambici podnitit ne-jenom vědecké uvažování o snižující se funkčnosti (tedy nikoli pouze efektivitě) někte-rých současných liberálních demokracií, ale také provokovat k razantním změnám v pří-stupu k vládnutí, které tento trend zpomalí nebo v ideálním případě zastaví.

Pozornému čtenáři nemůže uniknout ani jistá podobnost s klasickým dílem humanit-ních a sociálních věd, Machiavelliho *Vladařem*. A to nejenom proto, že autor každou ka-pitolu uvádí krátkým citátem z této slavné knihy. I charakter jeho psaní a metodologický postup je jí dosti podobný, i když neoplývá podobnou jadrností a úsporností ve vyjadřo-vání, která by mimochodem místy nebyla na škodu...

Ringen svoje úvahy ilustruje praktickými příklady více nebo méně zvládnutých trans-formačních etap demokratizace, jakou byla ta v Jižní Koreji, nebo dokládá případovými

studiemi z některých aspektů vládnutí v „zaběhlých“ demokraciích typu USA nebo Velké Británie. Bez rozpaků konstatuje jejich dysfunkčnost a varuje před jejich dalším vývojem. To se s odstupem několika let od publikování anglického originálu knihy jeví jako pro-rocké. Trochu paradoxní ve světle nejnovějšího vývoje ve Spojených státech amerických je, že v době vzniku díla autor považoval prezidentský úřad za jednu z nejstabilnějších tamních politických institucí, když konstatoval: „z hlavních ústavních mocí je ve funkčním stavu jen prezidentský úřad. Kongres pozbyl schopnost pracovat. Nejvyšší soud si přisvojil pravomoci, které by mít neměl“ (s. 189). Další vývoj tohoto úřadu ve světle prezidentování Donalda Trumpa však může nakonec ukázat, že je schopen ustát i několikaletou „one man show“ kapitalistického oligarchy, čímž by se Ringenův expertní názor jen potvrdil.

Podobnost jeho knížky s Machiavelliho klasickým dílem dokumentuje i využívání příkladů úspěšných a méně úspěšných politiků zejména z doby minulého století, jako například Gordona Browna, Margaret Thatcherové, Billa Clintona nebo Pak Čong-huie. Je nápadné, jak velkou potřebu vymezení autor cítí při každé možné příležitosti a na různých místech knihy zejména vůči vládě Tonyho Blaira. Místy to dokonce působí jako jakési vyrovnávání si účtů. Samozřejmě z důvodů pro nás ne zcela zjevných. Tato kritika, o jejíž oprávněnosti těžko polemizovat, nabývá poněkud osobních dimenzí. Je však možné, že podobnou roli by sehrál David Cameron a jeho kabinet, kdyby norský státovědec napsal svou publikaci o několik let později, v době po referendu o brexitu. Na každý pád profesor Ringen se občas nevyhýbá ani normativním závěrům, které rovněž svou povahou a duchem připomínají onen „soubor rad vladaři“, tentokrát tomu modernímu, jak to lze vyčíst třeba z následující pasáže: „Neslaný, nemastný a neinspirativní vůdce se může snažit o silácký čin, ale jestliže nemá charisma ve své osobnosti, nikde jinde ho už nenajde“ (s. 55).

Právě zde spočívá jistá problematičnost jinak působivé knihy. Na jedné straně autor mistrně využívá komparativní metodu osvědčenou letitou praxí, a tak nám nám i díky statistickým ukazatelům a analýze jednotlivých politických kroků odhaluje různé aspekty hledání „dobré vlády“; to vše v pečlivě vybraném vzorku zemí. Na druhé straně však svou výše zmiňovanou normativností aspiruje vytvořit dílo ryze teoretické, které už přesahuje spíše do oblasti politické filozofie. Ovšemže lze na tuto „symbiózu“ nahlížet i pozitivně. První čtení však může čtenáře nechat na pochybách o skutečném autorském záměru.

Uvedená výhrada nijak nesnižuje výpovědní ani „přidanou“ hodnotu díla, jímž Ringen prokazuje svoji právem oceňovanou šíří rozhledu a strukturovanost myšlení. V celé publikaci hledá příčiny problémů současného demokratického vládnutí, přičemž jako jeden z hlavních identifikuje autor průnik privátních ekonomických zájmů do politiky, „posilování organizovanosti kapitálu“ (s. 137) a s tím související mizení střední třídy. Doslova uvádí: „S růstem nerovnosti a snižováním mobility se vytrácí sociální inkluzivnost a s ní i soudržnost národa. Menšina nejen konfiskuje národní bohatství a ničí politickou rovnost, ale dělá to na úkor síly motoru, který poháněl národ kupředu“ (s. 187). Aby co nejpregnantněji popsal tyto tendence, neváhá dokonce uchýlit se ke sloům Sarah Palinové, která (americkou) ekonomiku charakterizovala jako „hospodářství vzájemně si nahrávajících korporací“ (s. 158). Tuto patrně nezvratnou vývojovou trajektorii ostatně potvrzuje i volba jednoho z nejvýznamnějších amerických magnátů do čela země.

Ringen otevřeně a bez okolků popisuje specifickou dimenzi, která podle něj převládá nejenom v americké domácí politice, kde dominantní sílu v politických rozhodovacích procesech nabývají movití „hráči v zákulisí“, kteří už definitivně převládli i na jevišti. „Už nejsme v normální demokracii s funkčními institucemi, které regulují a chrání normální scénu rozhodování,“ píše (s. 153). Akcentováním této dimenze politiky, která je známá rozhodně nejenom v USA, nabývá kniha přímo apelativní a burcující rozměr. Společně s nástínem některých potenciálních reforem, objevujícím se, žel, až na posledních stránkách knihy, patří tyto pasáže pravděpodobně k nejzajímavějším. Ringen tím nejenom zúročuje své dosavadní letité zkušenosti v akademické, žurnalistické a administrativní

práci, ale nepřímou se ztotožňuje s obrazem akademika vystupujícího z pomyslné věže ze slonoviny a přejímá model společensky angažovaných politických věd.

Jako pomyslný druhý důležitý bod jeho analýzy „dobrého vládnutí“ lze považovat nezbytnost úspěšné a efektivní implementace politických rozhodnutí (příkazů) z centra prostřednictvím úředníků, kteří jsou tím pověřeni. Řešení každého politického problému, o něž se vláda těmito příkazy pokouší, spočívá podle něj v úspěšnosti jejich implementace. Ta je úspěšná jen tehdy, je-li založena na odpovídající „autoritě a vůdcovství“ (s. 92). A „nejspolehlivější autorita je ta, která se zakládá na magii legitimacy“ (Tamtéž). Vlády podle autora sice „potřebují moc, ale ve své práci jsou z větší části závislé na tom, jak dokážou lidi přesvědčit“ (s. 74). Tím se vracíme k podstatě Ringenovy „weberovské“ myšlenkové linie, totiž k oné „magii legitimacy“, kterou je schopen zaručit a uskutečnit jen a pouze sugestivní vůdce oplývající adekvátní a přirozenou autoritou. Není jasné, zda jde o vůdce kolektivního (funkční vládní kabinet), nebo individuálního (přirozeně nadaný „*il principe*“). Jedno je však jisté: Ringen svůj soubor rad vladaři 21. století formuluje pro ty, kteří vládou nebo by chtěli vládnout v současných liberálních demokraciích, uznávají její hodnoty a jsou s nimi bytostně spjatí. A nejnovější politický vývoj v mnoha zastupitelských demokraciích euroatlantického prostoru ukazuje, že tato spjatost lídrů se zmiňovanými hodnotami rozhodně není tak samozřejmá, jak jsme si ještě před pár lety bláhově mysleli.

Marián Sekerák

Anna Michalski, Zhongqi Pan: Unlikely Partners? China, the European Union and the Forging of a Strategic Partnership

1st edition. Singapore: Palgrave Macmillan, 2017, 203 stran, ISBN 978-981-10-3140-3.

Za posledních čtyřicet let se Čínské lidové republice (ČLR) podařilo pro mnohé nepředstavitelné: z uzavřené a zaostalé země s většinou populace pod hranicí chudoby se stala světová velmoc v ekonomické, politické i vojenské sféře. Není proto překvapivý ani narůstající zájem odborné veřejnosti o problematiku související s ČLR. Čína bývá často analyzována ve vztahu ke Spojeným státům americkým jakožto svému ekonomickému, vojenskému a politickému rivalovi, popřípadě v asijském kontextu v antagonistickém vztahu k Japonsku a Indii. Problematice vztahů mezi Čínou a Evropskou unií (EU) se tak v rámci akademické diskuse dostává méně prostoru, než by si zasloužila. Tuto situaci se snaží napravit Anna Michalski z Upsallské univerzity spolu s Zhongqi Panem z Fudanské univerzity v Šanghaji publikací *Unlikely Partners? China, the European Union and the Forging of a Strategic Partnership*, kterou v roce 2017 vydalo nakladatelství Palgrave Macmillan. Autoři se v celkem sedmi kapitolách zabývají problematikou strategického partnerství mezi ČLR a EU a analyzují motivaci obou aktérů pro tento svazek. Zkoumají důvody, proč toto partnerství, které oficiálně započalo v roce 2003, nadále trvá, a rozvíjí se i přes tak výrazné normativní rozdíly obou zúčastněných stran.

V úvodní kapitole autoři nastiňují důležitost a jedinečnost strategického partnerství mezi ČLR a EU. Dle jejich názoru je symbolem vzestupu nových hráčů na mezinárodním poli a také důkazem možné spolupráce v mnoha aspektech tak diametrálně odlišných politických entit. Pro EU i ČLR jsou bilaterální vztahy důležité jak z ekonomických, tak politických důvodů. Ekonomické hledisko je nasnadě – Čína je v současnosti druhým největším obchodním partnerem EU hned za USA. Naopak EU je největším obchodním partnerem ČLR. Z politického hlediska partnerství potvrzuje na jedné straně postavení EU v rámci mezinárodního společenství, na druhé straně pro Čínu znamená rekonfiguraci světového systému ke kýžené multipolaritě. I přes názorové rozdíly a občasná diplomatická vzplanutí jsou obě strany ochotny řešit situaci konstruktivně a udržovat tak křehkou rovnováhu mezi sebou. V novém tisíciletí se Čína prezentuje jako globální hráč, který se čím dál aktivněji zapojuje do dění na mezinárodním poli. Evropská unie se naopak snaží prezentovat jako normativní mocnost, pro niž je propagace vlastních norem a hodnot součástí identity a role ve světovém společenství. Její síla však závisí na úspěchu ekonomického a sociálního modelu, který v poslední dekádě utřil několik ran v podobě fiskální krize v eurozóně, migrační krize, rozkolu mezi členskými státy a aktuálně také jednání o vystoupení Velké Británie z unie. Michalski a Pan v této kapitole identifikují dva cíle strategického partnerství, konkrétně snahu o zvýšení předvídatelnosti mezinárodních vztahů a tím i mezinárodního systému, dále pak snahu o získání podpory pro určitý světonázor (s. 28). Partnerství mezi ČLR a EU dle jejich názoru přesahuje rámec diplomatických vztahů v mezinárodním systému, a studium konceptuálních rozdílů je proto důležité pro pochopení, čeho je možné dosáhnout mezi tak nepravděpodobnými partnery, jako jsou Čína a Evropská unie. Autoři si dávají za cíl zjistit, jak strategické partnerství funguje v rovině mezinárodní, bilaterální a individuální a co znamená pro rozvoj mezinárodního systému a sociálních struktur mezi státy a mezinárodními organizacemi.

Druhá kapitola se primárně zabývá detailní definicí strategického partnerství z deskriptivní a konstitutivní perspektivy. Autoři docházejí k závěru, že realistická teorie mezinárodních vztahů poskytuje deskriptivní pochopení strategického partnerství jakožto součásti mezinárodního systému (s. 22), zatímco sociálněkonstruktivistický pohled umožňuje

pochopit dynamiku sociálních interakcí v mezinárodní, bilaterální a individuální rovině (s. 25). Kapitola dále rozebírá funkce strategického partnerství, způsoby interakce a výsledky, kterých je možné v rámci tohoto svazku dosáhnout.

Třetí kapitola má spíše popisně historický ráz a přibližuje důležité milníky ve vztazích obou partnerů. Evropské společenství navázalo styky s ČLR již v roce 1973, ale jelikož v Číně v této době stále probíhala kulturní revoluce, první obchodní dohoda byla přijata až v květnu roku 1978, tedy skoro dva roky po smrti Mao Ce-tunga (Mao Zedong), kdy se v čele ČLR prosadil Teng Siao-pching (Deng Xiaoping). Právě jeho pragmatické politice „otevřených dveří“ a ekonomickým reformám je přisuzován takzvaný čínský ekonomický zázrak. Dalším důležitým předělem vzájemných vztahů je rok 1989, kdy Evropské společenství načas přerušilo veškeré styky s Čínou kvůli událostem na náměstí u brány Nebeského klidu. Kontakty byly sice v následujícím roce obnoveny, ale zbrojní embargo, které bylo na Čínu uvaleno, platí přes veškeré čínské snahy doposud. Další zásadní etapa vzájemných vztahů je ohraničena léty 2003 a 2005 a bývá označována jako období největšího rozkvětu vztahů mezi EU a Čínou. Jeho konec je přisuzován rozhodnutí EU o ponechání zbrojního embarga na nátlak Spojených států amerických. Čína v tento moment pochopila, že ne všechna strategická partnerství jsou pro EU stejně důležitá a rovněž že je rozhodnutí EU ovlivnitelné třetí stranou, a nejedná se tedy o plně autonomního partnera. Michalski a Pan poukazují na postupně se měnící roli obou partnerů, která se v průběhu let vyrovnala. Bylo to zejména v návaznosti na fiskální krizi v eurozóně, během níž příliv čínského kapitálu napomohl zmírnit dopady na evropskou ekonomiku. V tomto období se tak partnerství s Čínou stalo pro EU důležitější než partnerství s EU pro Čínu (s. 48). S narůstající důležitostí Číny pro evropskou ekonomiku je patrné i polevování v razanci, s jakou EU zdůrazňuje demokratické reformy uvnitř Číny. Postupem času se evropský přístup změnil z prvotní kritiky a aktivní snahy o reformy na dnešní spíše pasivní konstatování faktů. Kapitola přibližuje i další ze vzájemných třecích ploch, kterou je, kromě trvajících zbrojního embarga a otázky lidských práv, neochota garantovat Číně status tržní ekonomiky. Evropská unie Čínu soustavně kritizuje za nerovné podmínky pro vstup evropských firem na čínský trh a rovněž za porušování antidumpingových pravidel.

Ve čtvrté kapitole autoři popisují rozdílnosti v evropském a čínském přístupu k takzvanému šíření norem (*diffusion of norms*), které rozdělují na vnitřní a vnější. Vnitřní normou rozumějí takovou, která je považována za vzorec vhodného chování v rámci domácí politiky, vnější normy zahrnují chování na mezinárodní scéně. Unie bývá kritizována za neschopnost dostatečně normativně ovlivňovat ČLR ať už kvůli přílišné rozdílnosti, mocenskému vzestupu Číny, nebo jen špatné strategii. To je patrné zejména v otázce lidských práv: i přes trvajících společný lidskoprávní dialog mezi EU a ČLR nedochází k žádnému pokroku, naopak Čína vehementněji oponuje evropským snahám jakýmkoli způsobem ovlivňovat záležitosti, jež považuje za čistě interní, neboť údajně ohrožují její vnitřní stabilitu (s. 83).

Pátá kapitola zkoumá konceptuální rozpory mezi oběma partnery. Autoři analyzují postoje obou zúčastněných stran v otázkách suverenity a lidských práv, v nichž se Čína a EU stavějí na opačné konce normativní spektra. I přes tyto rozpory jsou obě strany ochotny přistupovat k problémům pragmaticky, pokud je prostor k manévrování a kompromisům. Jak však autoři nezapomínají podotknout, k některým tématům obě strany přistupují spíše dogmaticky, zejména v otázkách týkajících se čínské suverenity a územní celistvosti, kterými je pro Čínu například otázka Tibetu, Tchaj-wanu nebo zbrojního embarga.

Šestá kapitola analyzuje rozdílný pohled ČLR a EU na mezinárodní systém, moc a světový pořádek a dále popisuje, jak vztahy k dalším mezinárodním hráčům ovlivňují vedení zahraniční politiky. Čína i EU jsou stále nováčky na mezinárodním poli a musejí čelit rozdílným výzvám. Do poloviny 19. století byla Čína uzavřenou a jen těžko proniknutelnou zemí. Situace se však změnila příchodem evropského kolonialismu, který tehdy ještě

císařskou Čínu vojensky přinutil otevřít přístavy mezinárodnímu obchodu. Po staletí existující tributární systém byl nahrazen importovaným systémem vestfálským. Po svém vzniku v roce 1949 se ČLR na několik dekád studené války stala vyvažovatelkou mezi USA a SSSR. V sedmdesátých letech 20. století se Čína stala zástupkyní třetího světa a svou zahraniční politiku vedla, alespoň teoreticky, podle zásad takzvané *panča šily* (tj. pěti zásad mírového soužití: vzájemného respektování územní celistvosti a svrchovanosti, neútočení, nevměšování do vnitřních záležitostí, rovnoprávnosti a vzájemné výhodnosti a mírového soužití), podle nichž byly definovány vztahy mezi ČLR a Indií v padesátých letech 20. století. S tím, jak se z Číny v posledních několika dekádách stává ekonomická, politická a zejména vojenská velmoc, teze o mírovém soužití a vzestupu Číny dostávají zásadní trhliny. V ČLR samé sílí nacionalistické hlasy, které volají po asertivnějším vystupování Číny jakožto světové mocnosti (s. 137). Týká se to zejména citlivých témat souvisejících s územními spory s okolními státy, viz například otázku Jihočínského moře nebo souostroví Diaoyu/Senkaku. Čína také vystupuje aktivněji na mezinárodním poli, jako například při mezinárodním boji proti pirátství, mediaci v Dárfúru nebo při mnohostranných rozhovorech s Íránem nebo Severní Koreou. Zvyšující se rozpočet na armádu a budování námořnictva, které má hájit zájmy Číny kdekoli ve světě, pak naznačuje snahu o vojenskou dominanci v regionu. Z těchto důvodů panují obavy, jakou mocností se Čína stává a jakým směrem bude svoji sílu do budoucna exponovat (s. 145).

Evropská unie proti tomu čelí problémům, které souvisejí s její strukturální podstatou unie suverénních států s vlastními armádami a zahraniční politikou. Snahy budovat společné vojenské síly a jednotnou vnější reprezentaci jsou sice patrné, a zejména v oblasti společné zahraniční politiky byly realizovány konkrétní kroky, avšak trvající výrazné rozdíly mezi členskými státy uskutečnění těchto plánů ztěžují a tím oslabují pozici EU jako světové mocnosti. Finanční krize rurozóny, migrační krize, brexit a obavy z působení Ruska u východních hranic vedou Evropskou unii ke kompromisní snaze zachovávat dobré vztahy s ČLR (s. 157).

Závěrečná kapitola se zamýšlí nad důvodem existence strategického partnerství ČLR a EU a také nad tím, v čem je toto partnerství jedinečné, zejména ve srovnání s jinými strategickými partnerstvími. Autoři ukazují, že jedinečnost tohoto strategického partnerství tkví v tom, že spojuje dvě světové mocnosti s rozdílnými normativními základy a pohledem na světový pořádek. I přes tyto rozdíly dokázaly obě strany partnerství prohlubovat v různých odvětvích spolupráce.

Kniha *Unlikely Partners? China, the European Union and the Forging of a Strategic Partnership* je cenným, avšak ne kompletním zdrojem informací o problematice strategického partnerství mezi Evropskou unií a Čínou. Pohled autorů na fungování tohoto svazku a zejména na motivaci ČLR být *pouze* rovnocenným partnerem je možná až příliš optimistický. Z textu publikace je přitom patrné, že efektivní dialog mezi EU a Čínou je uskutečnitelný pouze v oblastech, kde nejsou zásadní normativní rozdíly. Autoři v textu prakticky v každé kapitole vyzdvihují světovou jedinečnost tohoto svazku, který spojuje v mnoha příkladech protikladné velmocenské subjekty, na druhou stranu je nutné připustit, že při odsunutí problematických témat do pozadí nelze hovořit o zcela fungujícím a rovném partnerství. Publikace se jenom letmo dotýká současné čínské zahraniční politiky a o problematice Nové hedvábné stezky se dozvídáme spíše v kontextu vnějších hranic EU, byť i mnohé z členských států jsou, nebo se snaží stát, součástí této čínské strategie. V textu naopak zcela chybí diskuse o čínské iniciativě 16 + 1, která se zaměřuje na země střední a východní Evropy, včetně několika členských států EU. Za touto strategií a čínskou selektivností ve snaze obejít jednání přímo s EU vidí mnozí kritici snahu vyvolat nejednotu mezi členskými státy s cílem oslabit politický vliv EU jako celku. V případě pravdivosti této teze rovněž nelze nahlížet na strategické partnerství EU a ČLR optimistickou optikou autorů. Kniha je bezpochyby přínosem pro studium mezinárodních vztahů a problematiky strategických partnerství. Pro specifičnost zaměření ji lze doporučit spíše

odborné veřejnosti, popřípadě studentům společenských nebo ekonomických oborů jako součást širšího spektra odborné literatury, která se problematikou čínsko-evropských vazeb zabývá.

Martin Lavička

Poznámka

Tato práce vznikla za podpory projektu „Sinofonní příhraničí – interakce na okraji“, reg. č. CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000791, financovaného z EFRR.

Michael Brtnický: *Evropská unie a prostor arabského Středomoří: Blízký partner, nebo nebezpečná periferie?*

1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2016, 275 stran, ISBN 978-80-7325-406-3 (signatura knihovny ÚMV 61 775).

Kniha Michaela Brtnického *Evropská unie a prostor arabského Středomoří: Blízký partner, nebo nebezpečná periferie?* mapuje vývoj evropské zahraniční politiky vůči arabským zemím jižního a východního Středomoří v letech 1995 až 2014. Zaměřuje se na podobu, charakter a obsah evropské zahraniční politiky, jakož i na proměnu podmínek, v nichž se evropská zahraniční politika vůči tomuto regionu v daném období utvářela. Brtnického analýza vychází ze skutečnosti, že „přes dlouhou a intenzivní historii vzájemné interakce tu jsou jasně dělicí linie, nejen geografické, ale i etnolingvistické a kulturní, které jižní a východní Středomoří od Evropy odlišují a jež Evropany nutí stále znovu pokládat otázky o povaze vzájemných vztahů“ (s. 7). Autor hledá odpověď na otázku, zda je prostor arabského Středomoří spíše prostorem pro spolupráci, nebo naopak zdrojem napětí. Přitom zdůrazňuje provázanost vývoje obou břehů Středozemního moře i skutečnost, že mnohé otázky související s vývojem v oblasti arabského Středomoří mají přímý dopad na vnitřní vývoj v Evropské unii (EU).

Kniha je členěna do čtyř kapitol, předmluvy a závěru. V úvodu knihy jsou vymezeny základní cíle a definovány hlavní pojmy, například termín „sousedství Unie“. Brtnický tímto pojmem zastřešuje unijní iniciativy vztahující se k regionu arabského Středomoří, konkrétně *Evropskou politiku sousedství a Barcelonský proces*, na jejichž základě vznikla *Unie pro Středomoří*. Autor zdůrazňuje strategickou důležitost regionu pro EU, a to z hlediska politického, bezpečnostního i ekonomického. Zejména jižní státy EU proto tento prostor považují za zahraničněpolitickou prioritu. Zvláštní pozornost je věnována událostem arabského jara, které podle autora zpochybnily samy základy státního uspořádání v jižním a východním Středomoří, avšak nevedly k omezení role EU v tomto prostoru. Autor dále představuje základní konceptuální rámec práce, jímž je analýza zahraniční politiky s ohledem na její konvenční a strukturální dimenzi. Podrobně se věnuje i představení dosavadních výzkumů souvisejících s evropskou politikou vůči arabskému Středomoří.

První kapitola je věnována teoretickému a metodologickému rámci práce a geografickému i chronologickému vymezení tématu. Z geografického hlediska se Brtnický zaměřuje na osm vybraných středomořských států – Alžírsko, Egypt, Jordánsko, Libanon, Libyi, Maroko, Sýrii a Tunisko. Součástí analýzy tedy nejsou vztahy EU s Izraelem a Tureckem, které sice do regionu východního Středomoří geograficky patří, nicméně se od zbytku arabského Středomoří odlišují zejména svým nearabským charakterem. Vyňaty jsou rovněž vztahy EU s Palestinskou autonomií, neboť podle autora palestinská území nejsou svrchovaným státem (s. 22). Z chronologického hlediska autor sleduje vývoj evropské politiky vůči regionu v období 1995–2014, tedy od počátku takzvaného Barcelonského procesu. Volba koncového roku 2014 není autorem dostatečně zdůvodněna, pravděpodobně jde o časové vymezení autorovy disertační práce, z níž publikace do značné míry vychází. Vzhledem k tomu, že kniha byla vydána až v roce 2016, by bylo přínosnější dovést analýzu až do roku 2015 a zmapovat tak komplexně první dvě dekády intenzivní spolupráce EU s vybranými zeměmi arabského Středomoří.

Podstatná část první kapitoly je věnována teoretickému ukotvení práce, přičemž autor zdůrazňuje teoretický pluralismus jako základní východisko knihy. Dále se Brtnický zabývá rozbohem evropské zahraniční politiky (podkapitola 1.2.2) a definicí konvenční a strukturální zahraniční politiky EU, což je klíčové pro další analýzu vztahů EU k regionu arabského Středomoří. Oceňuji, že autor již v první teoretické kapitole stanoví tři

základní okruhy podle tří základních košů Barcelonského procesu: dimenzi politicko-bezpečnostní, ekonomicko-finanční a sociálně-kulturní.

Druhá kapitola detailně analyzuje vnitřní dimenzi evropské zahraniční politiky pro arabské Středomoří a poukazuje na historické vazby evropských států k jižnímu a východnímu Středomoří i na dlouhodobý ekonomický význam tohoto regionu pro Evropu. Shrnuje i hlavní evropské iniciativy vůči středomořskému regionu zejména v rámci *Barcelonského procesu: Euro-středomořského partnerství* (1995), *Evropské politiky sousedství* (2004) a *Barcelonského procesu: Unie pro Středomoří* (2008). Brtnický analyzuje hlavní aktéry těchto procesů, jimiž jsou Evropská rada, Rada Evropské unie, Vysoký představitel EU pro zahraniční věci a bezpečnostní politiku, Evropská komise a v poslední době i Evropský parlament. U jednotlivých aktérů autor přehledně vymezuje způsob jejich zapojení do vztahů s arabským Středomořím, jejich roli v těchto vztazích i hlavní problémy, s nimiž se v této souvislosti potýkají. Pro laického čtenáře bez hlubších znalostí evropské institucionální struktury je v této části publikace asi nejzajímavější analýza rozporu mezi konvenčními a strukturálními zájmy EU, zvláště důležitého ve vztahu k arabskému Středomoří. Mezi konvenční zájmy EU autor zahrnuje politické a bezpečnostní zájmy (otázka stability režimů, otázky spojené s terorismem), ekonomické a finanční zájmy (energetika, obchodní zájmy EU v regionu) či sociální a kulturní zájmy (otázky spojené s migrací, pašováním drog atd.). Mezi strukturální zájmy řadí z hlediska politických a bezpečnostních zájmů otázky demokratizace, vlády práva či rozvoje občanské společnosti a podílu EU na řešení konfliktů; z hlediska zájmů finančních a ekonomických pak jde o otázky související s euro-středomořskými dohodami a liberalizací obchodu ve středomořském regionu; k sociálním a kulturním zájmům strukturální politiky EU patří podpora občanské společnosti, dialogu a mobility. Základní rozpor Brtnický spatřuje mezi strukturální dimenzí evropské politiky vůči regionu, spočívající v podpoře demokratizace regionu, a konvenční politikou EU vůči arabskému Středomoří, která zdůrazňuje bezpečnost a stabilitu i za cenu podpory autoritativních režimů v arabských zemích.

Brtnický se rovněž věnuje rozhodovacím mechanismům při tvorbě evropské politiky vůči regionu arabského Středomoří i kapacitám a hlavním nástrojům, které EU vůči tomuto regionu při realizaci své zahraniční politiky využívá. Podrobně analyzuje hlavní rozhodovací mechanismy v rámci Barcelonského procesu: Unie pro Středomoří, Evropskou politiku sousedství i společnou zahraniční a bezpečnostní politiku. Poukazuje na nefunkčnost nejvyšších institucí Barcelonského procesu, zejména summitů hlav států a vlád a summitů ministrů zahraničí, jejichž setkávání brání nevyřešené konflikty v oblasti, především konflikt mezi Izraelem a arabskými státy. V závěru kapitoly autor stručně shrnuje hlavní finanční kapacity a nástroje, které EU v prostoru arabského Středomoří ve sledovaném období realizovala, s důrazem na Středomořskou rozvojovou asistenci (programy MEDA I. a MEDA II.) a Evropský nástroj sousedství a partnerství (ENPI).

Ve třetí kapitole autor řeší implementaci evropské zahraniční politiky v arabském Středomoří. Jednotlivé části této kapitoly vycházejí ze struktury Barcelonského procesu a věnují se politicko-bezpečnostní, ekonomicko-finanční a sociálně-kulturní dimenzi spolupráce. V oblasti politické a bezpečnostní autor akcentuje možnosti demokratizace arabských režimů a řešení konfliktů v arabském Středomoří. Zabývá se postojem EU k demokratizaci v regionu, který byl často v rozporu s podporou autoritativních režimů. Poukazuje na skutečnost, že zahraniční politika EU vůči regionu byla často v oblasti demokratizace neefektivní vzhledem k tomu, že dlouhou dobu ignorovala opozici hlásící se k politickému islámu, a to i v případě jejího vítězství v demokratických volbách. Tento argument je rozveden mimo jiné na příkladu vítězství Hamásu v palestinských volbách v roce 2006. Pozornost je věnována i problematice používání politické kondicionality v rámci evropské zahraniční politiky. Autor se dále zabývá reakcí EU na vývoj v arabském Středomoří v souvislosti s takzvaným arabským jarem. Poukazuje na skutečnost, že EU nebyla na vývoj v oblasti připravena a byla nucena zahrnout do implementace své zahraniční politiky

nově i islamistické subjekty. Unie proto představila nový koncept „hluboké demokracie“ a navýšila finanční prostředky na podporu ENPI v rámci nového programu SPRING. Současně se EU snaží řešit situaci v regionu, mimo jiné izraelsko-palestinský konflikt a konflikty v Maghrebu – občanskou válku v Alžírsku, konflikt o Západní Saharu, situaci v Libyi, Libanonu a Sýrii. V kapitole jsou řešeny i civilní mise EU v konfliktních oblastech i aktuální boj EU proti terorismu v regionu arabského Středomoří.

V rámci ekonomické a finanční dimenze evropské politiky v arabském Středomoří autor analyzuje evropské ekonomické zájmy v regionu s ohledem na obchodní zájmy, ekonomickou integraci v regionu a energetiku, která je pro mnohé členské státy ve vztahu k arabskému Středomoří stěžejní oblastí zájmů. Autor poukazuje na hlubokou nerovnost mezi EU a arabskými partnery i na téměř neexistující regionální ekonomickou integraci v arabském Středomoří (na ose jih–jih). Věnuje se i relativně úspěšné integraci mezi EU a státy arabského Středomoří na ose sever–jih, probíhající v rámci euro-středomořské zóny volného obchodu, a zároveň poukazuje i na limity, které EU kladla státům arabského Středomoří například v oblasti trhu se zemědělskými produkty. V závěru kapitoly autor hodnotí význam energetiky, která je pro evropské země důležitá s ohledem na dodávky zemního plynu ze Středomoří do EU, a analyzuje i základní otázky související s dopravou či námořní infrastrukturou v regionu.

Sociální a kulturní dimenze evropské zahraniční politiky vůči regionu se podle Brtnického zaměřovala na otázky migrace a občanské společnosti. Autor upozorňuje na nelegální migraci, která s regionem Středomoří úzce souvisí. Kriticky posuzuje ne zcela zdařilé působení agentury Frontex i další programy, které EU ve sledovaném období v regionu realizovala v souvislosti s migrační krizí. Bohužel je práce dovedena jen do roku 2014, tedy před počátek největší migrační krize, která hluboce ovlivnila i situaci uvnitř EU a evropskou zahraniční politiku. Ve vztahu k občanské společnosti autor akcentuje základní problém v přístupu EU, která se zaměřovala jen na velice úzký výsek občanské společnosti v arabském Středomoří a zcela ignorovala pro EU „nevhodnou“, nicméně v muslimském světě vlivnou islamistickou část arabských občanských společností. Podle autora tak „*nepoměrně velká část evropských finančních prostředků a pozornosti byla nasměrována vůči takto pojatým nevládním organizacím, ačkoliv jejich vliv ve společnostech arabského Středozeší byl mnohdy mizivý*“ (s. 173). Po roce 2011 musela EU reagovat na změny v regionu a vzít tak v potaz i existenci islamistické občanské společnosti.

Čtvrtá kapitola pojednává o hlavních aktérech a strukturách v regionu arabského Středomoří. V politicko-bezpečnostní rovině je zdůrazněna problematika autoritářství, která je s oblastí arabského Středomoří úzce historicky spojena a představuje základní politickou strukturu této oblasti. Podle autora lze za největší úspěch většiny autoritářských režimů v regionu považovat skutečnost, že v letech 1991–2011 „*nedošlo v arabském Středomoří k autentickému posunu k pluralitní politice, ale k transformaci autoritativních režimů v tom smyslu, že byly schopny uchovat si svůj autoritativní charakter a souběžně obstát vůči novým výzvám v podobě demografie, globalizace, informační revoluce či externím tlakům na politické změny*“ (s. 184). Autor podtrhuje schopnost režimů v tomto období úspěšně čelit tlakům na politické změny a v mnoha případech úspěšně zvládnout i generační výměnu hlav států. Navzdory arabskému jaru tak ve většině zemí oblasti zůstává autoritářství základním principem politického uspořádání. Za velmi zdařilou považují i autorovu analýzu proměny vztahu egyptského režimu k Muslimskému bratrstvu v uplynulé dekádě.

V části věnované ekonomické a finanční oblasti autor rozebírá základní aspekty související se specifickým systémem selektivního neoliberalismu, klientelismu a ekonomické globalizace, který se formoval ve většině autoritářských režimů arabského Středomoří. Bylo pro ně typické úzké propojení politické a ekonomické elity v zemi, jakož i velké sociální a ekonomické rozdíly mezi vládnoucí elitou a zbytkem populace těchto států. Zvláštní pozornost autor věnuje i roli, kterou v ekonomice arabských států hrála armáda,

což názorně dokládá analýzou role egyptské armády v egyptské ekonomice. Poslední část kapitoly se zabývá sociální a kulturní oblastí s důrazem na roli demografie, médií a komunikačních technologií. Autor sleduje vliv nových médií a globálních televizí jako Al-Džazíra nebo Al-Arabíja. Z demografických faktorů si všímá výrazného přibývání obyvatelstva v oblasti arabského Středomoří – dle autora za posledních dvacet let populace v regionu vzrostla o 58,9 milionu obyvatel (s. 206) – i vysoké nezaměstnanosti převážně mladých lidí do 35 let. Tento vývoj společnost destabilizoval a umožnil změny související s arabským jarem. V této souvislosti autor upozorňuje na konflikt v Sýrii, kde populace do 35 let představovala ve sledovaném období 71,3 % syrské populace (s. 207). V uplynulých třech desetiletí se syrská populace podle údajů autora ztrojnásobila (s. 212), což výrazně zhoršilo ekonomickou a sociální situaci v zemi.

Závěrečná část kapitoly je věnována islamismu, který je pro region arabského Středomoří velmi aktuální a ovlivňuje politicko-bezpečnostní situaci v regionu po roce 2011. V souvislosti se změnami režimů se v některých státech arabského Středomoří islamistické skupiny chopily moci, přestože do té doby představovaly pouze opozici autoritativních režimů. Autor rozděluje islamistické skupiny na tři typy: 1. skupiny odmítající násilí a zaměřující se na účast v politickém boji; 2. skupiny, které mají politické i vojenské křídlo; a 3. džihádistické skupiny, které používají násilí jako prostředek pro dosažení svých cílů (s. 217). Závěr kapitoly se stručně věnuje roli islamistických skupin v sociální a kulturní oblasti a tím vhodně doplňuje pohled na jejich politické působení. Autor se zaměřuje na „islamizaci shora“ a „islamizaci zdola“ a jejich vliv na islámskou společnost, pozornost pak věnuje problematice vlivu salafismu v regionu arabského Středomoří, zejména v Alžírsku, Tunisku, Egyptě a Sýrii.

Z hlediska uspořádání knihy není mnohdy patrné, proč autor opakovaně dělí text do velmi krátkých kapitol, které často obsahují jen několik odstavců. Rovněž shrnutí jednotlivých kapitol není úplně opodstatněné, zejména vzhledem k tomu, že závěr celé publikace je *de facto* poskládaný ze shrnutí jednotlivých kapitol – v některých případech autor v závěru doslova opakuje dílčí závěry jednotlivých kapitol. Skutečnost, že jde očividně o přepracovanou disertační práci, přitom považuji za největší slabinu publikace. Kvůli tomu je její struktura často relativně nepřehledná a poskytuje informace, které jsou pro laické čtenáře zbytečné nebo matoucí. Na druhou stranu publikace dobře shrnuje základní aspekty vývoje evropské zahraniční politiky vůči arabskému Středomoří v období let 1995 až 2014 a zájemce o tuto oblast tak komplexně seznamuje se zásadním vývojem tohoto regionu v posledních dvaceti letech. Jako takovou publikaci určitě ocení nejen studenti historie a mezinárodních vztahů, ale i široká veřejnost se zájmem o aktuální dění v tomto regionu.

Radka Havlová

MEZINÁRODNÍ BEZPEČNOST / VOJENSTVÍ

- AFRICAN** 62 302
African peace militaries. War, peace and democratic governance / edited by David J. Francis. London; New York: Routledge, 2018. – xiv, 186 stran. – (Routledge Studies in Peace and Conflict Resolution). ISBN 978-1-138-68229-0 (vázáno)
- AFRICA** 62 344
Africa and the world. Bilateral and multilateral international diplomacy / Dawn Nagar, Charles Mutasa – editors. Cham: Palgrave Macmillan, 2018. – xxxv, 520 stran. ISBN 978-3-319-62589-8 (vázáno)
- ARMS** 62 325
Arms control and disarmament. 50 years of experience in nuclear education / edited by Paolo Foradori, Giampiero Giacomello, Alessandro Pascolini. – Cham: Palgrave Macmillan, 2018. – xxvi, 371 stran. ISBN 978-3-319-62258-3 (vázáno)
- BRANDS, Hal, 1983–** 62 344
Making the unipolar moment. U.S. foreign policy and the rise of the post-Cold War order / Hal Brands. – Ithaca; London: Cornell University Press, 2016. – ix, 469 stran. Foreign Affairs, Vol. 96, No. 1 (2017), s. 164. ISBN 978-1-5017-0272-3 (vázáno)
- CABADA, Ladislav, 1973–** 62 328
Od Dunajské federace k Visegrádské skupině... a zpět? Tradiční a nové formáty středoevropské spolupráce / Ladislav Cabada, Christopher Walsch. – Praha: Libri, 2017. – 242 stran. ISBN 978-80-7277-567-5 (brožováno)
- DOUCET, Marc G.** 62 337
Reforming 21st century peacekeeping operations. Governmentalities of security, protection, and police / Marc G. Doucet. – London; New York: Routledge, 2018. – viii, 139 stran. – (Interventions). ISBN 978-1-138-93726-0 (vázáno)
- DOESTER, Marc G.** 62 293
Domestic determinants of foreign policy in the European Union and the United States / Daniel S. Hamilton and Teija Tiilikainen, editors. – Washington, DC: Center for Transatlantic Relations: Finnish Institute of International Affairs, 2018. – xix, 182 stran. ISBN 978-1-947661-02-8 (brožováno)
- GOERTZ, Stefan** 62 345
Der Neue Terrorismus. Neue Akteure, neue Strategien, neue Taktiken und neue Mittel / Stefan Goertz. – Wiesbaden: Springer VS, 2018. – xi, 190 stran. ISBN 978-3-658-18813-9 (brožováno)
- MILLER, Benjamin** 62 299
International and regional security. The causes of war and peace / Benjamin Miller. London; New York: Routledge, 2017. – xiv, 294 stran. – (Routledge global security studies). ISBN 978-1-138-18725-2 (brožováno)
- PATRIKARAKOS, David, 1977–** 62 321
War in 140 characters. How social media is reshaping conflict in the twenty-first century / David Patrikarakos. – New York: Basic Books, 2017. – x, 301 stran. Foreign Affairs, Vol. 97 (2018), No. 1, s. 156. ISBN 978-0-465-09614-5 (vázáno)
- ENDRES, Fabian** 62 349
Öffentliche Meinung und strategische Kulturen. Außenpolitische Überzeugungen in Deutschland, Frankreich und Grossbritannien / Fabian Endres. – Wiesbaden: Springer VS, 2018. – 256 stran. ISBN 978-3-658-18930-3 (brožováno)
- HORNÁT, Jan** 62 333
Global competition or convergence? Ideological and economic interactions of a rising China and the U.S. / Jan Hornát, Lukáš Kindl. – Prague: Charles University, Karolinum Press, 2018. – 222 stran. ISBN 978-80-246-3715-0 (brožováno)
- KAMAU, Macharia** 62 336
Transforming multilateral diplomacy. The inside story of the sustainable development goals / Macharia Kamau, Pamela Chosek, David O'Connor. – London; New York: Routledge, 2018. – xxiv, 341 stran. ISBN 978-0-8133-5086-8 (brožováno)
- MANSOUR, Imad** 62 339
Statecraft in the Middle East. Foreign policy, domestic politics and security / Imad Mansour. – London;

MEZINÁRODNÍ POLITIKA / VZTAHY

New York: I.B. Tauris, 2016. – 282 stran. – (Library of international relations; 80).
ISBN 978-1-78453-580-3 (vázáno)

62 322

MELAMED, Avi

Inside the Middle East. Making sense of the most dangerous and complicated region on Earth / Avi Melamed, foreword by Lucy Aharish. – [New York]: Skyhorse Publishing, 2016. – xviii, 374 stran.
ISBN 978-1-63450-572-7 (vázáno)

62 348

NORM-

Norm- und Regeltransfer in der europäischen Außenpolitik / Daniel Göler, Eckart D. Stratenschulte (Hrsg.). – Baden-Baden Nomos, 2018. – 290 stran. – (Schriftenreihe des Arbeitskreises Europäische Integration; Band 99).
ISBN 978-3-8487-3689-8 (brožováno)

62 300

POSTHUMAN

Posthuman dialogues in international relations / edited by Erika Cudworth, Stephen Hobden and Emilian Kavalski. – London; New York: Routledge, 2018. – ix, 295 stran.
ISBN 978-1-409-46191-3 (vázáno)

62 347

REGIONEN

Regionen und Regionalismus in den Internationalen Beziehungen. Eine Einführung / Simon Koschut (Hrsg.). – Wiesbaden: Springer VS, [2017]. – xiii, 273 stran.
ISBN 978-3-658-05433-5 (brožováno)

62 215

RIPSMAN, Norrin M.

Neoclassical realist theory of international politics / Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro and Steven E. Lobell. – New York: Oxford University Press, 2016. – xi, 196 stran.
ISBN 978-0-19-989925-8 (brožováno)

62 301

WORLD

World politics in translation. Power, relationality, and difference in global cooperation / edited by Tobias Berger and Alejandro Esguerra. – London; New York: Routledge, 2018. – xvi, 236 stran. – (Routledge Global Cooperation Series).
ISBN 978-1-138-63057-4 (vázáno)

62 291

YANGUAS, Pablo

Why we lie about aid. Development and the messy

politics of change / Pablo Yanguas. – London: Zed Books, 2018. – viii, 267 stran.
ISBN 978-1-78360-933-8 (brožováno)

STÁT / POLITIKA / SPOLEČNOST

62 343

AUTHORITARIAN

Authoritarian politics in Turkey. Elections, resistance and the AKP / edited by Bahar Baser and Ahmet Erdi Öztürk. – London; New York: I.B. Tauris, 2017. – xvi, 270 stran. – (Library of modern Turkey).
ISBN 978-1-78453-800-2 (vázáno)

62 346

CRISIS

Crisis, identity and migration in post-colonial Southern Africa / Hangwelani Hope Magidimisha, Nene Ernest Khalema, Lovemore Chipungu, Tamuka C. Chirimambowa, Tinashe Lukas Chimedza – editors. – Cham: Springer, 2018. – xvi, 234 stran. – (Advances in African economic, social and political development; ISSN 2198-7262).
ISBN 978-3-319-59234-3 (vázáno)

62 626

DOMINANT

Dominant elites in Latin America. From neo-liberalism to the „pink tide“ / Liisa North, Clark, Timothy D. – editors. – Cham: Palgrave Macmillan, 2018. – xvii, 239 stran. – (Latin American Political Economy).
ISBN 978-3-319-53254-7 (vázáno)

62 297

FIALA, Vlastimil, 1959–

Politické stranictví v západní Africe (Sierra Leone, Burkina Faso a Kamerun) / Vlastimil Fiala, Jan Prouza a Petr Skalník. – Ústí nad Orlicí; Hradec Králové: Oftis, 2017. – 215 stran.
ISBN 978-80-7405-411-2 (brožováno)

62 327

JÍRŮ, Lucie

Vliv šíitského duchovenstva na politiku a společnost / Lucie Jírů. – Praha: Metropolitní univerzita Praha; Nakladatelství Lidové noviny, 2017. – 151 stran. – (Blízký východ na křižovatce).
ISBN 978-80-7422-521-5 (NLN; vázáno),
ISBN 978-80-87956-75-5 (MUP; vázáno)

62 305

MURRAY, Douglas, 1979–

The Strange death of Europe. Immigration, identity, Islam / Douglas Murray. – London; Oxford: Bloomsbury 2017. – 343 stran.
ISBN 978-1-4729-5485-5 (brožováno)

PŘIBÁŇ, Jiří, 1967–

The Defence of constitutionalism. The Czech question in post-national Europe / Jiří Přibáň. – Praha: Karolinum Press, 2017. – 310 stran. – (Václav Havel series).

ISBN 978-80-246-3423-4 (brožováno)

VASILOPOULOU, Sofia

Far right parties and Euroscepticism. Patterns of opposition / by Sofia Vasilopoulou. – London; New York: Rowman & Littlefield International, Ltd., 2018. – xiii, 191 stran.

ISBN 978-1-78552-229-1 (vázáno)

ALEŠ KARMAZIN

Čína a suverenita: pojetí suverenity v čínském odborném prostředí

Suverenita je pro Čínskou lidovou republiku jedním z klíčových zahraničněpolitických témat. V článku se autor zabývá tím, jak tento klíčový pojem a fenomén chápe čínská odborná sféra. Hlavní otázkou je, jak čínské odborné prostředí přistupuje k suverenitě a jak ji případně teoreticky či konceptuálně rozvíjí. Autor ukazuje, že lze identifikovat jednoznačně dominantní model, který je totožný s takzvaným konzervativním (absolutním, vestfálským) pojetím suverenity. Zároveň však v některých specifických případech čínští autoři vykazují poměrně značný stupeň kreativity a překonávají tak konzervativní pojetí suverenity. Těmito případy jsou vztah Číny k Tchaj-wanu a Hongkongu, propojení mezi suverenitou a lidskými právy a koncept intertemporálního práva.

MARIA AVANESOVA, VLADIMÍR NAXERA

„Za ochranu křesťanství?“

Postoje ruské pravoslavné církve vůči Západu a její místo v zahraniční politice Ruské federace

V průběhu postsovětského vývoje se Ruská pravoslavná církev stala významným aktérem v politickém a sociálním životě Ruska. Tento text se zaměřuje na to, jakým způsobem se vyvíjel vztah Ruské pravoslavné církve vůči Západu a jak církev figuruje v ruské oficiální politice vůči Západu. Článek je založen především na analýze primárních zdrojů (státní a církevní dokumenty, média) a je strukturován chronologicky. Důležitými mezníky jsou nástup Vladimíra Putina do funkce prezidenta a Kirilla do funkce moskevského patriarchy. Studie ukazuje, že v současnosti jsou státní a církevní rétorika téměř totožné a soustředí se na obhajobu ruských zahraničněpolitických vizí a plánů.

DAVID BABÁK, MARKÉTA PITROVÁ

Hodnocení regulace lobbingu u EK a EP podle projektu Mezinárodních standardů nevládních organizací

Současná regulace lobbingu v Evropské unii (Evropském parlamentu a Evropské komisi) v podobě formální dokumentace vykazuje pohledem projektu Mezinárodních standardů nevládních organizací značné rezervy. Systém je dle tohoto projektu nejsilnější z hlediska svého vymezení či transparentnosti, a naopak nejslabší v oblasti kontroly, sankcí a integrity. Zjištění zcela odpovídají základním parametrům unijního dobrovolného a seberegulačního systému. Celkové výsledky výzkumu ukazují, že Evropská komise alespoň částečně splňuje více než polovinu stanovených standardů. Parlament naopak méně než polovinu. Obě instituce tak vykazují velký prostor pro posílení regulace zejména v oblastech integrity, participace a přístupu. Mezi zásadní problémy unijní regulace patří především neucelenost, dobrovolnost rejstříku transparentnosti, nedostatek poskytovaných údajů v rejstříku, absence nezávislého dozorového orgánu a přísnějších sankcí či benevolentního používání instrumentu legislativní stopy.

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

Mgr. MARIA AVANESOVA,

nar. 1993, vystudovala obor mezinárodní vztahy na Fakultě filozofické Západočeské univerzity v Plzni. V současnosti studuje na katedře politologie a mezinárodních vztahů téže univerzity doktorský program mezinárodní vztahy. Zabývá se otázkami působení Ruské pravoslavné církve v Rusku a v postsovětském prostoru a ruskou soft power.

Mgr. DAVID BABÁK,

nar. 1991, absolvent Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Vystudoval mezinárodní vztahy a evropská studia v bakalářském programu a evropská studia v navazujícím magisterském programu.

Mgr. MICHAELA DUCHÁČKOVÁ,

nar. 1990, vystudovala magisterský obor politické teorie a současné dějiny v Ústavu politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Má za sebou několik odborných stáží v neziskovém i státním sektoru. Zaměřuje se na problematiku fungování nedemokratických režimů a příčiny jejich (ne)stability.

PhDr. RADKA HAVLOVÁ, Ph.D.,

nar. 1975, je absolventkou Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy (politologie, mezinárodní vztahy) a Vysoké školy ekonomické v Praze (mezinárodní politika a diplomacie, psychologie), v současné době odborná asistentka na VŠE. Zabývá se zejména oblastí Blízkého východu, Asie, problematikou kultury a etnických konfliktů v mezinárodních vztazích.

ALEŠ KARMAZIN, M.Sc.,

nar. 1987, je v současnosti doktorandem v Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy a vyučujícím na katedře asijských studií Metropolitní univerzity Praha. Absolvoval studium mezinárodních vztahů (M.Sc.Econ.) na Aberystwyth University a čínské politiky (M.Sc.) na London School of Economics. Působil též jako hostující výzkumník na Pekingské univerzitě. Odborně se zaměřuje na konstruktivistické, sociologizující a kritické přístupy v mezinárodních vztazích, koncept státu, otázku mezinárodního řádu a jeho regionální variace, čínskou a indickou domáci a zahraniční politiku a na zahraničněpolitické vztahy ve východní Asii.

MARTIN LAVIČKA, M.A.,

nar. 1986, vystudoval japonskou a čínskou filologii na Univerzitě Palackého v Olomouci a mezinárodní vztahy na National Chengchi University na Tchaj-wanu. V současnosti vyučuje na katedře asijských studií Univerzity Palackého v Olomouci moderní dějiny Číny a na katedře politologie a evropských studií soudobou čínskou politiku. V rámci svého doktorského výzkumu se zaměřuje na problematiku národnostních menšin v Čínské lidové republice.

PhDr. VLADIMÍR NAXERA, Ph.D.,

nar. 1986, vystudoval politologii na katedře politologie a mezinárodních vztahů Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni, kde v současnosti působí jako odborný asistent. Mezi hlavní oblasti jeho zájmu patří vybraná témata politické teorie, především otázka korupce a politických souvislostí veřejných událostí. Dále se zabývá otázkou populismu a některými tématy ruské politiky a geopolitiky. Je autorem nebo spoluautorem několika monografií (například Korupce v komunistickém režimu a v průběhu postkomunistické transformace, 2015) a řady článků v odborných časopisech.

PhDr. MARTIN PETLACH,

nar. 1991, vystudoval obor politologie na katedře politologie a evropských studií Univerzity Palackého, kde rovněž pokračuje v doktorském programu. Dále studoval například v Nizozemsku na Haagské univerzitě. Odborně se věnuje soudobé politice Malajsie, diplomatickým studiím a nedemokratickým režimům v součinnosti se sociálně neurovědním výzkumem.

doc. PhDr. MARKĚTA PITROVÁ, Ph.D.,

nar. 1973, je docentkou v oboru evropská studia katedry mezinárodních vztahů a evropských studií na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Sleduje problematiku EU, zejména z institucionálního hlediska. Zvláštní pozornost věnuje reprezentaci zájmů v EU.

PhDr. MARIÁN SEKERÁK, Ph.D.,

nar. 1989, působí jako analytik a vysokoškolský pedagog. Politologii studoval na Univerzitě Mateja Bela v Banské Bystrici. Doktorát ve stejném oboru obdržel v Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. Specializuje se na politickou teorii a filozofii, teorii demokracie, diplomatické aktivity Svatého stolce a vybrané teologické otázky. V roce 2013 vydal monografii s názvem Ekonomická demokracie: dejiny, teória a prax. Jeho vědecké texty byly publikovány v různých kolektivních monografiích a časopisech, jako například Italian Political Science Review, Studia Politica: Romanian Political Science Review, Studia theologica, Utrecht Law Review, Sociológia, Studia Politica Slovaca, Politologická revue a dalších. Je členem Pracovní skupiny pro sociální otázky při České biskupské konferenci.

AUTHORS OF THIS ISSUE

Mgr. MARIA AVANESOVA,

born in 1993, she graduated from the International Relations program of the Department of Politics and International Relations of the University of West Bohemia in Pilsen. Currently she is a Ph.D. student at the same department. Her main field of research is Russian foreign policy with special attention to religious and cultural factors.

Mgr. DAVID BABÁK,

born in 1991, he graduated from the Faculty of Social Studies of Masaryk University in Brno. He majored in International Relations and European Studies in the bachelor's degree programme, and then in European Studies in the following master's degree programme.

Mgr. MICHAELA DUCHÁČKOVÁ,

born in 1990, she studied Political Theories and Contemporary History at the Department of Political Science of the Faculty of Philosophy and Arts of Charles University in Prague. She completed several professional internships in NGOs and the state sector. Her areas of interest are the functioning of non-democratic regimes and the causes of their stability/breakdown.

PhDr. RADKA HAVLOVÁ, Ph.D.,

born in 1975, she graduated from the Faculty of Social Sciences of Charles University (majoring in Political Science and International Relations) and also from the University of Economics Prague (majoring in International Relations and Diplomacy, and Psychology). She is currently a research assistant at the University of Economics Prague. She focuses on the Middle East, Asia, and culture and ethnic conflicts in international relations.

ALEŠ KARMAZIN, M.Sc.,

born in 1987, he is a PhD candidate at the Institute of Political Studies, the Faculty of Social Sciences, Charles University, and a lecturer at the Department of Asian Studies, Metropolitan University Prague. He received his MSc(Econ) in International Relations from Aberystwyth University and his MSc in China in Comparative Perspective from the London School of Economics. He was also a visiting research fellow at Peking University. His research interests include constructivist and critical theoretical approaches in IR, the domestic and foreign policies of China and India, international relations in East Asia, the issue of international order and state sovereignty.

MARTIN LAVIČKA, M.A.,

born in 1986, he studied Japanese and Chinese Philology at Palacký University Olomouc and International Relations at National Chengchi University in Taiwan. Currently, he teaches modern Chinese history at the Department of Asian Studies at Palacký University Olomouc and contemporary Chinese politics at the Department of Politics and European Studies of the same university. In his Ph.D. research, he focuses on the issues of national minorities within the People's Republic of China.

VLADIMÍR NAXERA, Ph.D.,

born in 1986, he is a lecturer and researcher at the Department of Politics and International Relations of the University of West Bohemia. His dissertation thesis was focused on corruption and the perception of it in the post-Communist Czech Republic. His current field of interest lies in the instrumental politicization of history, and field research of public political ceremonies and their role in the processes of (re)enactment of specific forms of discourses. He also deals with political populism and some questions of contemporary Russian politics and geopolitics.

PhDr. MARTIN PETLACH,

born in 1991, he graduated from Palacky University, namely its Department of Politics and European Studies, where he is currently working on his Ph.D. in Comparative Politics. Previously, he also studied at The Hague University in the Netherlands. His academic interests concern contemporary politics of Malaysia, diplomatic studies, and non-democratic regimes in association with social neuroscience research.

doc. PhDr. MARKÉTA PITROVÁ, Ph.D.,

born in 1973, she is an Associate Professor of European Studies at the Department of International Relations and European Studies of the Faculty of Social Studies of Masaryk University in Brno. She follows EU affairs especially from an institutional point of view, and devotes special attention to the interest representation in the EU.

PhDr. MARIÁN SEKERÁK, Ph.D.,

*born in 1989, he studied political science at Matej Bel University in Banská Bystrica (Slovakia) and obtained his Ph.D. at the Institute of Political Studies of the Faculty of Social Sciences of Charles University (the Czech Republic). He currently works as an analyst and a university lecturer. He specializes in political theory, theory of democracy, diplomatic activities of the Holy See, and selected theological issues. In 2013 he published a book entitled *Economic Democracy: History, Theory and Practice*. His scientific texts have been published in various books and journals, such as *Italian Political Science Review*, *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, *Studia theologica*, *Utrecht Law Review*, *Sociológia*, *Studia Politica Slovaca*, *Politologická revue (Czech Political Science Review)*, and others. He is a member of the Social Issues Working Group of the Czech Bishops' Conference.*